

O Cine en Cambados

Sabela Pillado Villaronga

O cine en Cambados

Sabela Pillado Villaronga

DEDICATORIA

Ao meu pai, verdadeiro impulsor e alma deste proxecto.

AGRADECEMENTOS:

A todos aqueles, familia, amigos e xente de Cambados que colaboraron desinteresadamente para que este libro saíse á luz.

A Luís Costa López e Miguel Anxo Fernández, por poñer á miña disposición os seus fondos persoais; e a Ángel Luís Hueso e o Departamento de Historia do Cine da USC, onde comecei en tempos este proxecto.

EDITA: Asociación de Ensinantes do Salnés-CANDEA
Textos: Sabela Pillado Villaronga
Documentación gráfica: Sabela Pillado Villaronga,
Adela Leiro Lois, Miguel Anxo Fernández Fernández.
Maquetación e montaxe: Adela Leiro Lois.
Portada: Isidro Dozo
I.S.B.N: 978-84-933855-4-5
DEPÓSITO LEGAL: PO 571-2009
IMPRIME: Imprenta Fidalgo S.L.
Cambados-Pontevedra

adro

Cando no albor dos anos oitenta, asomaron ao abeiro da Universidade, as primeiras investigacións sobre canto fora no cine do noso país, con dúas obras de referencia, *Historia del cine en Galicia (1896-1984)* (1985), de Emilio Carlos García Fernández, e *Aproximación a la historia del espectáculo cinematográfico en Galicia (1896-1920)* (1987), de José Mª Forgar de la Calle, confirmábase que fora moita a actividade no Noroeste arredor do cine e das súas apaixonantes circunstancias, desmentindo á historiografía oficial española que pola contra apenas lle daba protagonismo a Galicia. Foi daquela cando a propia Universidade de Santiago e a súa cátedra de Historia do Cine á fronte de Ángel Luis Hueso cos seus colaboradores, comezou a promover numerosas teses e traballos de investigación que foron aportando interesantes descubertas sobre a realidade social, económica e cultural do fenómeno cinematográfico primeiro e máis adiante do xa xenérico audiovisual.

Sabela Pillado Villaronga formouse como historiadora nesas aulas e ampliou despois os seus coñecementos en Comunicación Audiovisual no mesmo campus da USC. Tanto foi así que non só desenvolve actualmente o seu labor profesional en accións de produción para televisión e ocasionalmente para cine, senón que ademais exerce a crítica cinematográfica nas páxinas de La Voz de Galicia, e se propuxo sumarse ao coñecemento integral do cine en Galicia nos tempos idos co libro “O cine en Cambados”.

É no eido das vilas e das comarcas onde aínda queda moita descuberta por facer sobre a incidencia que nelas tivo o mundo das imaxes en movemento. O aporte que supón a súa achega acada relevancia especial nese contexto de normalización, e ao tempo que aporta datos de gran interese para o conxunto da historiografía galega, fai tamén unha xenerosa contribución ao coñecemento da historia local do seu Cambados natal.

¿Cantas xeracións de cambadeses pousaron nas cadeiras do Variedades, do Cervantes, dos dous Avenidas e mesmo no salón da Xuventude para soñar películas? ¿Cantos descoñecían que polas rúas da monumental Cambados filmou *Luna de miel* o mestre do cine británico Michael Powell, autor de *Las zapatillas rojas*? ¿Quen sabía dos numerosos documentais nos que saíu Cambados ao longo do século XX, como en *Pontevedra, cuna de Colón*? ¿Ou das moitas veces que a visitou a Televisión de Galicia para algunhas das súas ficcións? ¿Da rodaxe de filmes españois como *A contratiempo* ou *Agallas*? ¿E dos cambadeses vinculados ao labor audiovisual?... Son algunhas das moitas respostas que aporta este primeiro libro de Sabela Pillado, que sen dúbida non será o último.

Pedíronme que puxera adro a “O cine en Cambados”, e fágoo con inmensa satisfacción, primeiro por canto ten o libro de exemplo a seguir; despois porque a autora ven duns pais, compañeiros mestres e bos amigos; finalmente porque terei contribuído un chisquiño ao interese de Sabela polo cine cando o seu paso como alumna polas aulas de Castrelo, para, icousas veredes!, rematar compartindo crítica cinematográfica nas páxinas do mesmo xornal.

Gábome de ser cambadés de acollida despois de moitos anos vinculado profesionalmente á vila, pero fun o primeiro sorprendido da súa moita relación co mundo da arte (e do espectáculo) das luces e das sombras.

Oxalá que outros historiadores locais fixen a súa ollada sobre ese mesmo transcorrer no seu entorno vital, tomando como referencia a “O cine en Cambados”..

Cambados xa ten outro motivo para medrar a súa fachenda e para enriquecer a súa bibliografía, ao tempo que confirma a un novo nome propio ao seu patrimonio cultural, o de Sabela Pillado Villaronga, historiadora, cinéfila e quen sabe se algún día tamén cineasta...

Miguel Anxo Fernández

limiar

Os estudos sobre as historias locais veñen sendo nas últimas décadas cada vez máis numerosos, un feito do que o aspecto cinematográfico ha tirar tamén proveito. No ámbito galego os traballos sobre a materia estanse a desenvolver de modo lento pero constante. Estas historias locais do cinema abranguen dende poboacións como Santiago de Compostela, A Coruña, Pontevedra e Lugo, ata outras coma O Carballiño, Betanzos e Ferrol, todas elas publicadas, ás que se unen traballos aínda inéditos, como o de Manuel Villaronga García sobre Vilagarcía de Arousa, ou outros en vías de realización.

A importancia de todas estas investigacións radica, entre outras cousas, en que por medio delas podemos ter acceso a un abano de aspectos moito máis amplo ao estar sempre o cine en íntima conexión cunha serie de variables socioeconómicas, políticas e demográficas, que axudan a configurar o fresco que sería a historia da poboación que se vai tratar e, extrapolando todo iso, contribúe tamén á realización e maior comprensión da propia historia da comunidade -galega neste caso—, xa que toda historia a nivel xeral está conformada destas pequenas “pezas” locais.

---

¹*Aproximación a unha análise do cinematógrafo en Vilagarcía de Arousa*, en colaboración con Carlos Berride Ferreira, Premio da Primeira Convocatoria de traballos escritos da Historia da Galicia Cinematográfica, 1987.

índice

LIMIAI.....	5	CAMBADOS NO CINE.....	95
INTRODUCCIÓN.....	7	CAMBADOS “PLATÓ CINEMATOGRAFICO”.....	96
A EXHIBICIÓ CINEMATOGRAFICA.....	8	CINE DE FICCIÓ.....	97
CARACTERÍSTICAS DE CADA CINE E DA SÚA “VIDA”.....	9	-Longametraxes.....	97
OS ANTECEDENTES:		-Curtametraxes.....	102
Primeiras proxeccións públicas.....	10	DOCUMENTAIS.....	103
SALÓN VARIEDADES (1909-1940): O pioneiro.....	12	-Longametraxes.....	103
-Primeira etapa: 1909-1917.....	12	-Curtametraxes.....	104
-A paréntese de 1918-1921.....	17	-Series documentais.....	104
-Segunda etapa: 1922-1940.....	19	-Vídeo-afeccionado.....	105
Período silente: 1922-1933.....	21	-“Películas de correspondencia”.....	105
Período sonoro: 1933-1940.....	33	SERIES DE TELEVISIÓN.....	106
Outras actividades no local.....	43	PROFESIONAIS DO CINE CAMBADESES.....	108
CINEMA JUVENTUD (1934-1948): Do papel da Igrexa na exhibición cinematográfica.....	47	-MATILDE VÁZQUEZ.....	108
CINE CERVANTES (1943-1973): O “cine vello”.....	56	-BENXAMÍN REY FERNÁNDEZ.....	109
CINE AVENIDA (1961-1988): O “cine novo”. Chega a “modernidade”.....	70	-OUTROS	110
CINE AVENIDA (1994-1999): A derradeira experiencia.....	82	BIBLIOGRAFÍA	112
CINE NON COMERCIAL.....	87	HEMEROGRAFÍA.....	113
OS CINECLUBS.....	87	PÁXINAS WEB.....	113
“Cineclub Vento Mareiro”: un proxecto de 1978.....	87	VIDEOGRAFÍA.....	113
“Cineclub da Sociedade Cultural”: 1978-1983.....	88	ARQUIVOS.....	113
“Cineclub Cambados”: finais 1985-1986.....	90	TESTEMUÑAS.....	114
OUTROS MODELOS ALTERNATIVOS DE PROXECCIÓN.....	91	ANEXO I: DOCUMENTACIÓN REFERIDA AOS DIFERENTES CINES.....	114
A TELEVISIÓN LOCAL: CANAL RÍAS BAIXAS (TVSB).....	94	ANEXO II: FICHAS TÉCNICAS DE FILMES E SERIES DE TELEVISIÓN.....	116

introdución

Se imos falar en primeiro lugar do xurdimento do cine en Cambados, o que nos interesa é a situación da vila a finais do século XIX.

Nesta época a súa economía dependía maioritariamente do labor agrícola, pero xogaban tamén un destacado papel o sector vinícola e o pesqueiro, subliñando que neste último, Cambados non sufriu dun modo tan drástico como outros pobos da ría o proceso industrializador e a progresiva edificación de fábricas de conservas.

Por eses anos tiveron tamén lugar outros feitos destacados: celebrouse a derrota de Carlos VII, xurdiu o Servicio Municipal de Limpeza de Lavadoiros e Fontes, nace Ramón Cabanillas no 1876... Nos albores do novo século, a tónica dominante foi a dos conflitos operarios e pesqueiros, ademais do feito de que a emigración seguiu a ser unha constante na vida da vila. Entre outros sucesos creouse a “Asociación Cambadesa de Marineros”; tiveron lugar protestas na ría contra as novas embarcacións, as *traíñas*; apareceron os sindicatos das primeiras conserveiras; e tivo lugar unha ardua polémica que abranguería todo o cambio de século, o trazado da liña férrea que uniría Carril con Pontevedra (malia ás loitas e protestas, o ferrocarril nunca chegou a Cambados). Vivíronse tamén momentos de avance, como a mellora nas infraestructuras viarias de comunicación co exterior, o incremento do turismo, consecuencia directa do balneario da Toxa e, moi importante polo que a nós respecta, a substitución no 1899 do gas pola luz eléctrica.

Este será o panorama que atopen as compañías ambulantes que, percorrendo o territorio galego, darán a coñecer os espectáculos precinematográficos e que, máis tarde, traerán tamén a maxia da pantalla branca aos habitantes de Cambados.

a exhibición cinematográfica

A importancia do sector da exhibición en toda historia do cine é incuestionable, pero esta importancia adquire maior proporción ao falar de historias a nivel local xa que a exhibición é, de tódolos sucesivos aspectos do proceso cinematográfico, o que conta cunha maior vinculación social. É, sen dúbida, a canle máis inmediata de relación público-película, ao que hai que sumar o feito de que esta exhibición se leve a cabo maioritariamente en salas que están encravadas nun medio físico, económico, político e social concretos. Un ámbito que conta polo tanto cunhas características determinadas, que se reflectirán tanto no discorrer da “vida” das propias salas como na existencia doutras vías de exhibición alternativas (o que poderíamos definir como “cine non comercial”) ou na recepción do público dos diferentes modelos de exhibición.

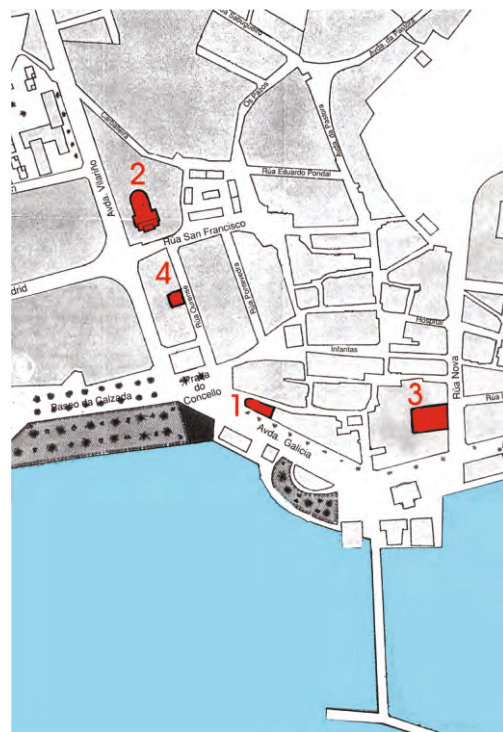

CARACTERÍSTICAS DE CADA CINE E DA SÚA “VIDA”

Ao longo da súa historia, as salas de exhibición non foron concibidas sempre como no momento actual, tanto no plano físico (estrutura arquitectónica, organización de espazos, situación no trazado urbanístico) coma no social. Hoxe en día, unha sala de cine é basicamente un lugar opcional para o ocio (cada vez máis desbancado, iso si, polas novas tecnoloxías), onde as persoas acoden a ver un filme motivadas polo aspecto artístico ou polo entretemento, e onde as normas de comportamento levan a gardar silencio. Pero durante moito tempo o cine foi practicamente o único medio de diversión e evasión, sendo concibidas as salas coma lugar de reunión social, diversión, encontros de parellas na escuridade... Esta concepción do espazo de exhibición, que perduraría longo tempo, supuxo tamén un determinado tipo de comportamento onde a tónica dominante era a da interactividade público-película (os comentarios e chamadas de atención ao filme eran constantes mentres durase a proxección, “vivindo” a película ao máximo), pero tamén interactividade público-operador, ao que se apelaba directamente ante todo fallo do proxector, censura de escenas... Todo isto chegaba ao seu punto álxido no chamado *galiñeiro* (en realidade a área de Xeral), do que dispoñían tódalas salas, unha zona de butacas máis barata onde se reunía toda a “rapazada” (e os que non o eran tanto).

Pero serán tamén estas instalacións as que acusen, dun modo máis directo que ningún outro sector (ou polo menos dun modo máis visible), os cambios que sufrirá a propia historia do cine, como a introdución do sonoro, a cor..., que se traducirán no troco dos aparatos de proxección, incidirán na propia estrutura das salas e, pouco a pouco, levarán a un cambio na actitude do público.

No caso de Cambados o cine contou con numerosos adeptos, e por iso podemos contabilizar a presenza de ata cinco salas de exhibición estables. Estas abranguen un período de nada menos que noventa anos (1909-1999), aínda que na actualidade non está en funcionamento ningunha delas, sendo empregados os locais para outros negocios. Sucesivos, ou nalgún caso coincidentes, estes cines obedeceron a unhas motivacións, formulacións ou xestión do negocio totalmente diferentes, e serán esas peculiaridades propias, en directa relación coa etapa histórica na que cada un deles se desenvolveu, as que nos permitan trazar o fresco da súa historia.

Localización das salas de cine en Cambados:

- 1: Salón Variedades/Cine Cervantes
- 2: Cine Juventud
- 3: Cine Avenida (1)
- 4: Cine Avenida (2)
- 5: Casa Laureana

OS ANTECEDENTES: PRIMEIRAS PROXECCÍONS PÚBLICAS

Previa construción do primeiro dos locais permanentes, os inicios do cine consistiron nuns primeiros pasos titubeantes con aparellos ópticos que acadarían grande sona, pasando deseguido a unhas proxeccións cinematográficas que se converterían nunha das variedades máis atractivas para o pobo.

Dende finais do século XVIII, aínda que máis especialmente no XIX, aparece esporadicamente documentada en Galicia a presenza de diferentes espectáculos ópticos e precinematográficos: sombras chinesas, lanterna máxica, poliscopios, panoramas..., que levaron a cabo funcións en diferentes concellos, especialmente nas cidades máis importantes (como Santiago ou A Coruña). A eles seguiralles a chegada dos primeiros cinematógrafos ambulantes.

Nas primeiras exhibicións públicas o cinematógrafo compartía espazo con outros espectáculos de feira, dirixidos unicamente ao puro entretemento do público. Pero de seguida comezará a acadar un maior éxito, o que sumado á súa pronta aceptación por tódalas clases sociais, fará que de mero complemento pase a ocupar un lugar preferente, desprazando ás demais atraccións. Aínda así este carácter itinerante manterase ao longo da primeira década do pasado século, cunha ruta marcada polas festividades locais e polas distintas estacións.

O cine chegaba daquela da man de, por un lado, compañías que explotaban este invento de modo exclusivo ou que contaban con outras actividades complementarias, pero en calquera caso mantendo o cinematógrafo como “prato forte”; e polo outro, por medio de artistas que incluían as proxeccións nos seus espectáculos, pero nun segundo plano, supeditadas aos seus números de variedades propiamente ditos. Ademais, podían ter lugar en barracóns instalados onde outorgase licenza o concello, uns pavillóns erixidos de modo inestable, con malas condicións de luz, hixiene...; ou en locais preexistentes (como cafés ou salas de festas) cedidos para tal fin.

O novo invento chegará a Galicia relativamente cedo. Concretamente, a primeira cidade en recibilo será A Coruña, no mes de setembro de 1896, seguida de Pontevedra, Vigo, Tui e Ferrol no ano seguinte, mentres que a Ourense chegará no 1898 e por fin a Santiago no 1900. A partir de entón, pouco a pouco irá xeneralizándose e pasando a vilas de menor entidade, ata chegar finalmente a case tódolos rincóns da comunidade.

Esta fase inicial do espectáculo é unha faceta que aínda resta moi escura no caso de Cambados. As novas documentais ao respecto son practicamente inexistentes, e por iso hai que recorrer frecuentemente á memoria colectiva da xente de máis idade.

Lanterna máxica

É de supoñer que por aquí pasasen diversos espectáculos ambulantes que contaban con este invento, sempre con posterioridade a 1899 (data da instalación do fluído eléctrico en Cambados). A chegada do cine a esta poboación non é polo tanto noticia de primeira plana, de aí que non se poida dar unha data concreta, pero polo menos na primeira década do século debeu ser habitual a parada de compañías con cinematógrafo, normalmente en xira polas vilas da comarca. En Vilagarcía de Arousa, por exemplo, si están rexistradas actuacións (a primeira mención a un cine ambulante, o “Victorius Graph”, é de 1907²), que logo é de supoñer que pasasen en ocasións por Cambados.

A única mención precisa nun documento de carácter oficial sobre unha proxección cinematográfica itinerante en Cambados é un escrito do alcalde ao xuíz municipal do 26 de febreiro de 1909, motivado polas protestas dos empresarios que naquel entón estaban a construír o primeiro edificio estable para tal fin. Di este escrito, que denuncia a programación proxectada e a ausencia de licenza para a propia proxección:

“...ningún conocimiento se dió a esta Alcaldía de la función de cinematógrafo que hubiese podido verificarse en la localidad la noche del 24 de enero último a que dicho oficio se refiere debiendo significar que de haberse presentado el programa del espectáculo no autorizaría la representación por películas de actos o figuras inanimadas que ofendieren la moral y buenas costumbres o implicasen una desconsideración a los respetos públicos, no sólo en un local adecuado, ni en el llamado 'Salón Laureana', que es un establecimiento matriculado para la industria del Bodegón”³.

O Salón mencionado era a Casa Laureana, fonda situada entre a rúa do Aseo (hoxe rúa de Curros Enríquez) e a travesía do Muelle, rexentada por dona Laureana Torres Millares, que hospedaba compañías de comediantes e onde, ao parecer, tiveron lugar esporádicas sesións de cinematógrafo.

Se nos fiamos agora de distintas declaracións, parece ser que as primeiras máquinas ambulantes ían asiduamente a un local situado na praza de Arousa propiedade de Ramona Padín Santamarina, que probablemente estivese axeitado para iso. Aquí sería onde se realizarían as exhibicións do cinematógrafo, polo menos cando este era o número exclusivo da función.

Pero tamén había compañías de teatro e comedia que levaban a cabo proxeccións xunto a outras actividades. Aínda hai quen recorda, por anécdotas escoitadas, aos ambulantes que proxectaban sobre unha parede, especialmente no mercado (praza de Fefiñáns, contra a parede do Pazo), pero tamén na praza Ramón Cabanillas.

Estas son en realidade tódalas novas con respecto a eses primeiros pasos do cine, unha visión que se ha aclarar no paso á primeira sala estable.

“Casa Laureana” na actualidade.

²*Libro de Actas do Concello de Vilagarcía 1905-1907*, sesión do 20-12-1907.

³*Libro-Rexistro de Saídas 1909*. Caixa 331/5. Arquivo Municipal de Cambados (AMC).

SALÓN VARIEDADES (1909-1940): O PIONEIRO

A finais da primeira década do século XX, máis concretamente entre os anos 1908-1910, o cine sofre unha serie de cambios técnico-artísticos que darán un novo xiro á concepción deste espectáculo. A súa consolidación e progresivo fortalecemento levarán a que a necesidade de creación de pavillóns estables sexa meirande conforme pase o tempo, desembocando, en resposta á demanda popular, na cada vez máis habitual construción de edificios para albergaren un cinematógrafo.

Cambados apúntase pronto a esta tendencia e así xurdirá a súa primeira sala: o Salón Variedades (tamén coñecido na prensa e demais medios como “Salón Varietés”, “Cine Varietés” ou “Cine Variedades”), que sentará as bases do negocio cinematográfico cambadés, converténdose nun modelo e referente para tódolos que viñeron despois.

Ao contar cunha vida moi lonxeva, con trinta anos de servizo en activo, abrangueu moitos dos cambios máis esenciais que sufriu o cine, que se reflectirán especialmente en modificacións no campo técnico, co paso dos primeiros e máis primitivos aparellos proxectores aos cada vez máis elaborados, co punto de inflexión marcado pola introdución do son.

O Variedades ostentou polo tanto o monopolio da exhibición ao longo de máis de dúas décadas, concretamente ata a apertura do Cinema Juventud no 1934, e aínda así este non conseguiría ensombrecelo, pechando as súas portas de modo definitivo tan só no 1940 con motivo da morte do seu último empresario.

Ao longo da súa historia non seguiu unha liña homoxénea no que se refire a xestión, senón que pola contra, podemos atopar dúas etapas ben diferenciadas na súa evolución marcadas polo cambio de donos no negocio, cunha paréntese de catro anos nos que se formalizará o dito cambio.

Vista do “Salón Variedades” entre 1910-1920-

- Primeira etapa: 1909-1917

A primeira nova rexistrada sobre a intención de erixir o Salón Variedades data do 7 de novembro de 1908, cando o avogado cambadés Pío Vigo Domínguez realiza unha solicitude oficial ao alcalde para a construción nuns terreos do “recheo” dun pavillón onde instalar un cinematógrafo. Expón neste escrito:

“... Que existen unos terrenos pertenecientes al Ayuntamiento,... fueron ganados al mar, en el llamado relleno del primer trozo del muelle.

Desde hace años, más de quince, están improductivos, y por el sinnúmero de inmundicias que allí se arrojan, constituyen un verdadero peligro para la salud pública.

El exponente desea establecer... un pabellón para instalar un cinematógrafo, que al propio tiempo pueda utilizar para otros espectáculos públicos.

Por ello, propone a V... que le sea concedida autorización para el establecimiento del pabellón en esos terrenos, satisfaciendo á la vez un canon anual por la concesión que habrá de hacerse por un período mínimo de seis años”⁴.

⁴AMC. *Instancias*. Caixa 311/5.

O 29 dese mesmo mes, logo de ter visto o plano e a memoria do proxecto, apróbase a construción do edificio, dándose unha serie de condicións para iso: a obra levarase a cabo en oito meses, contabilizados dende o día da resolución; será unha concesión por oito anos, pagando un canon de trinta pesetas anuais; transcorrido ese prazo, será susceptible de prórroga, quedando senón en mans do concello; e por último, a construción farase de acordo co plano e as normativas vixentes.

Pío Vigo axustarase ao prazo acordado, e ao longo deses oito meses iremos tendo novas puntuais que nos informan sobre o curso das obras. Por exemplo, sabemos que a principios de xaneiro aínda non tiñan encozado, xa que o 9 dese mes o alcalde require ao enxeñeiro xefe “...que fije línea para la construcción de un Cinematógrafo sobre terreno ganado al mar en la Travesía”⁵ (rúa Travesía do Muelle). Pero estas deberon encozarse de seguido, xa que o 7 de febreiro o *Faro de Vigo* notificaba que as obras estaban moi adiantadas. Entremedias, outorgase a escritura pública dos terreos a Pío Vigo, ata daquela concesionario con carácter provisional.

En abril o edificio xa debía atoparse, aínda que non rematado, cando menos minimamente habitable, pois dáse permiso para nel celebrar o día primeiro de maio un mitin da Sociedade de Canteiros. Este edificio, como pode deducirse, subscríbese á tipoloxía da época duns locais plurifuncionais que, á parte da exhibición cinematográfica, albergarán diferentes espectáculos, conferencias... e inclusive os bailes do lugar (aquí rexentados por Amador Mouriño).

A inauguración definitiva terá lugar no mes de xullo, dentro polo tanto da marxe prevista, sendo os empresarios responsables o mentado Pío Vigo (concesionario), Emilio Cid Arias e Manuel Silva Núñez (copartícipes). Do día 14 data un telegrama ao alcalde do gobernador civil de Pontevedra onde se notifica que a xunta de espectáculos emite un informe favorable sobre o Salón Variedades, e por tanto autoriza a apertura do local dende esa mesma data.

A data precisa de apertura será sen embargo o domingo 11 de xullo, día de San Bieito, unha das festividades máis sinaladas entre tódalas celebradas na vila. Esta inauguración si merecerá a atención da prensa, aparecendo amplamente reseñada o día 13 en *Galicia Nueva*:

“Ayer⁶ se inauguró con una función extraordinaria de cinematógrafo el 'Salón Variedades', recientemente construído, terminando la sesión con un número de música admirablemente ejecutado por dos notables concertistas. El edificio que reúne todas las condiciones reglamentarias, se halla perfectamente dispuesto y es amplio y cómodo. El escenario y sobre todo el decorado, que con tal motivo han exhibido, mereció la admiración del público. Concurrió mucha gente, habiendo contribuido a los llenos, que en todas las sesiones tuvieron, la grande concurrencia que atrajo la festividad de San Benito... Por cierto y con disgusto, desde unos años a esta parte parece que disminuye la acendrada fe que siempre tuvieron al San Benito de Fefiñanes, con todo fueron muchas las ofertas que vinieron los devotos a cumplir en ese día. El día fue para el santo y para el cine”⁷.

Emilio Cid Arias.

Manuel Silva Núñez

⁵AMC. *Libro-Rexistro de Saídas 1909*. Caixa 331/5.

⁶A noticia foi redactada o luns día 12.

⁷*Galicia Nueva (GN)*, 13-7-1909, p. 2 (5).

Praza do Concello e fachada norte do
“Salón Variedades”. 1910-1920.

A pesar de non facilitar a programación exhibida, esta reseña recolle a interactividade habitual de espectáculos, neste caso un pequeno concerto. Dá tamén algúns datos, aínda que moi imprecisos, sobre a sala, pero sobre todo permítenos ver claramente o éxito acadado e, dato curioso, observar xa cómo o cine e a Igrexa escomezan os seus primeiros roces dende a inauguración do primeiro.

Facendo unha rastreadura cronolóxica da súa actividade, podemos ver que o cine tivo grande éxito dende o seu principio, seguindo nesta liña ao longo de toda a década. Pero este é un gusto dende logo non compartido por todos, e había quen seguía a batallar contra o novo invento, ou xa noutro senso, contra a calidade ofertada en ocasións por este. Nesto último contamos coa “*Lista de cosas inaguantables*” que sobre Cambados publica *El Cometa*, periódico local dirixido por Ramón Cabanillas, en 1910: entre o “*continuo din-dan de las campanas*” e a “*carencia de sardinas y la abundancia de merluzas*”, ocupan lugar privilexiado “*los números de variedades del cinematógrafo*”⁸.

Iso non afectou en absoluto á marcha do local. Pola contra, á parte da frecuente celebración de bailes por sociedades como as do Casino ou a Unión, o discorrer de compañías e artistas de xira con todo tipo de espectáculos terá unha constancia fóra de toda dúbida. Por exemplo, no propio ano 1910, pasaron por este Salón espectáculos entre os que se contarían: unha Compañía Infantil de Ópera Italiana⁹, o grupo de *Los Alak'sa*, ou a cupletista e bailarina Pilar Soler. Do ano 1911 data en cambio a actuación doutro grupo, “*Les Pizzarts*”, con números musicais e cómicos, que debutaron en Cambados o xoves 3 de agosto tralo seu paso por Vilagarcía, repetindo logo do día 19 ó 22 do mesmo mes, con ocasión das festas da Divina Pastora¹⁰.

Pero os veciños de Cambados tamén participaban activamente na vida cultural e social da vila, e o edificio do cine servíu para acoller actividades coma obras teatrais interpretadas por eles mesmos. Un exemplo, as veladas organizadas pola Juventud Antoniana, cun éxito tal que pouco despois repiten, e parece ser que con melloras, xa que segundo o corresponsal de *Galicia Nueva*, que se desfai en loubanzas ao respecto, “*nadie... hubiera dudado que se trataba de artistas consagrados... tal fue la perfección con que estos notables aficionados ejecutaron sus trabajos*”¹¹.

Á parte dos afeccionados haberá tamén teatro con profesionais, como é o caso da Troupe Suárez Bell, que en abril de 1913 trae ao espazo do Salón entremeses, zarzuelas e números acrobáticos¹².

⁸ *El Cometa*, nº 3, 26-4-1910, recorte de prensa sen paxinar, Arquivo Persoal de Xoán Antonio Pillado Silvos (APXAPS).

⁹ O día 3 de maio, pasando despois a Vilagarcía e Pontevedra. *GN*, 3-5-1910, p. 1 (5).

¹⁰ *GN*, 2-8-1911, p. 1 (5), e 19-8-1911, p.1 (3/4).

¹¹ *GN*, 10-12-1912, p. 2 (3/4).

¹² *GN*, 9-4-1913, p. 1 (5).

Pero en realidade, practicamente a única referencia con respecto á programación do cine desta época, dáse nunha nova do 3 de abril en *Galicia Nueva*, onde se recolle a programación para a Semana Santa de 1915, cos prezos e horarios correspondentes. Dela podemos deducir que o plan deses días foi:

Sábado 3 de abril:

20:30 horas; *Devoción de esclavo*, *La heredera del Mesón* e *Los lunares están de moda*.

Domingo 4 (Domingo de Pascua):

18:30 e 21:00; *Padre y padrino*, *Heroísmo desconocido* e *La doncella improvisada*.

Luns 5:

18:00, 19:00 e 21:00; *Las Willy y el atrevido cocinero*, *La buena Justicia* e *Cebollino, marinero por amor*.

Eran filmes silentes e de curta duración, polo que se repetían todos en cada unha das sesións, e moitos deles eran á súa vez parte dunha serie, como *Devoción de esclavo* e *Heroísmo desconocido*, ámbolos dous parte da cinta *Por el honor*. Os outros títulos exhibidos nesta década seguirían idéntica liña, sendo os mesmos que nos cines coetáneos dos arredores, e contando con grande aceptación por parte do público.

En canto aos prezos, neste caso a empresa acordou poñelos a:

- Preferencia: 0'40 ptas
- Xeral: 0'20 ptas
- Nenos: 0'20 ptas en Preferencia e 0'10 ptas en Xeral

Por outro lado, no anecdotario da época é tamén curioso o caso de Luis López de Arcaute, quen dicía ser primeiro tenente de aviadores de enxeñeiros militares, e que baixo tales referencias levou a cabo unha serie de negocios en Vilagarcía e Cambados, desaparecendo “misteriosamente” dous meses despois da súa chegada (que foi ao redor de febreiro de 1915), antes de aboar as débedas contraídas. Entre as empresas levadas a cabo, destaca o feito de que arrendara o Variedades por seis meses, “esquecendo” despois pagar os alugueres do local e das películas proxectadas¹³. A prensa do día 9 de marzo dá unha detallada lista das contas pendentes deste personaxe, facendo tamén claras alusións á súa afección aos xogos de azar. No referido ao cine atoparemos o seguinte: “*un abastecedor de películas, 301'04 ptas. Un maestro pianista, 15. Personal de cine, 18. Otro abastecedor de películas, 56'15. Un impresor, 28'20. Un socio entrañable, 111'50*”¹⁴. Sobra dicir que non apareceu para abonalo.

Detalle da fachada norte do “Salón Variedades”. 1910-1920

¹³GN, 8-4-1915, p. 2 (5).

¹⁴GN, 9-4-1915, p. 3 (1).

Despois deste percance reanuda o cine a súa actividade normal, e ese mesmo ano rexistráranse actuacións como as de: a compañía Beut, que os días 2, 3 e 4 de xullo porán en escena as óperas *Maruxa* e *El Anillo de Hierro*, conseguindo un éxito tal nos arredores que levará a que dende O Grove se fagan viaxes en lancha para asistir ás funcións; ou tamén o tenor don José María Jardón, que interpreta unhas cancións con letra de Ramón Cabanillas, acompañado ao piano polos señores Quintanilla e Ulloa, este último o pianista habitual do cine no período silente.

Un dos últimos actos que tiveron lugar no cine ese ano foi a velada de homenaxe ao párroco de Cambados o 21 de decembro, na que tiveron cabida diversos actos interpretados pola xente da vila, dende a actuación da “banda de exploradores” ou un discurso político ata unha zarzuela.

Representación da ópera *Maruxa* na época.

E falando de novo de sesións de cine, hai novas de que o escalatorres Puertollano, moi famoso na Galicia das primeiras décadas do século XX, levou a cabo varios pases neste Salón no 1917. O día 12 de febreiro aparece o primeiro apuntamento en *Galicia Nueva* ao respecto, pero todo parece indicar que a súa estancia tería sido dun mes, posto que o corresponsal encargado da redacción, Dositeo Ulloa, sinala que el asistiu ao espectáculo o cuarto e último domingo no que tivo lugar. O único que el comenta sobre as funcións de cine é que “se proyectaron cuatro hermosas películas con gran fijeza y claridad”¹⁵, xa que ao parecer ficou moito máis abraiado pola actuación de Gloria Puertollano, cantante e artista filla do escalatorres que compartía cartel coas proxeccións os domingos.

No mes de maio dese mesmo ano, e tamén segundo *Galicia Nueva*, terá lugar unha velada para celebrar as festas de Santa Rita a cargo da *Sociedad Artística de Pontevedra*, que incluíría cantos populares, teatro, monólogos...

Pero non esquezamos que pouco despois, no mes de xullo de 1917, remataría en teoría a concesión a Pío Vigo. En cambio, o cine continúa a funcionar os meses seguintes sen que haxa novas de mudanza na rexencia ou de realugamento a segundos. Segue por tanto a ser explotado por Pío Vigo, poida que nun principio de xeito provisorio mentres o concello decidía qué facer co edificio, prolongándose a cesión de modo indefinido. En todo caso a actividade do cine non se interrompeu ata finais de ano, como amosan os diversos actos que seguen, recollidos como non en *Galicia Nueva*: unha velada teatral o 6 de agosto, organizada por xoves afeccionados para recadar fondos para a festa da Pastora; o proxecto dunha homenaxe a Alfredo Brañas o día 30 de setembro, suspendida pouco antes de celebrarse; ou algún acto de carácter político, como a reunión do 22 de outubro dos mariñeiros para constituírse en asociación.

¹⁵GN, 12-2-1917, p.1 (3/4).

Neste punto é cando deixamos de ter novas sobre o ocorrido co cine. Sábese en cambio por fontes orais que a finais de 1917 ou principios do 1918, sufriu de fixo un catastrófico incendio que o deixou en ruínas. En realidade, sábese que o edificio do “cine vello” (nome polo que o Variedades é coñecido pola xente de máis idade, mentres que a grande maioría identifica como tal o posterior Cervantes), ardeu en varias ocasións. Algo nada insólito na época, máis ben era bastante común que ocorrese nuns edificios onde a normativa que esixía unha serie de condicións para garantir a seguridade non soía ser cumprida, ou aínda que así fose, o alto nivel de perigosidade seguía existindo dado a presenza de material inflamable. Este local non foi menos, e tal e como moitos dos primeiros cines foron devorados polo lume, o Variedades rexurdiu del en diversas ocasións.

O máis probable é que a raíz deste suceso Pío Vigo perdese interese por un negocio que esixía unha reconstrución, e por iso o destino do edificio entrará nunha espiral que durará catro longos anos ata que bote a andar de novo, manténdose como donos ata ese momento o devandito xunto a Emilio Cid Arias e Manuel Silva Núñez.

Detalle dun cadro de José Sánchez Peña. 1919.

A paréntese de 1918-1921

No ano que seguiu, 1918, o feito de reconstruír o edificio para retomar a tarefa do cinematógrafo non supuxo unha prioridade para a vila, xa que este foi o tamén coñecido coma o fatídico “ano da gripe”, debido á desoladora epidemia que asoballou o país. Precisamente con motivo diso, as ruínas foron habilitadas como cociña na que facer comida para levar ás casas dos enfermos.

Superado este transo, iniciáranse ao ano seguinte toda unha serie de negociacións para decidir o sino do edificio, negociacións que entre solicitudes, acordos e renuncias, abranguerán os tres anos do cambio de década. Tres serán tamén os individuos ou asociacións que amosen interese por este negocio.

O primeiro en emprender accións ao respecto foi a asociación Pósito de Pescadores, coa intención de adquirir (pola suma de 1.500 pesetas) e reparar o Salón diante das intencións do concello de convertelo en Lonxa, do que dá conta a instancia presentada na sesión do 27 de febreiro de 1919.

A pretensión inicial do concello respondía a unha proposta do ano anterior da Sociedade Hijos de Francisco Deza de Vilagarcía de Arousa, que se ofrecía a reconverter o Salón nunha “Lonja de Pescados”, con vistas tamén a unha posterior ampliación a matadoiro público. Este proxecto atopa xa de primeiras unha oposición por parte do concelleiro Amancio Vigo Domínguez, irmán de Pío Vigo, o que levará a que o asunto sexa estudado por unha comisión que conta co asesoramento da Sociedade de Mariñeiros da localidade, e que desembocará na antedita instancia.

A rúa do “Muelle” desde o peirao na década de 1920.

As xestións derivadas dela prolongáranse ata o 14 de marzo de 1919, e englobarán: a propia proposición, na que se especifican as condicións (instalación do Pósito Pescador no mesmo edificio, aproveitamento das ganancias do cine na súa totalidade, concesión por 15 anos cun canon de 10 pesetas anuais...); acordo cos concesionarios do momento; e a aceptación da proposición pola Comisión, conforme a unhas pequenas modificacións (mención á conservación do escenario e correccións de redacción).

Sen embargo, esta concesión non prosperou e o Pósito renunciará aos seus proxectos sen ter realizado as obras de rehabilitación. Neste estado da cuestión é cando intervéñ de novo Amancio Vigo, que realiza o 16 de novembro de 1921 unha proposta para a adquisición e reconstrución do Salón. Do estado do edificio non deixan dúbidas as súas palabras:

“...hallándose el Salón Variedades en estado ruinoso y convertido en un foco de infección, siendo un verdadero peligro para el tránsito y la salud pública, por lo que se hace urgente su demolición, a fin de que el pueblo no se vea privado de un local tan indispensable y único; el que dice, se compromete a reconstruirlo con todas las condiciones necesarias... ...he observado que empiezan a robar el tablado de la preferencia...”¹⁶.

As cláusulas que propón son: abono de 600 pesetas; compromiso de reparación para a primavera; concesión por quince anos, que soben a vinte se se inclúe o mobiliario e o aparello de proxección... Todo isto sinalando os gastos que lle ocasionaría o acondicionamento (un total aproximado de 16.000 pesetas).

A proposta é do agrado do concello, polo que o 20 de novembro acórdase dar coñecemento dela aos concesionarios, que terán un prazo de corenta e oito horas para que *“presten conformidad o aleguen lo que tengan por conveniente y... pongan valla, o tomen las medidas necesarias a evitar que ocasione desgracias, caso de que venga al suelo, advirtiéndoles que de no hacerlo, lo llevará a cabo el Ayuntamiento, incluso derribarlo... todo ello por cuenta de los propietarios”*¹⁷. Estes son informados, pero ao parecer a súa actitude dista de ser dialogante, o que levará a Amancio Vigo a retirar definitivamente a súa proposición.

Será agora, coa entrada do novo ano, e ante a necesidade cada vez máis apremante de tomar medidas conforme ao estado do edificio, cando fará a súa entrada en escena un terceiro personaxe, o que será futuro dono do Variedades e co cal entraremos nunha segunda etapa do mesmo: José López Rodríguez.

¹⁶AMC. *Instancias*. Caixa 312/2.

¹⁷AMC. *Libro de Actas*. Caixa 11/1.

- Segunda etapa: 1922-1940

José López Rodríguez (1870-1940), nado en Boimorto (A Coruña), foi o principal artífice do auxe do cine no Cambados dos anos vinte e trinta, nos que sostivo as proxeccións pese ós avatares históricos e ás situacións de inestabilidade política. Tras unha infancia como neno labrego, marchou de mozo a Vilagarcía de Arousa, onde pouco despois casou cunha muller do lugar. Aquele rapaz de aldea, orixinariamente analfabeto, foise formando a si mesmo pouco a pouco e non tardou en abrir en Vilagarcía un negocio de panadería, sector no que proseguiría a traballar ata o fin dos seus días. Foi algúns anos despois do seu traslado a Cambados, vila onde se asentaría definitivamente, cando comezou a interesarse polo negocio do cine en paralelo a aquel que xa tiña.

No cambio do 1921 a 1922 José López adquire a propiedade do Salón Variedades. No expediente que autorizou a explotación de José López deste Salón¹⁸, atopamos o 22 de xaneiro de 1922 a súa proposta formal de reedificación do local, sempre dacordo coas esixencias da lei e do “confort”, empregando madeira de eucalipto para a construción e dando como límite para o remate a primavera seguinte. A súa intención non é outra que facerse coa explotación cinematográfica en Cambados, que solicita por un prazo de vinte anos (necesarios para recuperar as 15.000 pesetas que calculaba custarían as obras) tralo cal pasaría a mans do concello, aínda que o contrato sería susceptible de renovación.

Formulada en termos apremiantes, a proposición conta cunha rápida resposta, e o 8 de febreiro acórdase aprobar as obras así como a concesión do negocio do cine. As condicións impostas para iso¹⁹ son, en resumo: que o presuposto para as obras non baixe desas 15.000 pesetas; o prazo da concesión será para os vinte anos solicitados, pagando unha cota anual de cincuenta pesetas; o edificio tan só poderá dedicarse a espectáculos públicos (salvo excepcións autorizadas polo concello); e o concesionario comprometerase á reparación e conservación do edificio, así como a asumir a responsabilidade ante toda reclamación referida a este.

Aceptada por tanto a proposta, o seguinte paso será a tramitación do contrato. O 14 de marzo acórdase por fin a concesión, pero non se formalizará definitivamente ata o 13 de xuño, cando se resolve que José López concurra á Notaría para o outorgamento das escrituras. Tramitado todo iso só queda outorgar a licenza de apertura, o que terá lugar o 20 de xuño de 1922, día no que se lle fai entrega dunha comunicación coa autorización “...para la apertura de un local destinado a Cine y Varietés”²⁰.

José López

¹⁸ AMC. *Concesiones 1922*. Caixa 346/5.

¹⁹ Sesión extraordinaria do 11 de febreiro de 1922. AMC. *Libro de Actas*. Caixa 11/1.

²⁰ AMC. *Correspondencia Oficial*. Caixa 288/2.

Así, aínda que a formalización definitiva das escrituras non teña lugar ata outubro do ano seguinte, o cine abrirá de novo as súas portas en 1922. De seguro foi dentro do prazo previsto (mes de setembro) e en decembro o funcionamento da sala xa debía de ser regular, posto que o día 10 *La Voz de Galicia* recolle a primeira referencia de actividade no novo recinto, a actuación nas Festas da Inmaculada (8 a 12 de decembro) dunha parella que logo ha volver en máis ocasións por Cambados, os Malvar-Vidal. Deste artigo pódese deducir que o Salón xa levaba aberto certo tempo, posto que fai unha chamada de atención ao esgotamento de entradas en moitas das sesións, suñando que iso indicaría á empresa que ao levar artistas “de verdade” o público responde, en evidente alusión a actuacións anteriores no local.

O que está claro é que o Salón Variedades estivo baixo a rexencia de José López durante dúas décadas moi significativas, tanto na evolución do cinema coma na situación histórica do país.

No ámbito do cine vaise dar nelas un afianzamento do negocio a nivel xeral; o número de salas estables segue en aumento, dotadas cada vez de maiores comodidades, e a exhibición cinematográfica irase impondo progresivamente nos locais (cun aumento ademais dos días de proxección á semana) por riba doutros espectáculos e actuacións de variedades, que a pesares da perda de protagonismo non desaparecerán.

En canto ás obras realizadas para a reconstrución, todo parece indicar que a estrutura e distribución do edificio anterior foi respectada; por exemplo, a situación da zona de Preferencia e Xeral, así como da pantalla na parede sur, onde tamén había outra porta con saída ao solar colindante, e probablemente tamén o aforo, que agora aparece xa rexistrado en 300 localidades (150 de Preferencia e outras tantas de Xeral). A estas habería que sumar o emprego de cadeiras encartables cando eventuais ocasións o esixían. O que tamén está claro é que nesta empresa leváronse a cabo melloras nas instalacións e, evidentemente, cambios na decoración. Desta última hai datos curiosos, como o de que entre as pinturas do teito había “*un angelito inspirándose en la cara de un hijo de Serafín Otero (veciño do lugar) que era muy guapo*”²¹. Había tamén un piano, instrumento imprescindible, e xunto con el un órgano de manivela, aínda que este último era empregado máis para os bailes que como acompañamento ás películas.

O operador do cine era José Fariña Castro, xenro do empresario, que se someteu a un exame ao respecto o 25 de marzo de 1924, constatado por unha notificación do Goberno Civil de Pontevedra ao alcalde²². Ao longo de case todo este tempo Amador Mouriño Villaverde exerceu como asociado na xestión do negocio, encargándose xunto a José López das contas, trámites de aluguer das películas... polo que percibía unha cota mensual, que oscilou de modo bastante aleatorio en todos eses anos entre as 75 e 110 pesetas.

²¹Testemuño de María Jesús Otero.

²²AMC. *Correspondencia oficial*. Caixa 288/3.

Para mellor analizar o que será a evolución do Variedades nesta súa última etapa, botaremos man dunha nova subdivisión en dous períodos, propiciada por un feito historicamente determinante: a chegada do cine sonoro a Cambados. Así mesmo, tratarase por separado a exhibición de filmes cinematográficos das outras actividades que tamén aquí se levaron a cabo.

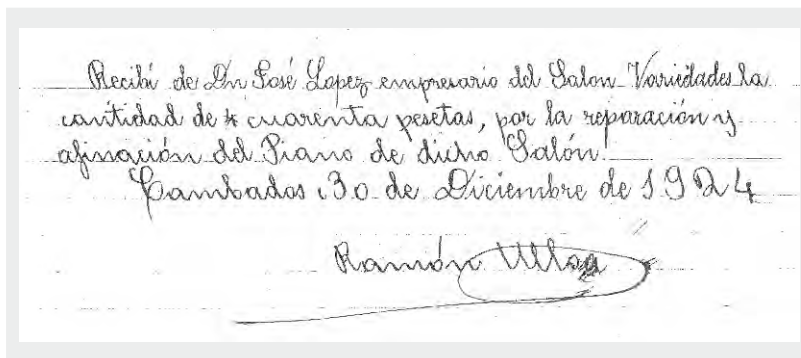
Período silente: 1922-1933

A década dos vinte é sen lugar a dúbidas a que poderíamos denominar coma “época dourada” do cine silente. As películas contan cun cada vez maior perfeccionamento técnico e narrativo, a receptividade do público cara a este espectáculo acadaba cotas superiores e a súa aceptación é absoluta por parte de tódalas capas sociais (a pesar de que sempre chega a haber voces discordantes, coma no caso da Igrexa). No referente á situación política do país, este é o tempo da ditadura de Miguel Primo de Rivera (1921-1929), con todo o que iso implica a nivel de censura cinematográfica, seguido dun período de transición e a arribada da II República (1931).

Por estar a falar dos tempos do cine silenzoso, é de resaltar o papel do pianista. Ao longo de toda esta década o que desempeña esa tarefa é Ramón Ulloa Blanco. Músico invidente, alumno do Colexio de Cegos de Santiago, participou en prestixiosas veladas artísticas xunto a persoeiros da talla de Juan Montes, Carlos Sobrino, Julio Alonso... Nos anos oitenta do século XIX, destaca a súa participación nas veladas do Círculo das Artes de Lugo, ademais do seu traballo no Casino desta cidade. Có novo século chega a Cambados, e aquí traballa dende un principio como pianista do Salón Variedades.

Esta actividade desenvólvese nunha primeira etapa dun xeito máis ben esporádico, consolidándose definitivamente na segunda, na que se fará cargo incluso da afinación e reparacións necesarias do instrumento, como acredita unha factura de 1924.

El será o encargado de poñer música ós filmes, pero tamén de acompañar ós outros espectáculos de varietés, e cando co sonoro os seus servizos xa non sexan necesarios a nivel cinematográfico, seguirá a colaborar eventualmente nos actos e representacións que precisen de acompañamento musical. Polo seu labor adoitaba cobrar unha media que oscilaba entre as corenta e as oitenta pesetas mensuais, cantidade susceptible de cambio en base ao número de actuacións, xa que non cobraba unha renda fixa, así como a un incremento en paralelo ao propio avance da década.

Factura de Ramón Ulloa pola afinación do piano do Variedades.

Programa anuniciante de sesión de cine benéfica.

Pero volvendo á etapa de esplendor vivida polo cine nestes anos, Cambados non ía ser menos que a tónica xeral, e así o auxe de público ha ser moi considerable, con xente que se achegaba incluso de localidades veciñas ante o reclamo dalgunha película moi publicitada.

Contaba a calidade das películas exhibidas, o adaptarse aos gustos do público e ás súas variacións, conseguir boas ofertas... Para isto levaranse a cabo accións orientadas á captación de potenciais espectadores, política reflectida en feitos como o de premiar unha vez ao mes ao vinte por cento dos alumnos matriculados nas escolas do municipio con entradas gratúitas para a primeira función do cinematógrafo do xoves, quede claro que sempre co fin de “...fomentar en los niños el amor al estudio y el interés por la escuela... sobre todo si, como esperamos, se elijan cuidadosamente las películas que han de ser objeto de la inocente curiosidad infantil”²³. De que se levou a cabo esta iniciativa dá constancia unha nova do 17 de marzo en Galicia Nueva, que recolle a excursión o día 15 de trinta nenos da escola de Oubiña, obsequiados coas referidas entradas.

Tamén nesta política de “imaxe” e captación de adeptos, poderíamos situar actos tales como a doazón do importe das entradas a causas benéficas, por exemplo ao “Ropero de Santa Rita”, caso do recadado nas funcións do 25 de maio de 1923²⁴.

Tamén benéfica, aínda que noutra liña, será unha función como a do mércores 9 de marzo de 1927, exemplo de cómo a actividade do cine se desenvolvía en consonancia, e compromiso, coa realidade social e política do momento. A finalidade desta proxección, non era outra que a de axudar a esclarecer o crime dun agricultor de Fornelos (suceso de 1920 que contara con gran repercusión), pagando os gastos dun avogado co recadado. A pesar do ton acendido do chamamento, orientado especialmente aos traballadores, a sesión non tivo excesivo éxito, conseguíndose tan só unha recadación de 44'50 pesetas.

No que respecta ao prezo das entradas nesta época, había unha cantidade estándar, que estaba á súa vez suxeita a continuas variacións. Dependía por exemplo do día de proxección, xa que en festividades e eventos varios acostumaba incrementarse, ou incluso da película que se proxectase, posto que se o aluguer era máis caro para o empresario repercutía no prezo de venda de tickets ao público. Os prezos habituais estaban a mediados da década arredor de 0'50 pesetas en Preferencia e 0'25 en Xeral, mentres que a principios dos anos trinta subiran xa a 0'75 e 0'40 respectivamente.

Como no resto de Galicia, as proxeccións eran basicamente os xoves e domingos, días para os que se solicitaban preferentemente os filmes. Amósao por exemplo (ademais do rexistro das sesións nos Libros de contas) unha carta da distribuidora Vilaseca y Ledesma que expresa; “como la hemos comprometido con otras empresas... no podemos servirle esta serie a tres episodios a razón de jueves y domingos... que usted ha pedido”²⁵, ou outra de Antonio Méndez Laserna; “tomo muy buena nota de que la programación la quiere Vd., a jueves y domingos”²⁶.

²³ GN, 12-1-1923, p. 2 (5).

²⁴ GN, 25-5-1923, p. 2 (1).

²⁵ 17-10-1924. Arquivo persoal Lúis Costa López.

²⁶ 14-9-1926. APLCL.

Pero estes días podían pasar a máis, ou variar, dependendo entre outros factores da repercusión do filme, dos días festivos, ou da ausencia de actividades (baile, teatro...) que ocupaban os outros días.

Por outra banda, as distribuidoras coas que José López traballou ao longo destes anos foron moitas e moi variadas. Con algunhas delas mantivo unha relación comercial constante e duradeira, mentres que con outras os contactos foron esporádicos ou mesmo puntuais (na busca dalgunha película concreta, tamén como “proba” antes de volver a terreo coñecido...). Como achegamento, esta relación aproximada das distribuidoras coas que o cine Variedades mantivo negociacións nesta etapa:

- “El Repertorio M. de Miguel”. La Aristocracia del Film (Bilbao): 1924
- Vilaseca y Ledesma (A Coruña), concesionarios de Pathé (Madrid): 1924 a 1926
- Antonio Méndez Laserna (Vigo), representante na rexión de Galicia de Cinematográfica Verdaguer S.A. (Barcelona): 1924-1927
- Román González (A Coruña): 1924-1927
- “Trufil”. L. Llatjós Prunés (Madrid): 1925
- Alquiler de Películas Manuel Villar Landeira (Pontevedra): 1926
- Hispano Foxfilms S.A.E. (Madrid): 1926
- M. Romero Piñeiro (Vigo): 1926
- Casimiro López González (Monforte de Lemos): 1926-1927
- Federico Monroy Arizmendi (Vigo), representante en Galicia de Selección MAVI (Madrid) e Exclusivas Julio César- S.A. (Bilbao): 1926-1927
- Hispano American Films S.A. (A Coruña), concesionarios da Universal Films (Barcelona): 1926-1927
- José Miguel Montero (A Coruña), representante en Galicia da Gaumont (Barcelona): 1926-1928
- Gómez Hermanos (Vilagarcía de Arousa): 1926 e 1932-1934 (entrando xa no sonoro)

Segundo o modelo habitual de relación distribuidora-pequeno exhibidor (entendendo como tal os exhibidores de núcleos poboacionais locais), a contratación das películas levábase a cabo mediante uns pequenos panfletos publicitarios con información sobre os filmes proporcionados ao dono da sala, e polas visitas dos vendedores das diferentes casas, que cada tempada facían un percorrido pola ruta que lles correspondese. Isto implicaba unha relación persoal, ás veces estendida máis aló do campo profesional. As estreitas relacións reflectíranse perfectamente na correspondencia, por outra banda moi frecuente, dado que daquela non se empregaba a vía telefónica para tales menesteres. Como exemplo, Rogelio Tourón, representante de Antonio Méndez Laserna, referíase cun familiar “Don Pepito” a José López.

Salón Variedades

HOY

Domingo 12 de Abril de 1931

Proyectamos hoy una gran película

Una película de carácter excepcional que merecerá el aplauso entusiasta del público. ★

PICCADILLY

de la manufactura inglesa “B. I. P.” filial de la “UFA”: El alboroto de Londres... el corazón de Inglaterra... todo el ambiente de la City, narrado genialmente en una versión modernísima y originalísima.

¡Una preciosidad de película!

Asunto especialmente escrito por el gran novelista

ARNOLD BENNET

INTERPRETACION

Gilda Gray, Jameson Thomas y
Anna May Wong

SIETE partes.

Para empezar la divertidísima película cómica, que lleva por título

Tomasín en el disloque

DÓS grandes partes.

¡Programa gigante de NUEVE partes!

Sesión continua De 6 a 10½	PRECIOS: Butaca... Ptas. 0'75 General... " 0'40

Programa anunciante de película con complemento cómico.

O sistema de contratación dos filmes era xeralmente por lotes, cada un dos cales era un “programa”. As películas tiñan prezos diferentes, dependendo de factores coma: a casa que as distribuíse, a relativa novidade do filme, o éxito que o precedese, as partes das que constase... Na maioría dos casos dábase un prezo fixo ao exhibidor, pero noutros (como ocorría con algúns filmes de éxito case asegurado) o contrato era en base a un tanto por cento da recadación que lograra a película. No Variedades ocorreu isto con películas como *Don Juan Tenorio* (Ricardo de Baños, España, 1922); no contrato realizado con Antonio Méndez Laserna, estipulábase que o aluguer consistía no cincuenta e cinco por cento do ingreso neto da recadación. O filme proxectouse o 24 e 28 de xaneiro do 1926, e para obter ganancias, o prezo das entradas subiu nesta ocasión a 0'30 pesetas en Xeral e 0'60 en Preferencia.

Ademais tamén é de resaltar que as películas non viñan, en xeral, directamente da distribuidora, senón que, unha vez concretados os días, recibíase do cine da localidade no que se estaba a proxectar (normalmente nas inmediacións) para proceder a enviala a continuación á seguinte praza que a solicitase. Un exemplo nunha carta de Vilaseca y Ledesma a José López do 28 de outubro de 1924: “...los cuatro últimos episodios el domingo 26 los dio Caramiñal, le enviaremos a usted dos para el domingo con relleno y los otros dos para el jueves. No olvide de enviar al Sr. Rey de Etribela los episodios... ya que el domingo los da”. Tamén eran constantes en Cambados os contactos con O Grove, Serantes, Vilanova de Arousa, Pontedeume, Carril...

Este sistema comportaba claras complicacións, posto que moitas veces había demoras, extravíos e tamén deterioro das copias segundo pasasen por cada vez máis mans, como podemos constatar ao seguir coa carta anterior: “...nos dice que *El hombre León* está podrido totalmente... hemos de significarle nos diga cuantas veces le ha roto en los días que la proyectó”.

Con respecto ás demoras na chegada das películas, a causa máis común (ou polo menos a xustificación máis reiterada) era a do transporte, con problemas nas liñas de autobús e incluso confusións con respecto do tren, que tiña a súa parada máis próxima en Vilagarcía. No caso do autobús, era comunmente coa empresa Castromil, que se facemos caso das explicacións dadas en ocasións, levaba a confusións cos horarios ou non permitía facturar os paquetes en determinadas condicións. Así, por exemplo, Román González comunicaba a José López o 21 de xullo de 1924 que “soy demasiado formal para buscar disculpas... que el Castromil es caro, para el interés que se toma cobra bien los viajes... y ya le dije que como vuelvan a confundir un envío no mando ni un paquete más, pues luego pago yo las culpas”, en resposta ó retraso duns programas.

El mimado de la abuelita

Tamén había erros nos envíos con respecto ao destino, como podemos ver nunha carta remitida a José López por J. M. Miguel (Xerente de Hispano American Films S.A.) o 20 de novembro de 1926 na que, diante da demora da recepción duns filmes polo primeiro, indica: “a nuestro cliente de El Grove, le dimos orden de que se los enviara a V. E, incomprensiblemente... los recibimos el sábado pasado, apresurándonos a enviárselos a V.”

Claro que tampouco faltaba certa picardía pola banda do exhibidor, que se tiña un filme contratado por un número determinado de días e tiña moito éxito, non dubidaba en dar algunha escusa e proxectalo outro día máis.

Na primeira metade da década, e xa entrada a segunda, a programación compúñase basicamente de seriais, películas en episodios que se proxectaban en varios días. Ían acompañados á súa vez dun complemento, que era unha película máis curta de carácter cómico, de aventuras... ou noticiarios de actualidades. Entre estes complementos os máis celebrados, e por iso os máis frecuentes, eran os cómicos. No Salón Variedades, como no xeral dos cines da época, eran habituais as películas de *Fatty* (Roscoe Arbuckle), *Tomasín* (Larry Semon), *Charlot* (Charles Chaplin)²⁷, *Harold* (Harold Lloyd)²⁸..., aínda que de vez en cando tamén alternasen con outros xéneros, caso de Tom Mix e as súas aventuras no Oeste.

Polo que respecta aos seriais, nun principio estaban compostos dun gran número de xornadas (a proxectar unha ou varias por día), que en ocasións chegaban a copar a programación dun mes; valla o caso de *Las dos niñas de París* (Louis Feuillade, Francia, 1920), que ocupa tódalas sesións de xullo de 1926 (días 4, 11, 18, 19 e 25; os únicos que houbo proxeccións ese mes), ademais doutros dous días do mes anterior (20 e 27 de xuño).

Estes seriais eran de nacionalidades diferentes (estadounidenses, italianos, franceses, alemáns...), e ían dende os dramas de sociedade, luxos e intrigas, ás traxedias lacrimóxenas ou increíbles aventuras. Algúns exemplos dos exhibidos en Cambados, á parte do citado, poderían ser: *Mathias Sandorf* (Henri Fescourt, Francia, 1921), os días 23, 27 e 30 de novembro de 1924; *Tragedias de amor* (Joe May, Alemania, 1923), sete xornadas proxectadas o 19, 20, 25 e 26 de xullo, 2 e 9 de agosto de 1925; *Un filibustero social* (Robert F. Hill, EUA, 1923) de dez xornadas, agrupadas o 14, 17, 21 e 24 de outubro de 1926; *El Juramento Lagardere* (Jean Kemm, Francia, 1925), o 12, 16, 19, 23 e 25 de decembro de 1926; ou *La ciudad de los espectros* (Jay Marchant, EUA, 1923), quince episodios o 16, 20, 22, 23, 26 e 31 de xaneiro de 1927.

Fotograma de *Charlot en la calle Paz*.
(Charles Chaplin, 1917).

²⁷ Como por exemplo, no 1926: *Charlot en la calle Paz* (Charles Chaplin, EUA, 1917); *Charlot emigrante* (idem, 1918)...

²⁸ Películas como *Marinero de agua dulce* (Fred C. Newmeyer, EUA, 1921), ou *El mimado de la abuelita* (idem, 1922), que son enviadas por Antonio Méndez Laserna como complemento da programación de novembro de 1926.

Fotograma de *El jorobado de Nuestra Señora de París* (Wallace Worsley, 1923)

Ana Karenina (Edmund Goulding, 1927).

Conforme avanzaba a década, os seriais fóronse facendo cada vez máis curtos, como xa vaticinaba unha carta do 4 de novembro de 1924 de Vilaseca y Ledesma, onde se notificaba que “...en lo sucesivo estas series largas irán desapareciendo del mercado, por lo tanto hace usted bien en ir acostumbrando a su público a algún programa suelto, pues día llegará en que tenga que servir solo a base de programas de uno a cuatro días como máximo”. Como exemplo: *Ana Bolena* (Ernst Lubitsch, Alemania, 1920), o 27 de decembro de 1925 e 1 de xaneiro do ano seguinte (anticipándose polo tanto á tónica xeral posterior); *Juana de Arco* (Cecil B. De Mille, Alemania, 1917), de dúas xornadas, o 19 e 20 de marzo de 1927; e *El jorobado de Nuestra Señora de París* (Wallace Worsley, EUA, 1923), 16 e 17 de xuño do 1929.

Pouco a pouco, tamén estas series máis curtas irán deixando paso ás longametraxes, que seguen estando acompañadas do respectivo complemento, e das que temos un variopinto mostrario: *Una novia en cada puerto* (Howard Hawks, EUA, 1928), o 11 de agosto de 1929; *La esclava blanca* (Weisse Sklavin, Alemania, 1927), 29 de outubro do mesmo ano; *La montaña sagrada* (Arnold Fanck, Alemania, 1926), 5 de xaneiro de 1930; *Moulin Rouge* (Ewald André Dupont, G.B, 1928), 14 de decembro tamén do 1930; *Piccadilly* (Ewald André Dupont, G.B, 1929), 12 de abril de 1931; *Muelles de Nueva York* (Josef Von Sternberg, EUA, 1928), 6 de xaneiro de 1932; *Fausto* (Friedrich W. Murnau, Alemania, 1926), 10 de abril do 1932; ou *Toni* (Arthur Maude, G.B, 1927), 14 de agosto do último ano citado.

Por Cambados tamén pasaron grandes éxitos mundiais do cine silente, como: *El nacimiento de una nación* (David W. Griffith, EUA, 1915), o 25 e 29 de xaneiro de 1925; ou *Los Nibelungos* e as súas respectivas partes; *La muerte de Sigfrido* e *La venganza de Crimilda* (Fritz Lang, Alemania, 1924), dende o 28 de novembro ó 8 de decembro do 1926. Pero sobre todo no 1930, con: *Metrópolis* (Fritz Lang, Alemania, 1926), o 16 e 17 de febreiro; *Napoleón* (Abel Gance, EUA, 1927), 25 e 26 de maio; *La ley del hampa* (Josef Von Sternberg, EUA, 1927), 26 e 27 de outubro; e *El chico* (Charles Chaplin, EUA, 1921), o 6 do seguinte mes.

Non faltarán tampouco exemplos varios de películas de *Maciste* e *Rintintín*, que gozaban de moi boa aceptación, ou o caso de artistas como Greta Garbo, reclamo dunhas películas que soían constituír un éxito case asegurado. É o caso de *Ana Karenina* (Edmund Goulding, EUA, 1927), proxectada o 29 de decembro de 1929; ou, no 1932, *La mujer ligera* (Clarence Brown, EUA, 1928) o 24 de xaneiro, e *Orquídeas salvajes* (Sidney Franklin, EUA, 1929) o 10 de marzo.

Dos gustos do público, xunto á relación de películas dada ata o de agora, fala claramente o listado dos filmes de maior éxito nestes anos:

PELÍCULAS MÁIS VISTAS NO SALÓN VARIEDADES: 1924-1932²⁹

Ano	Data	Título	Recadación
1924	28-9; 5, 12, 19, 26, 30-10; 1, 2, 6-11	<i>Hombre León ¿?</i>	1.531'3 ptas
1925	3, 4, 6, 8, 11, 18, 22-1	<i>La torre de Nesle</i>	1.436'24 ptas
1926	21, 25, 28-2; 7, 11, 14-3	<i>El botín de los piratas ¿?</i>	909'2 ptas
1927	19, 20-3	<i>Juana de Arco</i>	621 ptas
1928	¿?	¿?	¿?
1929	13, 17, 24, 27, 31-10; 1, 3-11	<i>La torre de Nestle</i>	1.250 ptas
1930	30-3	<i>El Santo de Asís</i>	303 ptas
1931	25-12	<i>La ciudad del placer ¿?</i>	325 ptas
1932	28-2	<i>Rey de reyes</i>	602 ptas

É doado observar nesta lista a evolución á que faciamos referencia. A película máis vista do 1924 é un longuísimo serial contratado a Vilaseca y Ledesma, que supera con moito a tódolos demais filmes, entre os que contan cunha recepción moi favorable os dramas de sociedade italianos.

O grande éxito do 1925 é unha serie francesa, *La torre de Nesle* (Pierre Marodon, 1923), que xa comezara a proxectarse a finais de 1924. De novo avantaxa con moito aos filmes que a seguen, como *La casa del misterio* (Alexandre Volkoff, Francia, 1923), oito episodios proxectados os días 15, 16, 23, 24 e 30 de agosto, 6, 13 e 20 de setembro de 1925, que recadaron en total 838'9 pesetas. Aventuras e misterio foron os aspectos que máis atraeron ao público á sala ese ano.

No 1926 as aventuras seguen a impoñerse, ao título (americano) sinalado na táboa ségueno outros do mesmo xénero (varios deles tamén de piratas), así como películas do Oeste, moi requiridas. No medio delas “cólase” a xa citada *Las dos niñas de París*, que consegue facer unha taquilla de 806 pesetas.

En 1927 o filme de Cecil B. De Mille *Juana de Arco* (EUA, 1917) amósase imbatible; e no 1929 é moi significativo ver como a reposición de *La torre de Nesle* volve bater tódalas marcas, xa que a segunda película máis vista, *El hombre del Hispano* (Julien Duvivier, Francia, 1926), obtén tan só 236 pesetas, aínda que neste caso hai que ter en conta que é unha cifra relativamente alta, ao corresponder a unha longametraxe proxectada un só día (22 de decembro)

Fotograma de *La Torre de Nesle* (Pierre Marodon, 1923).

Fotograma de *Juana de Arco*. (Cecil B. de Mille, 1927).

²⁹Fonte: *Libro de Contas: 1924-1932* de José López, APLCL. Elaboración propia.

Fotograma de *Rey de reyes*
(Cecil B. De Mille, 1927).

Fotogramas de *La casa de la Troya*
(A. Pérez Lugín e M. Noeriega, 1924).

Ao ano seguinte a temática relixiosa encabeza a lista con *El santo de Asís* (Giulio Antamoro, Italia, 1927), aínda que con escasa diferenza de *Metrópolis*, que recada 299 pesetas, ou cintas españolas como *Currito de la Cruz* (Alejandro Pérez Lugín, 1926), que entre os días 25, 27 e 28 de xullo consegue 252 pesetas.

No 1931, a película indicada vai acompañada de títulos que remiten fundamentalmente ó xénero bélico de aventuras, dos que é o máis representativo *Llegó la escuadra* (Malcolm St. Clair, EUA, 1928), que o 1 de marzo fai unha recadación de 270 pesetas.

Por último, supera con moito a tódolos demais filmes en canto a cantidade conseguida por un só día de exhibición, de novo Cecil B. De Mille con *Rey de reyes* (EUA, 1927), que será a última película muda máis vista no cine Variedades.

Por outra banda, cando unha película espertaba moito interese, non se dubidaba en emprender arduas negociacións para conseguila, a poder ser ó mellor prezo. Un dos casos máis significativos é o dunha película española de enorme sona a mediados da década: *La Casa de la Troya* (Alejandro Pérez Lugín e Manuel Noriega, España, 1924). Ante o éxito colleitado por toda Galicia, José López manifesta o seu interese a Antonio Méndez Laserna en marzo de 1925. Pero este xa tiña o filme comprometido con Vilagarcía de Arousa (onde se estaba a proxectar nese momento), Salamanca e prazas sucesivas, polo que na súa resposta, nunha carta do 11 de marzo de 1925, recoméndalle o seguinte:

“Ya que tiene interés en proyectarla, diríjase a su propietario Sr. Moriyón... Advírtale (sic) que pretenderán un precio bastante crecido; sírvale de norma que Betanzos, pueblo de poca importancia, ha pagado la cantidad de MIL PESETAS por dos días de proyección... Para hacer mayor fuerza, a la vez que se dirige (sic) al propietario, debe dirijirse (sic) también a su autor: D. Alejandro Pérez Lujín...”

José López opta por apelar directamente a Alejandro Pérez Lugín, e poucos días despois (o 17 de marzo) recibe un telegrama de A. Moriyón no que manifesta que este amósase de acordo e pide seiscentas pesetas polo aluguer da copia dous días. Finalmente, o prezo conseguido será o de cincocentas pesetas por tres días de exhibición. A película pasarase os días 7, 8 e 9 de xuño de 1925, recadando 726'30 pesetas, o que xera polo tanto beneficios para o Variedades.

A favorable acollida do cine patrio que se dá na segunda metade da década (en paralelo á continuidade dos éxitos sobre todo hollywoodienses), materializarase no empeño que José López tamén amosa por outros tres filmes: *Maruxa* (Henry Vorins, 1923), *La verbena de la Paloma* (José Buchs, 1921) e *Flor de España o la leyenda de un torero* (Helena Cortesina e José María Granada, 1921). Román González responde a este interese nunha carta do 14 de marzo de 1925, comunicando que llas pode ceder por 50 pesetas (mentres que na provincia estaban a contratarse a tanto por cen), a cambio dun contrato co cine para servirlles películas durante certo tempo.

O empresario cambadés non acepta ese prezo e pide 35 pesetas, ao que Román González se nega nunha resposta do 20 de marzo, na que para convencelo ensalza os filmes, dicindo por exemplo que “...*Maruxa es una cinta netamente gallega sacada en esas rías, con vista de esa y de toda la provincia, letreros en gallego (y que todo esto es cierto, pues ahí estuvieron los de Celta Film... más de un mes impresionando) y dando más programas la dejo al precio irrisorio de 50 pts...*”. Pero ante a falta de resposta será finalmente o distribuidor quen claudique, aceptando o prezo solicitado por José López. Curiosamente, e despois de tanta negociación, ningunha das tres chega a proxectarse no Variedades, probablemente por incompatibilidade nas datas.

O interese polos filmes españois seguirá a verse con posterioridade, por exemplo no ofrecemento de cintas como *Boy* (Benito Perojo, 1925) por Federico Monroy Arizmendy. E observarémoslo xa no cambio da década, na proxección no 1930 de filmes coma: *Agustina de Aragón* (Florián Rey, 1929), o 13 de abril; o xa comentado *Currito de la Cruz*; ou *El lazarrillo de Tormes* (Florián Rey, 1925) o 21 de agosto. Tamén en 1931, con *La copla andaluza* (Ernesto González, 1929) o 10 de maio; e *Corazones sin rumbo* (Benito Perojo, 1928) o 27 de decembro. Todas elas cunha positiva acollida.

Outra mostra de negociacións, de 1925, son as relacións comerciais que José López establece có Cabildo Metropolitano de Santiago de Compostela, e nas que se interesa por unha película relixiosa. Non sabemos de que película se trata, pero si que custaba cen pesetas, tiña cinco partes e, como o Cabildo comenta nunha carta do 22 de marzo de 1925, contaba co aliciente de que “...*allí aparecen los Marqueses de Figueroa y el sobrino Juanito. Lo de Jerusalén, Nazaret, lo de Pompeya (esto sobre todo) y Roma está tomado bien y es de lo mas curioso que se puede dar a los católicos*”. O propio Cabildo remata recomendando: “*Anúnciela mucho, como cosa religiosa, propia de este tiempo. Llame al Sr. Cura para que la vea*”. Sen embargo, houbo problemas cos días reclamados polo cine, e finalmente a cinta non chegou a proxectarse na vila a pesar da insistencia.

Outro exemplo de negociación frustrada: *Los diez mandamientos* (Cecil B. De Mille, EUA, 1923), que solicita a M. Romero Piñeiro en xaneiro de 1926.

A afección polas películas relixiosas, acentuada segundo a época do ano (Semana Santa, Nadal...), foi xeneralizada ao longo de todo este tempo e ao caso comentado podemos engadir unha negociación a inversa, co ofrecemento a José López do filme *Secreto de confesión* (José Fernández Caireis e Pepín Fernández, España, 1926). Nunha oferta de programación para 1926, Federico Monroy Arizmendy propón, o 9 de novembro: “*Como yo sé que V es amante de los programas religiosos por pedírselos sus clientes, le participo que tengo una serie en dos jornadas muy linda titulada SECRETO DE CONFESIÓN... se la ofrezco para proyectar en dos Domingos en Pts 80*”. Coma nos caso anteriores, tampouco chegou a exhibirse en Cambados.

Fotograma de *Agustina de Aragón* (Florián Rey, 1929).

Fotograma de *El lazarrillo de Tormes*. (Florián Rey, 1925)

Fotograma de *Koenigsmark* (Leónce Perret, 1923)

Los bateleros del Volga (Cecil B. de Mille, 1926).

Deixando xa de lado as negociacións varias, é fundamental falar doutro aspecto como o contexto histórico, determinante no sector da exhibición, e neste período en concreto, da ditadura de Primo de Rivera. A censura de filmes que adoita acompañar a toda ditadura é unha práctica frecuente nestes momentos, e isto participásenos, no caso de Cambados, nos telegramas enviados ao concello onde se notifica que películas eran consideradas “perigosas”. Esta cualificación podía vir condicionada por ideas políticas (fundamentalmente) ou por aspectos morais.

Os exemplos datan de cedo, e no 1924 temos xa varios. Unha orde governativa de decembro dese ano aclara: “la película conocida por *Kosmigsmarkk* (sic), en la que se hieren los sentimientos atacando la dignidad de los naturales de un país amigo de España, queda prohibida terminantemente... en los salones-cine de este Ayuntamiento”³⁰. A película referida é a francesa *Koenigsmark* (Leónce Perret, 1923). Nese mesmo documento, en carta do día seguinte, engádese a prohibición expresa de proxectar *Los cuatro jinetes del Apocalipsis* (Rex Ingram, EUA, 1921) e calquera outra obra de Blasco Ibáñez.

A censura chegaba tamén aos sucesos da actualidade, de aí telegramas como, dese mesmo ano, aquel no que o Gobernador Civil de Pontevedra comunica ó alcalde: “sírvasse de prohibir la exhibición de toda clase de películas que guarde relación con asesinato correo exprés Andalucía”.

Dando un salto dun par de anos, no 1927 atopamos novos casos de censura. Os máis frecuentes seguen a ser os relacionados coa ideoloxía política, que leva tanto a suprimir escenas como a prohibir o filme. Da primeira situación serve de exemplo o seguinte telegrama:

“Queda autorizada proyección película *La (ilexible) siniestra de la Casa Edison* film con supresión escena siguiente fusilamiento soldado Antonio Marchena y en la que el teniente Carvajal se acerca al fusilado con intención de descargarle tiro gracia”³¹.

Da segunda queda constancia coa prohibición da exhibición de filmes como *El fin de San Petersburgo* (Mikhail Dolzer e Vsevolod Pudovkin, URSS, 1927), por facer propaganda bolxevique, *Siberia* (Víctor Schertzinger, EUA, 1926), ou *Los bateleros del Volga* (Cecil B. De Mille, EUA, 1926).

Xunto ó aspecto político, a moral non deixa de ser o outro gran punto de referencia. Sen saír do ano que estamos a ver, autorízase por exemplo a proxección de *Los amores de Manon* (Alan Crosland, EUA, 1927), pero con supresión da escena “...que representa momento en que protagonista después haber sido desgraciada por amante vuelve a buscarle en ocasión haber este ingresado como seminarista y desarrollándose escena ante altar mayor cuando aquel va rezar ante el mismo”³². Claro que, en ocasións, autorizáranse tras un exhaustivo exame filmes antes prohibidos, como por exemplo *La malcasada* (Francisco Gómez Hidalgo, España, 1926).

³⁰ Carta do Delegado Gubernativo ó alcalde de Cambados, 12-12-1924. AMC.

Correspondencia Oficial. Caixa 288/3.

³¹ Gobernador Civil de Pontevedra ó alcalde de Cambados, 26 de (non consta mes) 1927. AMC. Ídem.

³² Telegrama do Gobernador Civil ó alcalde, 30 de (non consta mes) 1927. AMC. Ídem.

A partir do 1929, co final da ditadura de Primo de Rivera, estas películas terán vía libre para a exhibición, e en Cambados proxectaranse por exemplo *Los cuatro jinetes del Apocalipsis* (15 de agosto de 1930) e *Los bateleros del Volga* (25 e 26 de xaneiro de 1931). Tamén neste momento, e cun cambio de década marcado por un período de transición política, haberá unha tendencia a retomar películas de principios ou mediados dos vinte, algunhas non proxectadas con anterioridade en Cambados (como *Los tres mosqueteros* (Max Linder, EUA, 1922), o 14 e 15 de setembro de 1930) e outras si. Neste caso, o pasalas de novo non facía nin moito menos diminuír a asistencia de público, sirva de exemplo a reposición de *La torre de Nesle* ou *La Casa de la Troya*, que volve colleitar un novo éxito o 13 e 14 de xullo de 1930.

Os cambios políticos e sociais tamén terán a súa incidencia na marcha do negocio. A principios da década as recadacións por sesión eran bastante cuantiosas, pero esta situación irá cambiando cos anos, de xeito que a mediados dos vinte os ingresos diminúen. A finais baixan inda máis, pero sen embargo sobre o 1929 remontan, para iniciar a partires do 1931 (coa caída da monarquía e a conseguinte complicación na situación política do país, a crise económica...) unha nova baixada, que só se remontará cando Cambados se apunte á renovación do eido cinematográfico: a introdución do cine sonoro.

Pero na década dos anos vinte imos atopar unha lagoa de dous anos nos que hai un baldeiro documental considerable, tanto nos Libros de Contas de José López como nas referencias en prensa. Este baldeiro abrangue aproximadamente de maio do 1927 ó mesmo mes no 1929.

En febreiro de 1927 morre a muller do empresario, e é probable que sexa a raíz dese acontecemento que se desentenda temporalmente do negocio. A constatación pódennola dar dúas cartas a el dirixidas no mes de abril de 1927. A primeira, da Hispano American Films S.A. o 25 de abril, acusa o recibo dunha carta pola que “...quedamos enterados de que, con fecha 1º de mayo, deja Vd. de ser empresa del Salón Variedades de esa plaza... suponemos que el Sr. Mouriño se hará cargo de los contratos pendientes...”. A segunda, de Casimiro López González no mesmo día, ven a confirmalo ao transmitirlle que toma nota de que deixará de ser empresario do Teatro, pero que espera que o contrato coa súa empresa continúe co Sr. Mouriño.

O novo empresario sería polo tanto o seu socio, Amador Mouriño, a pesar de ofertas como a do mesmo Casimiro López González, que no mes de marzo comunicáballe que non tería inconvinte en facerse cargo do negocio se o fillo político de José López se encargase da administración.

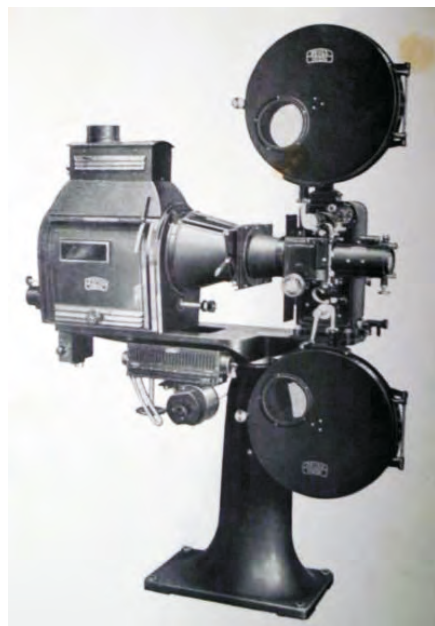

Los cuatro jinetes del Apocalipsis
(Rex Ingram, 1921).

Proxector primitivo dos irmáns Lumiere.

A pesar da falla de documentación nos meses que seguen é posible afirmar que o cine seguiu a funcionar. Apoiámonos para isto na memoria colectiva, xa que a opinión coincidente é que o cine non pechou en ningún momento ata a morte de José López, pero tamén nunhas notificacións atopadas na Casa do Concello. O tema dos incendios nos cinematógrafos era unha cuestión que nos anos vinte seguía a preocupar en gran maneira, e por iso vanse aprobar novas medidas para a súa prevención. A Cambados remitírase en 1928 a indicación de prover de extintores de incendios ao cine, e en abril dese mesmo ano tamén se obrigará a equipar ás salas dun aparello previsor de incendios das cintas cinematográficas, ameazando con suspender o espectáculo naqueles cines que non o cumpran, tendo como prazo ata o 30 de xullo. Estas notificacións fan pensar que o cine seguía en funcionamento, e que probablemente se axustase ao novo regulamento dentro do prazo establecido. En maio de 1929 José López volve de novo encargarse do negocio, e desta vez farao sen interrupción.

Exemplo de proxector de cine mudo Zeiss Ikon.

Por último, ao fío do amentado cambio de aparato, no Variedades non se descoidarán en todo este tempo aspectos como o equipamento da sala e a renovación da maquinaria. Por iso, por exemplo, en 1926 mantense correspondencia coa empresa Gaumont interesándose polos diversos aparellos, así como por unha serie de pezas para un Crono Profesional Serie VII A. (nunha carta do 18 de maio de 1926, onde se fai acuso de envío dun catálogo de aparatos cinematográficos), que non puideron ser remitidas xa que se deixaran de fabricar. Pouco despois, ante a necesidade de cambio, facilitaráselle a José López un *“Presupuesto de un Crono C. M. tipo B gran modelo 1925, un motor para corriente continua y alterna, y un arco de espejo”*, en carta do 22 de xuño. Fose este ou non o adquirido, o que si é seguro é que ese cambio foi unha realidade no momento.

- Período sonoro: 1933-1940

Comezado o novo decenio e xa ben entrada a II República, o cine cambadés ha sufrir un xiro radical marcado pola chegada dun novo invento: o cine sonoro.

Esta é, ademais, a década na que o Variedades perde a hexemonía da exhibición cinematográfica en Cambados, debido á apertura no 1934 do que será o segundo cine estable da vila: o Juventud. Tamén é unha década decisiva a nivel histórico no noso país, xa que os enfrontamentos do período republicano desembocarán na Guerra Civil (1936-1939), tralo cal establecerase unha ditadura que abranguerá todo o tercio central do século XX.

Pero vaíamos paso a paso. As primeiras experimentacións co sonoro comezan xa a finais dos anos vinte. En 1929 nos EUA dáse unha total paralización do cine silente en favor da nova incorporación, pero en Europa este cambio non será definitivo ata pouco máis tarde. Tamén España contará con esa demora na implantación concluínte do sistema sonoro, que non será unha realidade plena ata 1930 aínda que as primeiras exhibicións xa se deran o ano anterior. No caso galego Vigo é a primeira poboación que coñece, en marzo de 1930, o cine sonoro. Nese mesmo ano, irase implantando moi de vagar nas capitais de provincia e cidades máis sobresaíntes, e a partir do 1931 noutros núcleos urbanos (Tui, Porriño...). As vilas de menor entidade terán que esperar un pouco máis, e conformarse nun principio con acollelo de xeito transitorio. Pero ante a constatación do seu imparable avance, unido ao éxito comercial, dende 1932 comezaremos a ver cómo aumenta o número de cines que cambiarán de sistema, o que dará á súa vez un novo pulo á exhibición cinematográfica.

No que atinxe a Cambados, os primeiros contactos co cine sonoro tiveron lugar no Variedades, remontándose a 1931 e 1932. Neses dous anos sendas películas ben diferentes viñeron amosar aos cambadeses as posibilidades do novo invento, posible probablemente grazas a unha máquina itinerante capacitada para a proxección en sonoro, posto que a do Variedades non reunía aínda os requisitos. Eses dous filmes foron: *La jaula de los leones* (Fred J. Balshofer, EUA, 1931) e *La llama sagrada* (William C. McGann e Guillermo Prieto Yeme, EUA, 1931).

A primeira delas proxectouse o 8 de decembro de 1931, conseguindo unha recadación de 139'50 pesetas, cantidade aceptable pero aínda así por debaixo de moitos outros filmes silentes proxectados o mesmo mes. En canto á segunda, cubriu as sesións tamén dun só día, o 17 de abril de 1932, obtendo 100 pesetas (cando o aluguer custara 75), de novo unha cantidade digna pero que denota que non espertou un interese superior ás grandes estreas silentes.

El cantor de jazz. Primeira película sonora (Alan Crosland, EUA, 1927).

Tamén no 1932, nunha carta do 8 de marzo de Gómez Hermanos a José López con motivo de notificar as contas pendentes polo aluguer dunha serie de películas (mudas), non se deixa de comentar a marcha da instalación do sonoro en Vilagarcía, animando a seguir o exemplo en Cambados:

“El asunto 'sonoro' se va encarrilando ya, y suponemos que el próximo mes de Abril funcionará ya en nuestro Salón. El aparato será... el Western Electric. Esperamos que Vd también lo instalará pronto si da aquí el resultado que nos permitimos esperar”.

A instalación definitiva do aparato en Vilagarcía terá lugar ese mesmo ano, pero Cambados aínda deberá esperar outro máis antes de que eses desexos se materialicen.

En realidade, a vila cambadesa apuntouse relativamente cedo á nova tendencia, xa que outros lugares coa mesma, ou semellante, densidade de poboación, tiveron que esperar un ou dous anos máis para levala a cabo (no 1935 a instalación da infraestrutura sonora aínda no era definitiva en toda Galicia). Do 1933 data tamén, por exemplo, a instalación en Vilanova de Arousa ou A Estrada, mentres que un ano máis tarde chegará ao Grove, Caldas de Reis...

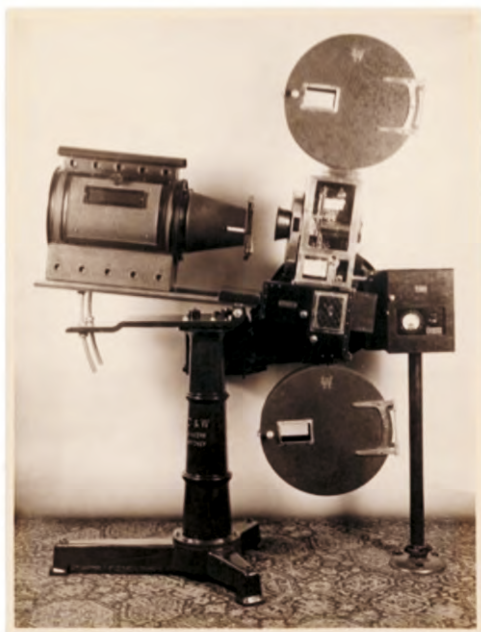
A primeira nova en prensa que rexistra o proxecto de dotación a Cambados dun equipo sonoro estable, data do 25 de maio de 1933 en *El Pueblo Gallego*, e transmite a relativa sorpresa e ilusión que espertou o comunicado:

“Inesperadamente, nos llega la noticia de que pronto vamos a disfrutar del cine sonoro en este pueblo... De labios del empresario señor López oímos la grata noticia de que el próximo mes funcionará en Cambados el cine sonoro. Con mucha satisfacción damos la noticia a la afición local”.

En realidade, o mes de xuño resulta un pouco precipitado, e a nova adquisición non chegará ata xullo. O día 6 do último o mesmo xornal comunica brevemente:

“Como habíamos anunciado, se está procediendo en el Salón Variedades, a la instalación de un modernísimo equipo de cine sonoro. Con verdadera ansiedad se espera su inauguración”.

Pero é o *Faro de Vigo* o que, o día 7 de xullo, nos facilita a data da estrea. Tras celebrar a iniciativa do empresario, no seu afán de facilitar ao público os modernos adiantos e incorporar a vida recreativa da vila ás necesidades do momento, sinala que o aparato sonoro será inaugurado o domingo día 9. O 9 de xullo de 1933 terá lugar, por tanto, a primeira proxección no Variedades cu novo aparato de reprodución de son. É curioso observar como vintecatro anos máis tarde da inauguración do cine, esta data significativa volve cadrar coa celebración das festas de San Bieito (aínda que o día propio fose o 11). A pesar de que neste caso é probable que non fose algo intencionado, polo menos dende un principio, non deixa de subliñar o feito de que esta festa fose, e sega a ser, unha das máis importantes da poboación.

Proxector de comezos do cine sonoro Western Electric.

O Libro de Contas de José López dedicado a esta nova etapa do cine comeza a rexistrar as sesións a partir do luns día 10, pero non é excesivamente arriscado aventurar, por non dicir afirmar, que a película proxectada nese día 9 foi a mesma que a do 10 e 11: *Viva la libertad* (1931), filme francés dun gran mestre xa do cine silenzoso, René Clair. Tamén podería vir confirmalo unha carta enviada por Gómez Hermanos ao Variedades o 18 de xullo, rexistrando os custos das películas dese mes e pedindo o seu abono. Os títulos sinalados e a súa orde son os mesmos que no Libro de Contas, sen engadir ningún novo, e a referencia inmediatamente anterior a *Viva la libertad* está sinalada como “*cuenta cine mudo*”.

En canto ao aparato instalado, non foi o empregado en Vilagarcía, senón un Zeiss-Ikon Luxophone. Nun principio é normal que ao operador lle custase adaptarse ao cambio, o que deu como resultado unhas primeiras sesións nas que as películas “saltaban”, había alteracións no son... No *Faro de Vigo* recóllese, nunha crónica do 15 de outubro deses primeiros días, cómo pese a calidade dos filmes e os aplausos que suscitaron, “...quizá la poca pericia dió lugar a ser cortadas en muchas partes. Esperamos que ante la comprensión del público se evite en lo sucesivo este abuso”. Meses máis tarde, aínda xurdían problemas ocasionais á hora de manexar o aparato, como testifica unha carta de Gómez Hermanos do 14 de novembro en referencia ao estado do filme *Cinópolis* (José María Castellví e Francisco Elías, Francia, 1931): “la película han vuelto a pasarla en prueba nuestros operadores después de venir de ahí, y aseguran que la perforación ha sufrido mucho en ese aparato. Lo atribuyen a que pueda estar demasiado fuerte el muelle de la bobina que recoge (sic) la película en la parte baja del aparato, que al hacer demasiada tirantez puede rasgar la perforación”, e remata dando unha serie de recomendacións para evitalo.

Tamén as melloras no equipamento do sonoro e a adaptación da sala ás novas condicións sucederanse ao longo destes anos, como amosa a incorporación de novos altosfalantes á zona de Xeral en xaneiro de 1935.

José López apostou forte por tanto neste asunto, e puido facer fronte aos gastos do cambio de aparato e demais modificacións orixinadas por este, grazas á masiva afluencia de público que se achegará de poboacións colindantes para gozar do acontecemento. De feito estes primeiros anos do sonoro, que ademais se corresponden co período republicano, han ser a época dourada do Salón Variedades.

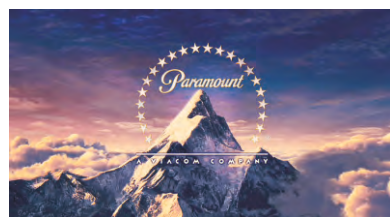
En consonancia a iso, os días de proxección sufrirán ata 1936 un lixeiro incremento respecto á década anterior. Aos habituais xoves (denominados “*jueves de moda*”) e domingos (que seguen a ser os días privilexiados), súmanse ocasionais luns, martes... aínda que nunca dun modo fixo, polo que non se creará unha pauta de exhibición para eles.

Viva la libertad (René Clair, 1931).

FECHA	CONCEPTO	CONTRIBUTO Pesetas	SUMAS DIARIAS	SUMAS MENSUALES
Julio 10	Cine Sonoro Julio			
10	Vina la libertad	1.10	x	
11		1.02	+	
Julio 16	Grader Horn	4.45	+	
Julio 18	Al compas de las Roras	3.45	+	
19		85	+	
Julio 23	La Pura Verdad	0.65	+	
Julio 25	La Pura Verdad	1.40	+	
Julio 30	Hombre de Fuente	5.51	+	
Julio 31	Hombre d. Fuente	95	+	

Primeira páxina do libro de contas de José López, dedicado ao cine sonoro.

Das distribuidoras coas que traballa agora o Variedades non se pode dar unha listaxe tan exhaustiva coma no período silente, pero vai ser fundamental a relación establecida cos xa aludidos Gómez Hermanos de Vilagarcía, que xestionarán practicamente tódolos contactos coas outras distribuidoras, aínda que nalgũa ocasión Cambados tamén se comunique de xeito directo, por exemplo, coa Metro-Goldwyn-Mayer (Ibérica S.A.) en Madrid. Fosen cales fosen as sucursais e casas de distribución, o que si é seguro é que ante todo José López traballou coas de sona internacional, as películas proxectadas pertencían fundamentalmente á Warner Brothers, Fox, Filmófono, Metro-Goldwyn-Mayer, United Artist ou Paramount, e en menor medida, Capitolio e Radiofilm. Delas pretendeu, á súa vez, conseguir as estreas o máis rápido posible, o que se ve no feito de que os filmes proxectados fosen en moitas ocasións estreas dese mesmo ano, fronte aos retrasos (que incluso chegaban a unha década ou máis) do período silente. Isto evidénciase sobre todo nun primeiro momento, no que hai que ter en conta a relativa novidade do sistema sonoro e a inicial falla dunha abundante canteira de títulos neste. Como exemplo, en 1933 proxectáronse filmes dese mesmo ano, coma *Cascarrabias* (Cyril Gardner, EUA) ou *Toda una vida* (Adelqui Migliar, EUA), e no 1934 ocorreu o mesmo con outros como *Melodía prohibida* (Frank R. Strayer, EUA-Arentina).

Nun primeiro momento de transición dun sistema a outro, a implantación do sonoro non é rotunda, aínda quedan toda unha serie de películas mudas ás que hai que dar saída e que ademais eran reclamadas polo público. Por iso nun principio (máis ben nos dous primeiros anos: 1933 e 1934) aínda se proxectan no Variedades algunhas delas, aínda que moi poucas, e a súa desvantaxe numérica irá acentuándose cada vez máis ata desaparecer definitivamente na segunda metade da década. Entre os filmes silentes exhibidos en Cambados con posterioridade ao mes de xullo de 1933, cóntanse títulos de favorable acollida, como en 1934: *En cuerpo y alma* (Oscar Micheaux, EUA, 1925) o 27 de maio; a famosísima *Ben-Hur* (J.J. Cohn e Fred Niblo, EUA, 1925) o 15, 16 e 18 de xullo; ou *Violetas imperiales* (Henry Roussel, Francia, 1924) os días 29 e 30 do mesmo mes. Por citar algúns dos exemplos máis representativos.

Por outra banda, o lixeiro desfase na implantación do sonoro en Europa con respecto dos EUA levará a unha volta nas tornas da produción cinematográfica. Norteamérica vai detentar a hexemonía á hora de realizar as novas películas, xa que foi o primeiro país en experimentar e apostar por elas, sacando unha clara vantaxe técnica e artística sobre as diferentes cinematografías europeas, que nun principio miraban con reticencia estes avances. Así, fronte á pluralidade e heteroxenia do cine silente, o mercado pasará agora a ser acaparado de xeito case exclusivo por filmes dos EUA.

Pero ademais estaba o problema do idioma, que terá como solución primeira as famosas “versións múltiples” dos anos trinta (fundamentalmente da súa primeira metade), filmes rodados nos EUA ou nos estudos franceses de Joinville, onde se facían diferentes versións dunha mesma película con equipos de distintas nacionalidades. A Cambados chegaron en maior medida as realizadas nos EUA, películas feitas en Hollywood (ou nalgún outro lugar pero con capital desta industria) para facerse co mercado hispano-falante, tanto en dobres versións coma unicamente en castelán. Entre estas últimas contaránse producións con personaxes que se converterán en auténticas estrelas do momento, sendo todo un acontecemento a proxección dos seus filmes no Cambados da época: o galán José Mojica, Mona Maris, Carlos Gardel, Imperio Argentina...

Chegamos así a outro punto esencial, que é a explosión do cine musical, xénero por excelencia destes primeiros anos. E dentro do musical especialmente a súa vertente “zarzuelera”, que no período republicano foi sen dúbida a que contou con máis adeptos, un cine de anécdotas simples e sentimentos a flor de pel, e o que é máis importante, cantado en español. Estas películas anunciábanse no Variedades con grandes cartelóns nos que se subliñaba: “cantada y hablada en español”, un reclamo que non fallaba nunca.

Algúns exemplos deste cine rodado nos EUA pero falado, e as veces cantado, en español, poderían ser no 1933: *Cheri-Bibi* (Carlos F. Borcosque, 1931), proxectada o 24 e 25 de setembro; *Salga de la cocina* (Jorge Infante, 1930), con Miguel Ligerio, 1 e 2 de outubro; *Camino del infierno* (Richard Harlan, 1931), 19 e 20 de novembro; ou *Del mismo barro* (David Howard, 1930), 31 de decembro de 1933 e 1 de xaneiro do seguinte ano. No 1934: *El presidio* (Edgar Neville e Ward Wing, 1930), 29 e 30 de abril; *Mamá* (Benito Perojo, 1931), 6 e 7 de maio; e *El proceso de Mary Dugan* (Marcel de Sano e Gregorio Martínez Sierra, 1931), con José Crespo e María Fernanda Ladrón de Guevara, o 20 de maio. En 1935 casos como *Una viuda romántica* (Louis King, 1933), 10 e 11 de febreiro, ou *Yo, tú y ella* (Jonh Reinhardt, 1933), 24, 25 e 26 de febreiro; e no 1936 seguiremos a atopar filmes coma *Cuesta abajo* (Louis J. Gasnier, 1934), con Carlos Gardel, o 12 de xaneiro.

Entre estas películas han destacar especialmente as protagonizadas por José Mojica, que poderíamos definir case coma o grande “evento” do cine desta década, arroupado case sempre pola presenza feminina de Mona Maris ou Conchita Montenegro. Algunhas delas: *Hay que casar al príncipe* (Lewis Seiler, 1931), o 22 e 23 de xullo de 1934; *La cruz y la espada* (Frank R. Strayer e Miguel de Zárraga, 1934), 19 e 20 de maio de 1935; ou *El precio de un beso* (James Tinling, 1930), o 1 de xaneiro de 1936.

Cuesta abajo (Louis J. Gasnier, 1934)

Tampouco faltaron, aínda que fosen os menos, filmes españois rodados en España por directores como: Benito Perojo, caso de *Un hombre de suerte* (1930), o 30 e 31 de xullo de 1933, e *Susana tiene un secreto* (1933), 16 e 17 de setembro de 1934; ou Florián Rey, con filmes coma *Sierra de Ronda* (1933), o 22 e 23 de abril de 1934.

A carón delas tamén se situaría *Alalá* (Adolf Trotz, 1933), unha das películas máis representativas do cine republicano, proxectada en Cambados o 7 e 8 de outubro do 1934.

Polo referido ata o de agora, podemos entresacar que outra das consecuencias salientables da aparición do sonoro foi o cambio nas preferencias do público con respecto aos xéneros cinematográficos. É curioso ver cómo mudan as tornas, e xéneros tradicionalmente de grande éxito sofren agora, polo menos primeiramente, a indiferenza do público. É este o caso dos filmes do Oeste, e clarificadora é a petición de José López a Gómez Hermanos en carta de 1934, “*le agradeceré no me mande más películas del Oeste que no las daré porque aquí no gustan nada*”.

Isto vai evidenciarse incluso nos complementos, que as películas seguirán levando durante moito tempo. Nestes, fronte á case exclusividade dos de tipo cómico na época muda, han ir agora gañando cada vez máis protagonismo os noticiarios e os filmes de debuxos animados, aínda que sen deixar nunca de lado as comédias.

Pero o mellor modo de observar estes cambios, é por medio dunha nova lista cos títulos máis exitosos de parte desta década.

PELÍCULAS MÁIS VISTAS NO SALÓN VARIEDADES: 1933-1937³³

Ano	Data	Título	Recadación
1933	27, 28-8	<i>Su noche de bodas</i>	779 ptas
1934	21, 22-1	<i>La mujer X</i>	860 ptas
1935	9, 10, 11, 12-3	<i>El negro que tenía alma blanca</i>	1.174 ptas
1936	4, 5, 6, 7-4	<i>El signo de la cruz</i>	745 ptas
1937	31-1, 2-2	<i>El día que me quieras</i>	468 ptas

El negro que tenía el alma blanca.
(Benito Perojo, 1934).

³³Fonte: *Libro de Contas: 1933-1937* de José López, APLCL. Elaboración propia.

Para comezar, o filme máis visto de 1933 é un título con Imperio Argentina dirixido por Louis Mercanton e Florián Rey, rodado en EUA en 1931. Non moi lonxe, con 643 pesetas recadadas nos días 13 e 14 de agosto, está a produción arxentino-estadounidense *Luces de Buenos Aires* (Adelqui Migliar, 1931), protagonizada nesta ocasión por Carlos Gardel. Os títulos que os seguen sitúanse nunha mesma tendencia, xa que o público cambadés amosou claramente a súa preferencia por películas como: a xa citada *Cinópolis*, tamén de Imperio Argentina, que conseguiu 590 pesetas o 5 e 6 de novembro; *Sevilla de mis amores* (Ramón Novarro, EUA, 1930), con Rosita Ballesteros, e as súas 572 pesetas o 26 e 27 do mesmo mes; ou *Niebla* (Benito Perojo, Francia, 1932), con 560 pesetas o 3 e 4 de setembro. Todas elas versións rodadas en castelán, seguidas por unha única película rodada en España, *La pura verdad* (Florián Rey e Manuel Romero, 1931), con 505 pesetas o 23 e 25 de xullo; ou a única produción realmente “estranxeira” que acadou certa sona ese ano, *Trader Horn* (W.S. Van Dyke, EUA, 1931), filme de aventuras e segunda película sonora en proxectarse no Variedades (o 16 de xullo), cunha recadación de 445 pesetas.

A primacía do 1934 vai estar a cargo de *La mujer X* (Carlos F. Borcosque, EUA, 1931), drama en español protagonizado por Rafael Rivelles e María Fernanda Ladrón de Guevara, que obtivo 860 pesetas o 21 e 22 do primeiro mes do ano, cun aluguer que custou 300. Tampouco desmerecen as cantidades acadadas por outros filmes: o romántico musical *El rey de los gitanos* (Frank R. Strayer, EUA, 1933), filme que por outra banda inaugurou o sonoro no Grove o 11 de febreiro de 1934, co inefable José Mojica e Rosita Moreno, e as súas 762 pesetas do 14 e 15 de outubro; a comedia española *Una morena y una rubia* (José Buchs, 1933), 559 pesetas o 25 e 26 de marzo; ou *Mi último amor* (Lewis Seiler, EUA, 1931), de novo con José Mojica, que recadou 540 pesetas entre o 14 e 15 de xaneiro. Está claro qué tipo de filmes eran os que chamaban a atención, aínda que tampouco hai que deixar de lado outros coma o citado *Ben-Hur* (con 468 pesetas) ou *El doctor Frankenstein* (James Whale, EUA, 1931), con 445 pesetas o 1 e 2 de novembro.

Do ano anterior ao comezo dos enfrontamentos armados, resalta o filme que sen dúbida bateu tódolos records da década, *El negro que tenía alma blanca* (Benito Perojo, 1934), drama musical español con Antoñita Colomé, que se mantivo catro días en cartel con cheos en practicamente tódalas súas sesións. A bastante distancia situarase o outro éxito do ano, a cinta, tamén española, *Sor Angélica* (Francisco Gargallo, 1934), con “só” 855 pesetas (o 29, 30 e 31 de xullo). A variedade achégaa agora *Tarzán y su compañera* (Cedric Gibbons e Jack Conway, EUA, 1934), que ocupa o terceiro posto pero con grande diferenza, como constatan as 545 pesetas acadadas (2, 3 e 4 de marzo). Aínda que o filme que o segue moi de preto, con 536 pesetas obtidas, non deixe de contar de novo con José Mojica e Rosita Moreno: *La fronteras del amor* (Frank R. Strayer e Miguel de Zárraga, EUA, 1934), proxectada o 17 e 18 de novembro.

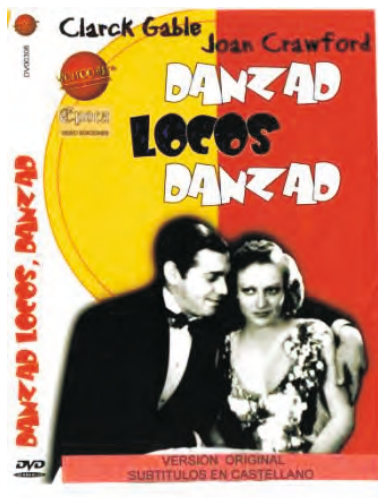

Luces de Buenos Aires
(Adelqui Migliar, 1931).

El doctor FRankenstein
(James Wale, 1931).

Danzad, locos, danzad
(Harry Beaumont, 1931)

Tarzán de los monos (W.S. Van Dyke, 1932).

Pero no período anterior á guerra, xunto aos casos nomeados, en Cambados exhibíranse tamén numerosas películas hollywoodienses, rodadas en inglés e dobradas para o seu pase no noso país. Se agrupamos algúns destes títulos por xéneros, será máis sinxelo completar a panorámica do que foron aqueles anos:

Dramas: dende logo un dos xéneros que seguen a ocupar un lugar privilexiado, reforzado en moitas ocasións pola presenza do “star-system” do país. Algúns exemplos: *Danzad, locos, danzad* (Harry Beaumont, 1931), con Joan Crawford, o 21 de setembro de 1933; *La confidente* (George Abbott, 1931), con Claudette Colbert, o 12 de outubro do mesmo ano; *O todo o nada* (Roy del Ruth, 1932), con James Cagney, o 8 de febreiro de 1934; *El carnet amarillo* (Raoul Walsh, 1931), con actores coma Elissa Landi, Lionel Barrymore e Laurence Oliver, proxectada o 26 e 27 de agosto de 1934; ou *Letty Linton* (Clarence Brown, 1932), tamén con Joan Crawford, o 28 e 29 de outubro do mesmo ano. Xa no 1935: *Ladrón de amor* (Lionel Barrymore, 1929), 13 e 14 de xaneiro; *Como tú me desexas* (George Fitz Maurice, 1932), con Greta Garbo, 27 e 28 de xaneiro; *La novia de la suerte* (Archie Mayo, 1934), con Barbara Stanwyck, 13 e 14 de marzo; *La hermana blanca* (Victor Fleming, 1933), con Helen Hayes e Clark Gable, o 5 e 6 de maio...

Musicais en inglés: *Madam Satán* (Cecil B. De Mille, 1930), 30 de novembro do 1933; *Deliciosa* (David Butler, 1931), 11 de xaneiro de 1934; *El desfile del amor* (Ernst Lubitsch, 1929), 18 e 19 de marzo de 1934; *Desfile de candilejas* (Lloyd Bacon, 1933), 20 e 21 de xaneiro de 1935; *Alma de bailarina* (Robert Z. Leonard, 1933), con Joan Crawford e Clark Gable, o 24 e 25 de novembro de 1935...

Comedias: nas que brillan cómicos como, de novo Buster Keaton, en filmes coma *Pobre Tenorio* (Edward Sedwick, 1931), o 16 de novembro de 1933, e *Piernas de perfil* (ídem, 1932), 27 e 28 de marzo de 1935; Harold Lloyd con *Cinemanía* (1932), 27 e 28 de maio do 1935; ou Stan Laurel e Oliver Hardy con, por exemplo, *De bote en bote* (James Parrott, 1931), o 13 de maio de 1934. Xunto a eles, outras comedias coma *Un yanqui en la corte del Rey Arturo* (David Butler, 1931), 4 e 5 de novembro de 1934; *El teniente seductor* (Ernst Lubitsch, 1931), 20 e 23 de xuño de 1935...

Aventuras: *Tarzán de los monos* (W.S. Van Dyke, 1932), o 25 de decembro de 1933; *El expreso de Shanghai* (Josef Von Sternberg, 1932), con Marlene Dietrich, o 3 e 4 de febreiro de 1935...

Tamén atoparemos películas de recoñecidos directores (algúns xa nomeados): Erich Von Stroheim e *El otro yo* (1929), o 10 de agosto de 1933; Ernst Lubitsch con *Remordimiento* (1932), o 31 de marzo e 1 de abril de 1935; Josef Von Sternberg colaborando de novo con Marlene Dietrich en *Fatalidad* (1931), o 11, 14 e 15 de xullo de 1935; John Ford con *Paz en la tierra* (1934), o 29 e 30 de agosto de 1935; ou George Cukor con *Cena a las ocho* (1933), 15 e 16 de xuño de 1935.

Pero a carón de todos estes filmes norteamericanos, tamén os haberá de nacionalidades como a francesa, pese a que sexan os menos: *París-Beguín* (Augusto Genina, 1931), exhibida o 6 e 7 de setembro de 1933; *Rocambole* (Gabriel Rosca, 1932), o 12 e 13 de novembro de 1933; *Una noche en el paraíso* (Pierre Billon e Carl Lamac, 1931), o 17 e 18 de outubro de 1934; ou *Las dos huerfanitas* (Maurice Tourneur, 1933), o 23 e 24 do último mes dese ano.

Entramos agora nun segundo momento do período sonoro do Variedades, no que o inicio do conflito bélico marcará un punto e aparte, ao igual que en tódolos cines da época.

O inicio da contenda tivo lugar en xullo de 1936, e en Cambados triunfou dende o 20 dese mesmo mes a sublevación franquista. As accións orientadas a conseguir axudas para ese bando comezaron dende os primeiros días do enfrontamento, e o Variedades tamén se verá afectado por este feito. O día 11 de agosto, por exemplo, o alcalde remítelle unha carta a José López onde o informa da creación dunha “*Suscripción cambadesa pro fuerza pública*”, á que algúns veciños xa contribuíran xenerosamente con xoias e cartos, e pide aos propietarios do cine dar unha función cuxa recadación se destine a dita suscripción.

No que atinxe á exhibición cinematográfica deste ano, ao remitirnos de novo ao gráfico anteriormente plasmado salta á vista que o filme máis visto, *El signo de la cruz* (EUA, 1932), unha superproducción de carácter relixioso de Cecil B. De Mille con estrelas do talle de Fredric March, Elissa Landi, Claudette Colbert e Charles Laughton, foi estreado antes do mes de xullo, e o mesmo ocorrerá cos inmediatamente posteriores: *Cuesta abajo* (Louis J. Gasnier, EUA, 1934), con Carlos Gardel e Mona Maris, o 12 de xaneiro (con 412 pesetas); *Un capitán de cosacos* (John Reinhardt, EUA, 1934), de José Mojica e Rosita Moreno, o 26 do mesmo (397 pesetas); e *Canción de cuna* (Mitchell Leisen, EUA, 1933), 6, 7 e 8 de xuño (375 pesetas).

Ramordimiento (Ernst Lubitsch, 1932)

El signo de la Cruz
(Cecil B. De Mille, 1932).

Cleopatra (Cecil B. De Mille, 1934)

Capricho imperial
(Josef Von Sterberg, 1934)

El día que me quieras
(John Reinhart, 1935).

Polo tanto, ata o mes de xullo seguiuse nunha liña de continuidade con respecto aos anos anteriores: as películas máis vistas foron fundamentalmente filmes musicais rodados en español nos EUA, e ao seu lado tamén atoparemos: musicais en inglés, como *Bolero* (Wesley Ruggles e Mitchell Leisen, EUA, 1934), con George Raft e Carole Lombard, o 19 de xaneiro; comedias como *La garra del gato* (Sam Taylor, EUA, 1934), de Harold Lloyd, o 15 de marzo; dramas, con *La nave de Satán* (Harry Lachman, 1935, EUA), de Spencer Tracy, 1, 3 e 4 de maio; ou máis filmes de Cecil B. De Mille, especialmente salientable a *Cleopatra* (EUA, 1934) de Claudette Colbert, o 1 de marzo; e tamén Josef Von Sternberg, con outra das súas obras nos EUA xunto a Marlene Dietrich, *Capricho imperial* (1934), o 24 e 25 de maio.

Chegados ao mes de xullo, o día 20 non houbo proxección, pero isto non tivo por qué estar motivado necesariamente polo triunfo do levantamento franquista. Non houbo tampouco unha paralización da actividade do cine, pero o que si se pode constatar é a redución dos días de proxección: en xullo tan só houbo tres, os mesmos que en agosto, seguidos polos dous de setembro (época de estreos, paralizada pola conseguinte falta de material). Co estoupido da guerra os días de exhibición van pasar a reducirse a un á semana (o domingo), e aínda deberán pasar uns cantos meses ata que se volva aos dous días semanais. Isto ocorrerá coa entrada do novo ano e, conforme avance a contenda, asentaranse e ampliáranse de novo os días de proxección, recuperando o ritmo habitual.

En canto aos títulos exhibidos nun primeiro momento, e ata que a situación se estabilice, será normal atoparnos coa repetición de filmes. Este é o caso, por exemplo, de *Sor Angélica*, de novo o 9 de agosto de 1936; *Angelina o el honor de un brigadier* (Louis King e Miguel de Zárraga, EUA, 1935), 18 e 19 de outubro de 1936, e outra vez o 25 de abril do seguinte ano; ou *El tango en Broadway* (Louis J. Gasnier, EUA, 1934), o 16 e 17 de xuño do 1936, e o 4 de abril de 1937.

Os xéneros que trunfan nestes anos seguen a ser en certo modo os dos anteriores, e por iso a película máis vista do 1937 é, como non, un musical con Carlos Gardel e Rosita Moreno, *El día que me quieras* (Jonh Reinhardt, EUA-Arentina, 1935). Pero séguese agora unha película de Shirley Temple, *La simpática huerfanita* (Irving Cummings, EUA, 1935), o 7, 8 e 9 de xaneiro. Non vai ser este o único filme da pequena actriz proxectado nestes anos, tamén a atoparemos, por exemplo, en *Ojos cariñosos* (David Butler, EUA, 1934), o 26 de abril de 1936.

Entre outros filmes destes tempos de axitación bélica, poderíamos nomear, en 1937 (xa que dos anos da guerra é máis difícil dar exemplos): as aventuras de *Tres lanceros bengalíes* (Henry Hathaway, EUA, 1935), con Gary Cooper, 24 e 25 de xaneiro; o filme do Oeste *Noblezza obliga* (Leo McCarey, EUA, 1935), con Charles Laughton, o 14 de febreiro; ou de novo José Mojica en *Las fronteras del amor* (Frank R. Strayer e Miguel de Zárraga, EUA, 1934), o 2 de maio.

Finalmente, outro dos medios que permiten observar a repercusión que se esperaba obtivesen determinados filmes son as facturas das imprentas ás que se lles encargaban os programas para o cine.

A publicidade dos filmes facíase mediante carteis pegados en paredes e farolas, cartelóns pintados na fachada do cine..., e por programas de tamaño máis reducido que se repartían pola vila e arredores. Estes programas (folletos e "afiches") eran enviados xeralmente polas casas distribuidoras, que cobraban por eles, pero tamén era habitual que o dono do cine se fixera cargo da súa impresión. O Variedades traballou neste período fundamentalmente con tres imprentas: a Imprenta-papelería José Gregorio, os talleres tipográficos (tamén librería e papelería) de Galicia Nueva e a Imprenta Fariña, sitas as dúas primeiras en Vilagarcía e a terceira en Cambados. Nas facturas conservadas ao respecto, pódese observar como os programas acostumaban encargarse en lotes de cincocentos ou mil por película. Que se demandase unha ou outra cantidade dependía dos días que o filme fose a estar en cartel, da repercusión que se esperase obter...

- Outras actividades no local

Neste segundo período do Salón Variedades as proxeccións cinematográficas non son o único xeito de empregar o local. Coma ocorrera no primeiro, desenvolveranse toda unha serie de actividades paralelas, pero como xa viñemos remarcando, estas han ir perdendo forza conforme pase o tempo.

Sen embargo, nos anos vinte, actividades concretas coma o teatro, actuacións de variedades, interpretacións musicais..., acostumaban recadar máis que as propiamente cinematográficas. Mención aparte requiren os bailes, que son sen dúbida o gran punto de reunión para a diversión da vila, e que acostumaban celebrarse, por exemplo, os sábados. O conseguido pola venda das entradas destes tamén constituía xeralmente mellor negocio que a recadación do cine. A pesar de celebrarse case tódalas semanas, os bailes de máis éxito eran sen dúbida os que se correspondían con ocasións sinaladas, coma por exemplo os celebrados na época do Entroido.

Vilagarcía 31 de Enero de 1934

Sr. D. José López Cambados

DEBE:

FECHAS		PESETAS	CTS.
	Importe de la factura de Doble, ulto	86	-
Enero 4	500 Prog. "Naupagos del Amor"	8	-
" 6	500 " "Los 6 misterios" (m. texto)	8	50
" 11	500 " "Deliciosa" (" ")	8	50
" 14	1000 " "Abi último Amor"	12	50
" 18	500 " "Estaré sola a media noche"	8	-
" 21	1000 " "La Mujer X"	12	50
" 25	500 " "Vidas Opuestas" (m. texto)	8	50
" 28	500 " "Primavera en Otoño" (m. texto)	8	50
" "	500 "Anuncios bailes carnaval"	8	-
" 31	500 Prog. "L. Aglon" (el aglutado)	10	-
	Total	179	00
	I. Recibi' en importe		
	José Gregorio		

Exemplo de factura de programas da Imprenta José Gregorio.

En canto ás funcións de teatro, realizábanse moitas veces ao longo de toda unha semana, e exemplo de que nun principio constituían un reclamo maior que o cine, poden ser as sesións que en decembro de 1924 ocuparon a programación do 6 ao 11 de decembro e conseguiron 1.323 pesetas, cifra moi superior á que polo xeral acadaban os filmes, a pesar do maior número de días de permanencia en cartel. A recadación das sesións teatrais non baixaba normalmente das 100 pesetas por día de función, cantidade moi apreciable sen contar que, inda máis alá, soía superar as 200.

En realidade, as sesións de cine que ían acompañadas por “varietés” constituían un maior reclamo, e o seu éxito incrementábase en consecuencia. Entre as diversas compañías que aquí actuaron nesta década cóntanse algunhas como:

Castelao.

- Compañía Indarte y Castillo: coa obra *El conflicto de Mercedes*, o 24 de xaneiro de 1923, tal e como anunciaba *Galicia Nueva* o día anterior.
- Compañía de Francisco Vesilla: cunha solicitude de actuación en carta do 24 de outubro de 1925, probablemente levada a cabo.
- Compañía Cómico-Dramática Paco Hernández: cun sainete en tres actos representado o 13 de agosto de 1926. Correspondería ao Variedades o 40 % da recadación, obtida por unhas entradas que custaban 1'25 pesetas en Butaca, e 0'60 en Xeral.
- Compañía Malvar-Vidal: unha das máis asiduas, frecuentou Cambados entre 1925 e 1927. Contaba coa cantante arxentina Águeda Malvar e o parodista cómico Sr. Vidal. Adoitaban alugar o Salón ao 50 % das entradas.

Xunto a eles, actuacións teatrais de xente da vila, como a celebrada en marzo de 1930 e recollida por *Galicia Nueva* o día 18; ou musicais, coma o violinista Faustino Temes, director da orquestra do Teatro Jofre de Ferrol, ese mesmo ano³⁴; e incluso curiosas ocupacións coma un curso de labores da casa Singer, inaugurado o 3 de agosto de 1927³⁵.

Tampouco faltarán mitins e conferencias varias. Destacando as do Sindicato Agrícola-Católico, o 18 de marzo e 10 de decembro de 1923, e o 27 de xaneiro de 1924, para as cales se cedeu desinteresadamente o local; un acto de afirmación galega coa presenza de Castelao, o 3 de maio do 1931; ou un mitin de Unión Derechas o 10 de abril de 1932. Actos todos reseñados en *Galicia Nueva*.

³⁴ *Ahora*, 19-6-1930, p. 1 (2).

³⁵ *EPG*, 6-8-1927, p. 5 (2).

Co paso cara aos anos trinta a frecuencia destes actos e espectáculos irá diminuindo, descenso que se fará aínda máis acusado coa chegada do sonoro, detonante dunha serie de feitos que xa se viñan anunciando: crise do teatro, redución dos bailes (canda menos no local do cine)...

Sen embargo, tampouco han esvaeerse de todo. Seguirá por exemplo a haber algúns bailes, aínda que agora case só en festividades sinaladas; ou algunha velada musical, como a actuación do tenor de ópera José María Jardón, recollida por *Galicia Nueva* o 5 de agosto de 1933, que nas Festas do Carme cantou no Variedades unhas melodías con letra de Ramón Cabanillas.

Fronte a iso, os que si seguirán a celebrarse ininterrompidamente serán os mitins políticos, como a conferencia dunha representante da Unión Regional de Derechas, María Urraca Pastor, o 25 de xullo de 1933³⁶, ou o mitin de Afirmación Confederal do 7 de xuño de 1936, para o que solicita permiso a Xunta Directiva da Sociedade da Industria Pesqueira e Oficios Varios de Cambados³⁷.

Pero a recensión dos espectáculos non exclusivamente cinematográficos acadará o seu cumio coa Guerra Civil, na que a súa desaparición será case absoluta, unido á imposibilidade de remontar debido ao peche definitivo do cine en 1940.

A principios de 1940, con 70 anos de idade, morre José López Rodríguez. A concesión do cine estaba outorgada ata o 17 de febreiro de 1942, polo que aínda restan case dous anos para o seu remate. O representante legal e sucesor dos dereitos do finado é o seu xenro, José Fariña Castro, que opta por non continuar co negocio. Por iso, en data do 5 de abril dese mesmo ano, comunica ao concello *“que desde esta fecha renuncia y cede a favor del Ayuntamiento todos sus derechos a la expresada concesión, sin reparación ni indemnización de ningún género por lo que resta del plazo de la misma, pudiendo la Corporación municipal tener, desde ahora, por consolidada la plena propiedad del edificio y disponer de él como convenga a sus intereses”*³⁸. Solicita tamén que mentres non se transfira ou se acorden as medidas a tomar, se lle permita continuar a explotación do Salón ata que finalice o contrato de proxección dunha serie de cintas cinematográficas pendentes, e establece como data límite o 31 de maio de 1940, día en que deixará definitivamente libre e a disposición do concello o susodito edificio.

Vista do “Salon Variedades” e o seu contorno na época do peche (1940).

³⁶ *FV*, 21-7-1933, p. 2 (4), e 28-7-1933, p. 2 (7).

³⁷ 6-6-1936. AMC. *Instancias*. Caixa 313/6.

³⁸ Comparecencia de José Fariña Castro na Consistorial de Cambados, 5-4-1940. AMC. *Expediente de subasta y venta del Salón Variedades o del cine. Año de 1940*. Caixa 346/5.

A Corporación municipal accede na súa totalidade a estas condicións, resolvendo ademais proceder á venda do Salón para investir o conseguido nun proxecto de interese para o municipio, as obras do Mercado. As condicións acordadas para o proxecto son: vender o solar mediante subhasta pública; o solar ou edificio pode venderse na súa totalidade ou en tres porcións (a do norte, a do centro e a restante); a venda realízase co edificio do cine no seu estado actual; o prezo de saída é de 30.000 pesetas pola totalidade do solar ou 10.000 por cada unha das partes sinaladas, e terá lugar o 6 de xuño seguinte ás 12 horas; o adquirinte deberá edificar, con destino a vivenda ou industria, dentro dun prazo de seis meses (prorrogable a outros seis previa solicitude)...

O establecemento destas condicións permítenos ademais observar a situación do cine no momento, xa que dáse unha descrición bastante detallada, tanto do solar como do edificio. No referido ao solar, variou un pouco con respecto á aliñación anterior (dato a resaltar xa que será orixe de futuras polémicas) e agora, “...conforme a la nueva alineación, a la que habrá de ajustarse su futura edificación, mide DOS CIENTOS SESENTA Y CINCO metros cuadrados, revistiendo la figura geométrica de un trapezio, cuyos lados mayores, Este y Oeste, tienen TREINTA metros de longitud, el del sur, ONCE y setenta centímetros, y el del Norte, que es el menor, SEIS con diez centímetros”³⁹. Respecto ao edificio, nese momento, cando estaba a piques de pechar, presentaba un aspecto descrito do seguinte xeito: “fábrica de ladrillo con cemento, bien maderado, con techo de uralita (sic) y cubierto de teja plana en buen estado”⁴⁰.

As condicións antes sinaladas apróbanse o 7 de maio, e o 8 do mesmo notificáranse publicamente no Boletín Oficial da Provincia (B.O.P).

O 31 dese mes José Fariña, como xa anunciara, pecha o Salón Variedades, e en xuño comezan as puxas, que non acadarán nun principio resposta ningunha, o que amosa que non é tan fácil conseguir compradores para o edificio, sexa para continuar o negocio cinematográfico, sexa para cambiálo por outro.

Estes vaivéns rematarán por fin grazas a José González Méndez, industrial cambadés e xestor do concello, que o 11 de outubro se dirixe ao alcalde para comunicarlle a súa intención de adquirir o local baixo as mesmas condicións que na subhasta, pero coa salvidade de cambiar o prezo a 25.000 pesetas ante a ausencia doutros interesados. O 8 de novembro de 1940 formalizárase a compravenda, despois de cumprimentar tódolos requisitos para o contrato. Outórgase agora, por tanto, o Salón de modo definitivo a José González, impulsor do cine que ha ocupar o lugar do mítico Variedades: o Cine Cervantes.

³⁹ *Expediente de subasta y venta del Salón Variedades o del cine. Año de 1940.* Caixa 346/5. Prego de condicións, 23-4-1940. AMC.

⁴⁰ Ídem.

CINEMA JUVENTUD (1934-1948): DO PAPEL DA IGREXA NA EXHIBICIÓN CINEMATOGRAFICA

O segundo cine aberto en Cambados posuía un carácter e uns obxectivos totalmente diferentes aos do Variedades. Inaugurado en plena época republicana e cando o sonoro xa era unha realidade na vila, o seu funcionamento abranguerá os anos significativos da Guerra Civil, a inmediata posguerra e a época máis pechada do Réxime Franquista, os anos corenta (tamén chamada época da autarquía).

A Igrexa católica foi unha das primeiras institucións que se deu de conta do enorme poder que residía no cine como vehículo difusor de ideas, e por iso foi tamén das primeiras en rexeitalo, e a posteriori, empregalo cando viu que non podía facelo desaparecer nin acalar a súa cada vez maior repercusión. A Igrexa asumiu entón o feito cinematográfico como algo irremisible, e decidiu tomar cartas no asunto implicándose ao máximo, para así facer valer nel as súas normas.

O Cinema Juventud, neste senso, partiu da iniciativa dun grupo relixioso que planificou un cine acomodado aos seus obxectivos, a Juventud de Acción Católica, movemento creado por Pío XI a principios do século XX, que contou cunha rápida expansión en España e que contará cunha acusada implantación trala Guerra Civil.

O 13 de maio de 1933 o cura párroco de Cambados, Jesús Rodríguez Cadarso (fundador do grupo nesta vila o 19 de marzo de 1929), solicita permiso para, nun terreo da súa propiedade, *“...construír una obra con arreglo a los planos... suscritos por D. Antonio Cominges, Arquitecto Delegado del Colegio de Arquitectos de León y Galicia, en el terreno... comprendido entre la Robleda de San Francisco y la carretera de Pontevedra”*⁴¹, demandando que lle outorguen a correspondente licenza unha vez resoltos os trámites legais e o abono dos dereitos correspondentes. Non especifica sen embargo a funcionalidade concreta desta construción, nin, deste xeito, matiza a pretensión xa inicial de adaptar as instalacións para un cinematógrafo.

O Cinema Juventud situarase polo tanto na rúa San Francisco, preto do Variedades e, consecuentemente, tamén nun lugar céntrico do núcleo urbano. O arquitecto encargado do proxecto é Antonio de Cominges Tapias, artista de renome que desempeñou o cargo de arquitecto municipal de Santiago de Compostela e Vigo, e que é autor de edificios tan emblemáticos como o Hotel Compostela en Santiago, a Escola Naval de Marín ou o Instituto Santa Irene de Vigo.

Inauguración do edificio social da “Juventud de Acción Católica”. 1934.

⁴¹Solicitud de obra, 13-5-1933. AMC. *Instancias*. Caixa 313/1.

Tras facilitar ao solicitante, o 6 de xuño, as condicións requiridas para a construción, o 6 de setembro o concello concede por fin a licenza e as obras poden dar comezo.

O edificio foi erixíndose grazas ás numerosas doazóns das xentes do pobo, sendo o propio terreo unha delas. Das contribucións particulares que se fixeron, destaca especialmente a de Wenceslao Guisasaola, acaudalado dono dunha fábrica de cerámica sita en Vilalonga (na zona da Fienteira), que regalou todo o ladrillo necesario.

Entrementres, a Juventud de Acción Católica ocupou un local provisorio onde levar a cabo o seu labor social, que foi inaugurado oficialmente o 20 de xullo dese mesmo ano, segundo a edición dese día do *Faro de Vigo*.

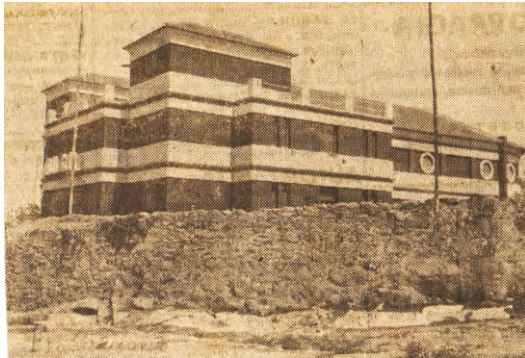
O 18 de agosto de 1934, comunícase dende o concello a Jesús R. Cadarso a autorización para *“abrir al público y destinarlo a cinematógrafo un edificio construído en esta villa, bajo la dirección del Arquitecto Antonio de Cominges”*⁴², primeira mención concreta á finalidade cinematográfica, que xa foi sinalada nos planos dende un principio.

A inauguración oficial do Cinema Juventud ten lugar o domingo 2 de setembro do 1934. En realidade, o edificio xa fora inaugurado pouco antes, como local no que esta sociedade relixiosa facía as súas reunións e celebraba toda unha serie de actividades lúdicas ou instrutivas. Cando as funcións do cine comezan, non serán máis que outra desas actividades alí desenvolvidas, en igualdade de condicións todas elas: reunións, mitíns, festas, conferencias, catequese..., situación moi común neste tipo de locais relacionados con asociacións relixiosas.

Por iso, o Juventud desmárcase un tanto do resto dos cines erixidos en Cambados. Tódolos demais edificáranse, e edificáranse, ex *profeso* para a explotación da actividade cinematográfica, sen “reciclar” edificios preexistentes (a excepción do último). O Juventud tampouco aproveita un local anterior, pero a utilidade do edificio é moito máis ampla. O cine, como xa se dixo, non é a única nin a principal ocupación do espazo.

Volvendo ao día da estrea deste centro como salón de espectáculos, a crónica do *Faro de Vigo* do domingo seguinte, o 9 de setembro, rexistra a boa acollida da iniciativa, especialmente pola “boa sociedade” cambadesa, co esgotamento das localidades nas dúas funcións do domingo anterior e os cheos do luns que o seguiu. Non deixa tampouco de “botar flores” ás condicións das instalacións, algo que non se corresponde exactamente coa realidade.

Sínálanse na prensa *“las magníficas condiciones acústicas, lo fino y acertado de su instalación eléctrica, lo amplio y cómodo de este elegante salón junto con el magnífico y moderno equipo sonoro instalado”*. Este equipo é da marca Orpheo Sincronic e, segundo tódalas testemuñas interpeladas, distaba moito de ter boa calidade. Pola contra, as queixas sobre o mal estado do son constitúen un denominador común en tódalas declaracións.

Faro de Vigo, 18/08/1934.

⁴²AMC. *Rexistro de Saída de Documentos ano 1934*. Caixa 334/2.

Anticipamos xa que o edificio estaba construído en ladrillo, e as paredes da sala onde se proxectaba foron recubertas de tela de saco, o que resultaba axeitado para a sonoridade das representacións teatrais pero non axudaba precisamente ás cinematográficas, polo que o resultado nestas era ás veces unha sensación de eco.

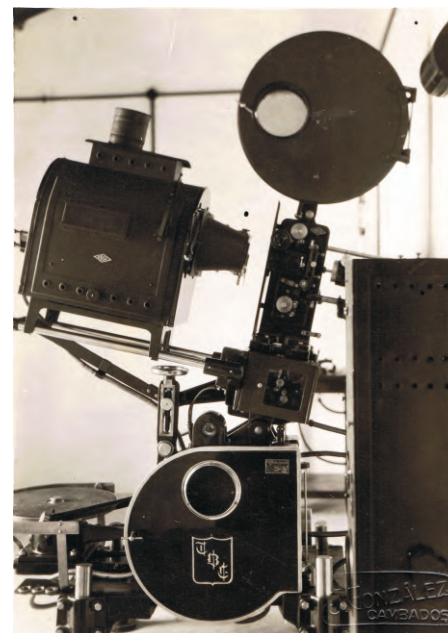
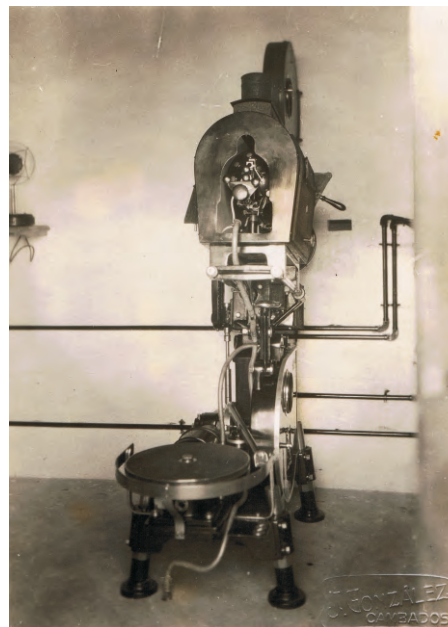
Nun intento de remediar este inconveniente, que se viu dende a apertura, no mes de marzo do 1935 argalláronse unha serie de medidas orientadas á mellora do acondicionamento do cine. Estas obras centraríanse especialmente na decoración, aínda que sempre cun trasfondo funcional recoñecido: mellorar a acústica do Salón. Consistiron, fundamentalmente, no recubrimento das paredes a base de pano (a antedita “tea de saco”, que por tanto non estivo dende a orixe) e cubrir os corredores con extensas alfombras, co fin de amortiguar o ruído orixinado polos pasos dos espectadores. A pesar de que isto chegou a realizarse de acordo ao ideado, os resultados apenas variaron as condicións do Salón, aínda que parece ser que si gañou esteticamente.

Outro factor que tampouco xogaba moito a favor das instalacións era a ausencia de calefacción. Sen embargo, entre os datos positivos, está o de que as butacas fosen ao parecer máis cómodas que as dos demais cines cos que conviviu (o Variedades e o Cervantes), e sobre todo que tamén estivese dotado dun café-bar, con mesas de billar..., o que non deixaba de aumentar o seu atractivo.

Pero aínda así, en resumidas contas, as condicións físicas deste cine non eran as máis axeitadas, polo que en principio non tiña que supor unha “ameaza” excesiva para o Variedades. De feito non logrou arrebatarlle o posto preferente, pero de tódolos xeitos o número de asistentes era considerable, chegando ademais co tempo a adquirir un carácter, en certo modo, máis “exclusivista”. Isto derivou de que, dada a estreita relación deste cine coa parroquia eclesiástica, resultase a opción preferente dunha clase social determinada, por definila dalgún modo máis “privilexiada”, aínda que esta non fose a intención inicial, e tampouco deixase de asistir todo tipo de xente cando había un bo reclamo.

Cun aforo maior que o Variedades, contaría, segundo unha Alta de contribución industrial do 22 de xaneiro de 1938, con 613 localidades, distribuídas á súa vez en tres clases:

- Butaca: 440 localidades
- Xeral: 130 localidades
- Preferencia: 43 localidades

Proxector da “Juventud” .

A primeira clasificación é unha novidade con respecto ao Variedades, que carecía deste tipo de prazas.

Esta división repercutirá á súa vez nos prezos, que marcarán tres cantidades diferentes. A finais da década dos trinta eran os seguintes:

- Butaca: 0'60 pesetas
- Xeral: 0'25 pesetas
- Preferencia: 0'40 pesetas

Proxectábase maioritariamente dous días á semana, preferentemente domingos e xoves. O primeiro destes días reservábase para as estreas, ou filmes dos que se esperaba maior repercusión, e aos xoves relegábanse os outros, amais da exhibición das películas de vaqueiros para os rapaces, que como curiosidade na década dos corenta, xa aberto o Cervantes, resultaban máis baratas no Juventud, aínda que no demais os prezos estivesen equiparados.

No despacho de billetes estaba Antonio Quintanilla Álvarez, e o operador foi en primeiro lugar José Pérez Rey (Xepe), pero non tardou en ser substituído por Ramón Pillado Fernández, de oficio carpinteiro, que sería o que ocupase o posto de xeito máis continuado.

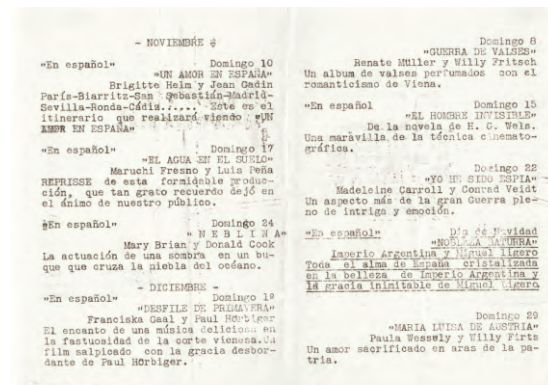
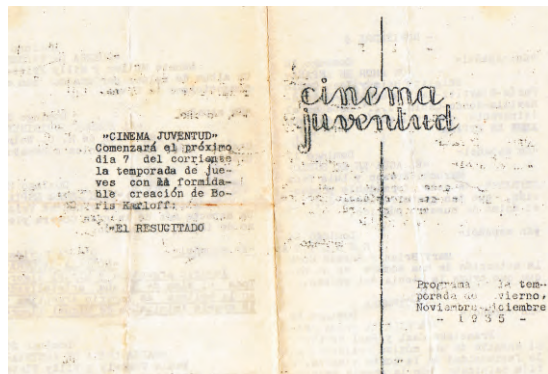
O párroco era quen realmente controlaba todo o que se facía no cine, pero unha figura tamén moi importante nas decisións a tomar con respecto deste foi, debido á súa activa participación en Acción Católica, Luciano Fariña Couto, encargado da administración.

O cine foi explotado durante un tempo por José López Rodríguez, en paralelo ao Variedades, aínda que sempre baixo a batuta de Jesús R. Cadarso e Luciano Fariña. Trala súa morte sucedeuno José Fariña, como ocorrera no outro cine, quen é probable que continuase por algún tempo a encargarse do negocio.

Dende un principio, hai no Juventud unha clara vontade de ofrecer aos espectadores unha programación de carácter moralizante, que exaltase os valores cristiáns propugnados dende o estamento eclesiástico fronte á “degradación”, “corrupción” e “inmoralidade” que noutras mans o cine podería ter.

Do carácter que rexerá as proxeccións, como tódolos actos levados a cabo no local, tampouco deixa dúbida a crónica da estrea no *Faro de Vigo* o 9 de setembro, que remata deste xeito:

“...el gusto y moralidad de las películas serán la mayor garantía que, en los tiempos actuales, contrarrestarán el pernicioso influjo que sobre los jóvenes de ambos sexos ejercen actualmente aquellos cines, privados de un censor que sepa juzgar estos espectáculos de aquellas escenas tan perjudiciales a la juventud, proporcionando un valioso medio de educación católica, tan precisa en los tiempos que corremos. Al felicitarnos por poder contar en Cambados con este nuevo y espléndido medio de educación moral, felicitamos también a nuestro celoso e infatigable párroco... a cuya feliz iniciativa debemos este moderno y valioso medio educativo, al que deseamos, como es de esperar, grandes éxitos”.

Programa de man.
La Juventud, 1935.

Nesta liña, o párroco anunciaba as películas dende o púlpito ao finalizar os seus sermóns. Claramente, este cine estaba moi vencellado á actividade eclesiástica en Cambados, e proba diso é tamén que ás nenas do catecismo se lles facilitasen vales de desconto, polo que canto máis fosen ao catecismo, máis barato lles sería ir ao cine, que por acumulación de descontos podía incluso saírlles gratis.

Outro exemplo desta vinculación son as sesións cinematográficas que eran habituais en honor aos nenos que facían a Primeira Comunión, como constata o *Faro de Vigo* do 12 de xuño de 1936; os nenos “...fueron obsequiados con chocolate y pastas, celebrándose, más tarde, una sesión cinematográfica en su honor”. O almorzo, outro costume dese día, tiña lugar no propio café-bar do edificio.

Pero tamén o son as funcións celebradas, por exemplo, ao abeiro da concentración catequística do domingo 22 de setembro do 1935. Con motivo da xuntanza dos nenos da catequese de toda a comarca (preliminar á gran concentración que estaba prevista en Santiago de Compostela o Ano Santo de 1937), tiveron lugar “...diversos y solemnes actos religiosos y entre los profanos una sesión de cine y un animado partido de fútbol”, como anticipaba o *Faro de Vigo* o 19 dese mes.

Cambiando de aspecto, no referente ás casas coas que traballaba o Juventud, estas eran preferentemente a española Cifesa e as alemáns UFA e Ufilms, e, minoritariamente, outras de menor entidade como Exclusivas Trian.

A pesar de que este cine abriu cando o sonoro xa estaba implantado en Cambados, e contou dende sempre cun aparato destas características, non faltou a proxección dalgunha película silente. Eran casos illados e bastante infrecuentes que ocorrían aínda a mediados da década dos trinta, pero só con filmes de grande sona como foron as versións silentes das cintas españolas *La Casa de la Troya* (1924) e *Currito de la Cruz* (1926), ámbalas dúas proxectadas no Variedades, e que no Juventud se anunciaron en setembro do 1935 para a seguinte tempada.

Entre os filmes que colleitaron un maior éxito neste cine destacan con méritos propios, antes de que comezase a Guerra civil, as españolas *Nobleza baturra* (1935) e *Morena clara* (1936), ámbalas dúas dirixidas por Florián Rey e interpretadas por Imperio Argentina, así como *La hija de Juan Simón* (Nemesio M. Sobrevila e José Luís Sáenz de Heredia, 1935), tamén española.

Nobleza baturra (Florián Rey, 1935).

Morena clara (Florián Rey, 1936).

La verbena de la Paloma
(Benito Perojo, 1934)

La Hermana San Sulpicio
(Florián Rey, 1934)

A primeira delas foi, sen dúbida, un dos grandes sucesos da Juventud, e levou a contratar máis filmes deste mesmo estilo. Por iso case de seguido proxectouse *Morena clara*, e aproveitando o “tirón”, outras como *Rumbo al Cairo* (Benito Perojo, 1935), con José Calle e Miguel Ligeró. Está acreditada tamén a contratación de *La verbena de la paloma* (Benito Perojo, España, 1934) e *Es mi hombre* (idem), así como doutras tantas con Imperio Argentina, Miguel Ligeró, Raquel Meller, Valeriano León, Matilde Vázquez e demais estrelas do xénero. Como exemplo, o 22 de marzo de 1935, o *Faro de Vigo* recolle o programa do mes, formado polos seguintes títulos:

- *Crisis mundial* (Benito Perojo, España, 1934), con Antoñita Colomé e Miguel Ligeró.
- *Doña Francisquita* (Hans Behrendt, España, 1934), con Raquel Rodrigo, Matilde Vázquez...
- *La Hermana San Sulpicio* (Florián Rey, España, 1934), con Imperio Argentina e Miguel Ligeró.
- *Diez días millonaria* (José Buchs, España, 1934).

Se facemos unha posta en común cos títulos proxectados no Variedades en torno a eses anos, queda claro o tipo de filmes que triunfaban na vila: os falados, e especialmente cantados, en español.

Por tanto, o xénero que proporcionaba os ingresos máis cuantiosos en taquilla era sen dúbida o musical, de aí que a proxección de operetas fose tamén algo moi habitual. Dos musicais españois destaca tamén *Molinos de viento* (Rosario Pi, 1939), e outro gran acontecemento o supuxo a proxección da mexicana *Amapola del camino* (Juan Bustillo Oro e Antonio Guzmán Aguilar, 1937).

No Juventud proxectábanse especialmente películas españolas pero tamén alemáns, por traballar con casas desta nacionalidade, ou doutros países centroeuropeos, como por exemplo *La princesa de la Czarda* (Hanns Schwarz, Austria, 1927).

Claro que tamén había películas norteamericanas, especialmente dramas e acción. O xénero de aventuras contaba con moitos adeptos, e un dos filmes máis recordados é *La máscara de hierro* (James Whale, 1939). A mestura de acción e crime tampouco quedaba atrás en reaccións entusiastas, entre as que sobresaen as espertadas por *El enemigo público número 1* (W.S. Van Dyke e George Cukor, 1934), con Clark Gable e Myrna Loy; ou as labouras de espionaxe de *Yo he sido espía* (Victor Saville, G.B, 1933).

Os filmes italianos han contar asimesmo co seu lugar na carteleira. Filmes de Vittorio de Sica, dos actores Amedeo Nazzari e Alida Valli ou títulos como *La Fornarina* (Enrico Guazzoni, 1943), non deixarán de contar cun público fiel.

Pero evidentemente as películas exhibidas, aínda que fosen de todo tipo, eran rigorosamente vixiadas e analizadas baixo o lente da moralidade e relixiosidade. Mesmo antes da instauración do Réxime e o establecemento dun férreo sistema de censura cinematográfica por parte do goberno, o Juventud levaba a cabo unha tarefa de autocensura moi estrita, aprobando ou denegando películas e cortando todo aquilo que non se consideraba axeitado. Por exemplo, en *Nobleza baturra* suprimiuse a escena na que bailaba o cura, algo do que os espectadores da época foron moi conscientes, xa que había quen a vira fóra de Cambados sen ningún tipo de corte, e explicáballelo aos demais.

Para anunciar as películas tiñan altofalantes cara ao exterior do cine, e por eles emitíanse cancións galegas para sinalar o inicio da sesión (que adoitaba contar con tres filmes). A programación anunciábase tamén por “afiches” que estaban expostos dentro dunha caixa habilitada para tal fin, na esquina da Casa do Concello. Repartíanse tamén fichas entre os habitantes..., e demais métodos habituais.

Con respecto ás outras actividades non cinematográficas no local, entre os espectáculos e divertimentos destacaron especialmente algúns como as zarzuelas, pero sobre todo as representacións teatrais.

Había no Juventud moito teatro e de boa calidade (é unha opinión xeneralizada que superaba a do cine), sobre todo tralo peche do Variedades, pois posuía un local mellor acondicionado para isto. Houbo por exemplo unha época (durante a dictadura, na década de 1960), na que se representou *La barca sin pescador* de Alejandro Casona, a pesar de ser unha obra prohibida polo Réxime.

Otras mostras: a velada teatral da agrupación Santa Cecilia (co sainete *La real gana* e a zarzuela *La revoltosa*), documentado en *El Pueblo Gallego* o 16 de abril de 1936; ou a de carácter literario-relixioso-musical que se celebrou o 9 de xaneiro de 1944, dentro das festividades do Nadal e en beneficio das Misións, da catequese da parroquia e da propia Acción Católica. Incluía, como maior curiosidade, un Retablo de Nadal composto por Ramón Cabanillas para a ocasión.

Nota importante: Se ruega al público la puntual asistencia teniendo en cuenta que intervienen niñas de muy corta edad.

PRECIOS:

Butaca . . . . 2 ptas.

Preferencia . . . 1'50 »

General . . . . 1 »

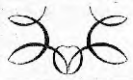
CINEMA JUVENTUD

**La Asociación de las Jóvenes de
Acción Católica**

Cumpliendo las consignas dadas por los Organismos Superiores, de celebrar las distintas épocas del Año Litúrgico siguiendo el espíritu de la Iglesia que nos pide sacrificio y penitencia en Adviento y alegría y regocijo en Navidad, organizó en honor del Niño Jesús y a beneficio de: las Misiones, la catequesis parroquial y los fines de la Asociación, una amena e interesante

**VELADA LITERARIO-
RELIGIOSA-MUSICAL**

que se celebrará (Dios mediante) el sábado día 8 del corriente a las 6'30 de la tarde.

Programa da velada en beneficio das Misións. Nadal de 1944.

Vista do edificio de “La Juventud” desde Fefiñáns.
(Arredor da década de 1940).

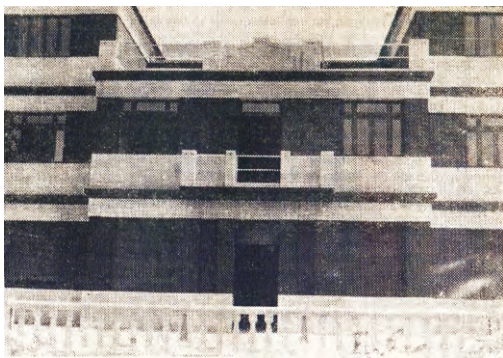
Á parte diso, tamén se celebraban encontros e conferencias, principalmente de carácter relixioso. Entre as últimas, destacan as charlas impartidas polo Reverendo Padre de Santa Anna o 19 de marzo de 1935, anunciadas no *Faro de Vigo* do día 22. Con motivo do sexto aniversario da creación da Juventud de Acción Católica, este membro da Compañía de Xesús deu unhas conferencias onde expuña as súas teorías relixiosas, acompañado de proxeccións alusivas a estas.

O Cinema Juventud, fronte á persistencia e continuidade do Variedades, sufriu numerosos avatares ao longo dos seus anos de existencia. Abría e pechaba constantemente por reparacións, crises, problemas de comisións... Durante a Guerra Civil esta tendencia foi aínda máis acusada, cuns peches que chegaron a ser tan longos e sucesivos, que a actividade case se paralizou por completo, recuperándose pouco a pouco a partir do 1939.

Aínda así, nestes tres anos tan conflictivos seguiu habendo algunhas proxeccións, ás veces relacionadas con actividades de recadación de fondos para a causa do bando nacional. Isto é o que ocorreu coas funcións da fin de semana do 15 e 16 de agosto de 1936, a beneficio da “*Suscripción cambadesa pro fuerza pública*” da que xa se falou no Variedades, e obedecendo á mesma petición de axuda que a este se lle fixera.

Sen embargo, os primeiros anos da posguerra, e a pesar das dificultades no referido ao material, foron os de maior auxe deste cine, algo que non é estrañar xa que ese medio supuña un xeito de fuxir da realidade circundante, refuxiándose na ficción e nos mundos irreais que as películas propuñan.

De tódolos xeitos, o Cinema Juventud nunca se contou entre os cines máis rendibles dos habidos en Cambados, e era habitual que se perdesen cartos, especialmente no verán (época de perdas bastante corrente, por outra banda). Finalmente, na segunda metade da década dos corenta Acción Católica, como empresa dirixente do cine, chegou ao extremo último de decidir alugar o negocio.

Esta decisión tomará corpo a mediados de 1946, cando o cine da Juventud sexa arrendado por Isaac Fraga Penedo, exhibidor, distribuidor e produtor de orixe galega que coa Empresa Fraga, a máis importante das adicadas á exhibición e produción de cine en Galicia, dominou o mercado neste sector ao longo de varias décadas. Entra deste xeito por vez primeira no mercado cambadés, pero o auténtico obxectivo do negocio foi practicar unha estratexia de presión sobre o Cervantes, o cine que en verdade espertaba o seu interese.

Para iso, Fraga introduciu uns criterios de exhibición diferentes aos aplicados en Cambados ata o momento. Fronte a un número de sesións relativamente aleatorio e uns horarios que tamén podían variar adaptándose á vida do pobo, Fraga impuxo un modelo máis industrializado e menos persoal, pero máis profesional. Marcou un número fixo de funcións por día de proxección, uns horarios estables..., houbese ou non público para a proxección, a hora sempre debía respetarse, ata que a xente se acostumase a ir. Ademais comezou a proxectar filmes variados, de boa calidade, baixou os prezos... Isto é algo que puido facer, nese momento, por ser unha empresa forte que podía permitirse contar cunhas perdas iniciais, risco non asumible para un tipo de empresa familiar e individual, como eran a maioría nesta época en ámbitos das características de Cambados. Propiciou con iso un cambio nos hábitos da xente, que pronto se adaptou ao novo sistema, e o Cervantes pouco puido facer ante esta manobra, claramente orientada a coaccionar os seus empresarios para que lle cedesen o cine. Conseguido isto, a finais de 1947, Fraga perde de inmediato o interese por manter a actividade no Cinema Juventud, e a penas iniciado o ano 1948 (é moi probable que xa no mes de xaneiro), pasou a pechalo de xeito definitivo.

Sen embargo, que o edificio da Juventud cesase a explotación da súa faceta cinematográfica non quere dicir nin moito menos que fose inhabilitado. As instalacións seguiron en activo (para reunións, espectáculos diversos... e especialmente teatro) ata finais dos anos sesenta/principios dos setenta. Incluso, ocasionalmente, volveu empregarse o vello aparato de proxección. Un exemplo: en maio de 1959, celebrouse en Acción Católica a “Festa do aspirante”, con motivo da cal desprazouse ata Cambados xente de Pontevedra ou Vilagarcía, e entre os actos organizados tivo lugar a proxección dun filme sobre un neno que facía a Primeira comunión. O inconveniente xurdiu da falta de uso do aparello, que levou a que houbese numerosas paradas e cortes.

Vista do edificio de “La Juventud” desde a Carballeira.
(Década de 1950).

CINE CERVANTES (1943-1973): O “CINE VELLO”

Vista do Cine Cervantes desde o Paseo da Calzada (década de 1940).

Con trinta anos de vida, este cine é o segundo máis lonxevo na historia de Cambados. Nestas tres décadas terá tempo de pasar, como ocurría tamén no Variedades, por toda unha serie de acontecementos históricos, políticos e sociais relacionados co contexto español, pero tamén sufrirá os cambios experimentados polo propio mundo do cine, que non han ser poucos.

Coñecido polo común dos cambadeses como o “cine vello” ou o “cine de abaixo”, en oposición ao Cine Avenida co que compartiu os seus últimos doce anos, o Cervantes abriu nos primeiros anos da posguerra. Nesa época de penurias, onde incluso se prohibiron con frecuencia os bailes, o cine constituíu o espectáculo e refuxio preferido dos españois. Por iso mesmo en Cambados non tardará en principiar a súa andadura este cine. Propicia o acontecemento o feito de que a Juventud, polas restriccións autoimpostas ante a selección e exhibición das películas, non cubrira todo o mercado cinematográfico que era reclamado polos cambadeses, e que non podía ser satisfeito tralo peche do Variedades.

Como vimos no remate do capítulo dedicado ao primeiro cine cambadés, o 8 de novembro de 1940 José González Méndez, alcumado “Cobertoeiro”, adquire a propiedade do antigo Salón Variedades. O día 6 dese mesmo mes, o concello déralle como condición previa o demoler o actual edificio e construír outro axustándose á mesma alíñación no prazo dun ano. Pero cando o prazo remata as obras aínda non deran comezo. Con motivo diso, José González envía ao alcalde un comunicado o 26 de xaneiro de 1942 no que solicita unha prórroga, e xustifica o incumprimento do prazo anterior en base á carestía de materiais de toda clase, e as conseguíntes dificultades para a súa obtención. Solicita tamén un cambio no acordo para, en vez de derrubar o edificio, restaurar o anterior. Especifica ademais a súa intención de abrir neste lugar outro cine nos seguintes termos:

“...he de decir que desde un principio fue y es mi intención dedicar este edificio a espectáculos, y, concretamente, a cinematógrafo, por que tal es su destino y su finalidad apropiada, según confirman opiniones de técnicos, que proclaman sus naturales condiciones acústicas, y alberga el sentir del pueblo, que desea el restablecimiento de este CINE.

Firme en este pensamiento, estoy resuelto a restaurar y acondicionar debidamente el interior del edificio..., haciendo al mismo tiempo la acera del Oeste e incluso alguna mejora y remozamiento exterior, si se me autoriza”⁴³.

⁴³Acordo para a compra-venda do Salón Variedades entre o concello e José González, 6-11-1940. AMC. *Instancias*. Caixa 313/11.

Sen embargo, transcorridos escasos días dende esta petición, José González desiste dela e atense de novo ao acordo inicial da subhasta, aínda que segue mantendo a súa intención de erixir un cine.

Dende o concello acórdase, o 11 de febreiro, autorizar a demolición do Variedades e edificar no seu sitio un edificio con destino a cinematógrafo e espectáculos públicos. Trala presentación dos planos, obra do arquitecto do Colexio de Pontevedra Juan Argenti, a aprobación pola Corporación Municipal chega o día 25 do seguinte mes, e con ela a conseguente licenza para as obras.

Pero a construción do edificio non estivo exenta de polémica, e as suspicacias orixinadas por esta causa han ter consecuencias aínda moitos anos despois, onde o tema seguirá a espertar as sensibilidades dalgúns habitantes da vila.

Parece ser que, derrubado o Variedades, e mentres se puña a cimentación nova, houbo numerosas voces que protestaron pola ocupación dun maior fragmento de rúa nos novos planos. Esta reclamación iniciouse aos poucos días da concesión da licenza de obras, e ten o seu reflexo nun escrito ao concello do 30 de marzo de 1942 promovido por Elías Porto Trigo e seguido por José Carro Fernández, Antonio Cuiñas y Cuiñas, Manuela e Amalia Durán e Juan Tuñas, que cuestionaban a aliñación concedida ao edificio a construír, especialmente en canto á súa fachada posterior, que daba á rúa do Aseo.

Veciños tódolos firmantes desta rúa e da Travesía do Muelle, os cambios afectaban directamente aos seus intereses privados, pero máis que nese requirimento a título persoal, a protesta centrouse nas negativas incidencias da construción no ornato público, así como nos intereses do pobo:

“Que se perjudica el ornato público, es algo que salta a la vista, pues en un sitio tan céntrico, lo mejor del Pueblo, convertir en un callejón una calle que parte del paseo más importante del Pueblo, está reñido con lo que debe ser, con el buen gusto, con la estética, etc, etc. Una calle de esa naturaleza, debe ser lo más amplia, lo más espaciosa posible, y no es ya lo que deba ser, sino lo que exigen los tiempos y las necesidades modernas. Actualmente en ninguna población, en ningún pueblo, ni aún en un villorrio se aspira a construir callejones, esos tiempos ya pasaron y se busca amplitud, desahogo, buen gusto y si para ello hay que sacrificar los intereses particulares, no hay más remedio que hacerlo.

Y no se diga que de reducir el solar ingresaría menos pesetas el Municipio, pues por encima de las pesetas, está la estética del Pueblo, que vale bastante más que las pesetas, pues esta es algo que queda de generación en generación y en cambio las pesetas pasan con rapidez vertiginosa por la caja de caudales”⁴⁴.

⁴⁴AMC. Caixa 1.130/1.

Este escrito conta con resposta do 4 de abril do alcalde, esixindo que rectifiquen as súas palabras, e fixando un día para a súa comparecencia na Casa do Concello a tal efecto. O día sinalado tan só se presentan José Carro Fernández e Manuela Durán Trigo, que desisten da protesta. En sesión do día 15 de abril, examínase o escrito do 30 de marzo e as consecuencias por el orixinadas, chegándose a un acordo que será definitivamente certificado o día 24, cando a Corporación Municipal acorda archivar o caso.

A polémica estivo servida polo tanto dende o primeiro momento, e durante algún tempo seguiu viva, xa que non faltou quen dixese que as protestas estaban orixinadas, en realidade, por un desexo de impedir a edificación dun novo cine e así eliminar toda competencia para o Juventud, naquel entón no seu mellor período en canto a exhibición. Finalmente, e como a cimentación do edificio xa se fixera namentres as protestas se sucedían, optouse por ignoralas e deixar que as obras seguisen o seu curso con normalidade, conforme á aliñación aprobada polo concello.

A controversia, aínda que de xeito soterrado, seguiu latente ao longo do tempo, e así, corenta e catro anos máis tarde, cando o cine xa pechara facía trece e ninguén parecía recordar a problemática da súa edificación, o asunto sae de novo á luz. O por qué diso atopámolo no derribo do edificio, entón abandonado, para reedificar no seu lugar.

A demolición aparece augurada o 26 de marzo de 1986 nunha noticia de *La Voz de Galicia*. Esta nova non fai senón remover vellas feridas, polo que neses días volverán denunciarse as irregularidades, pero agora ampliándoas á compra do Variedades no 1940.

De novo en *La Voz de Galicia*, unha reportaxe do 10 de abril fala da ocultación, no seu momento, da existencia doutro licitador na puxa do Salón Variedades: Antonio Cuiñas, un dos asinantes da protesta de 1942. Ao parecer José González, aproveitando o seu posto de concelleiro, abriu o sobre coa outra proposta e igualou a cantidade ofrecida, subindo unha única e simbólica peseta (que aumenta ás veces a sete, dependendo das fontes consultadas), o que xunto ás súas “amizades” no concello, di a nova, permitiulle facerse co local. Hai que subliñar, de tódolos xeitos, que destes acontecementos nunca houbo constancia documental, baseándose todo o debate en declaracións orais que varían segundo a parte implicada.

Deste xeito, xorde de novo a controversia en torno á aliñación que debería ter o novo edificio, e se debería respectar a do Cine Cervantes (305 metros cadrados) ou a anterior do Variedades (con 265), con anónimos dirixidos ao alcalde incluídos.

Vista do Cine Cernates desde O Peirao.
(Década de 1950).

Finalmente, optárase por respectar a aliñación do Cervantes, xa que, verdadeiramente, dende o punto de vista legal non se incumpriu na súa época ningunha normativa urbanística das vixentes, e se as denuncias non foron válidas no momento, tampouco terían razón de ser catro décadas máis tarde.

Volvendo ao ano 1942 e á construción do Cine Cervantes, José González asumiu toda a responsabilidade do levantamento do edificio, construíndoo ás súas expensas e con materiais propios. Dende finais de marzo, e polémicas mediante, as obras prolongáronse durante todo un ano.

O Cine Cervantes abriu finalmente o 1 de abril de 1943. O filme inaugural foi o español *Malvaloca*, baseado na obra do mesmo nome dos Irmáns Quintero, na súa versión de 1942 rodada por Luis Marquina e protagonizada por Amparo Rivelles e Alfredo Mayo. O éxito colleitado por este drama aderezado con cancións (interpretadas por Paquita Rico), levouno a permanecer case dúas semanas en cartel, algo inaudito para o común dos filmes.

Dende a inauguración ata o peche, o operador foi Joaquín Serantes Núñez. Axudáballe no seu labor, así como na selección das películas, José Fernández García, que traballou aquí ata os sesenta, sucedéndolle despois Marcelino Silva Casal (“Seluco”).

Nos primeiros tempos, o encargado de vender as entradas era Ángel Chaves Piñeiro (“Señor Angelito”), cuñado do dono, pero pronto foi substituído por Ruperto Pintado, carteiro da vila. Este último estivo de vendedor de billetes incluso despois de xubilarse, ata que o local pechou.

Pero a explotación deste cine non correu sempre da conta de José González. Na segunda metade dos anos corenta, como xa anticipamos ao falar do Cinema Juventud, Fraga pasou a interesarse polo Cervantes como un paso máis na súa política empresarial de estratexia expansionista, que lle levou a acadar o monopolio no sector da exhibición galega. Adquiriu así o Juventud e comezou a facer toda unha serie de combinacións cos horarios, prezos...

A pesar dos problemas que isto lle orixinou a José González, que chegou a ter ata catro películas “paradas” na cabina, porque había que compralas por lotes pero non daba conseguido darlle saída a todas, seguíase negando a cederlle o negocio a Fraga. Ante esa resistencia, este último urdiu unha estratexema máis sutil para conseguir os seus propósitos. Cando José González xa non deu resistido máis, decidiu por fin alugar o negocio e, coa firme convicción de non entrar en tratos con aquel que lle estaba obrigando a dar o paso, tomou contacto con Adelino Pose Oreiro, santiagués que levaba cines na Pobra ou Tui. Firmado e pechado o acordo, a finais de 1947, resultou que Adelino Pose traballaba en realidade para Espectáculos Celta, por medio do cal actuaba Fraga, polo que, finalmente, a praza de Cambados caeu nas súas mans. Contra iso nada puido facer José González, que aínda presentando recurso ao respecto, tivo que observar impotente como Fraga pasaba a explotar o Cervantes, seguindo nel ata o seu peche.

Cartel e fotogramas de *Malvaloca* (Luis Marquina, 1942), filme inaugural do Cervantes.

Fraga emprazou ademais a José Gómez Pomares, representante de Espectáculos Celta neste cine, como encargado e xerente, axudado por Antonio Gómez Búa. Nos últimos anos, e coa morte do primeiro, Antonio Gómez pasou a ocupar o cargo, no que se mantivo dende 1969/1970 ata o peche (1973).

Situado nun punto neurálxico da vida da vila, a carón da Casa do Concello e da parada de autobuses, dotouse “estratexicamente” á fachada do Cervantes dun aleiro sobre a beirarrúa, baixo do cal a xente refuxiábase da choiva, do sol, esperaba o autobús..., e de paso informábase da programación do cine ou entraba directamente neste.

Esta situación será tamén determinante no coidado do seu aspecto externo, moi vixiado dende o propio concello, xa que afectaba directamente á tan reiteradamente aludida estética da vila. Por esta causa, é de destacar que a mediados dos sesenta o Cervantes recibiu toda unha serie de avisos dende o concello, que desembocarán na apertura dun expediente e nun litixio que durará dous longos anos.

Estes avisos viñeron orixinados polo deficiente estado de conservación da fachada, e por iso, o 4 de setembro de 1965, o concello notifica ao propietario que debe proceder ao pintado da mesma, dándolle oito días de prazo para cumprir o indicado. Sen embargo, chegado o 13 dese mes sen que as obras se iniciaran, José Gómez apela ao alcalde⁴⁵ explicándolle que esas obras correrían, por cláusula do contrato, a cargo da súa empresa (Espectáculos Celta), que non recibira a notificación a tempo.

Ampliado o prazo a oito días máis, tampouco agora se levaron a cabo as obras, explicando José Gómez que isto é debido a falta de man de obra e ás condicións meteorolóxicas, polo que pide un adiamento ata a próxima primavera, que terá o visto bo ante a crueza do inverno.

Ao longo de 1966 seguen as tramitacións e requirimentos sen que se chegue a ningún acordo satisfactorio, e o 7 de abril de 1967 lánzase un ultimato dende o concello, baixo advertencia da apertura dun expediente de infracción urbanística. Esta ameaza faise realidade o 23 de xuño, impoñéndose unha multa de cinco mil pesetas, e chegando incluso a insinuar unha posible clausura do negocio, xa que as condicións internas de salubridade tampouco eran as máis idóneas.

Ante esta realidade, as obras comezan de inmediato, e Manuel Costa Costa, Director-Xerente de Espectáculos Celta, tenta conseguir a anulación da multa apoiándose nas desculpas anteriores (houbo que traer obreiros especializados de Pontevedra...) e unha nova, a inminente finalización do contrato entre o Cervantes e a súa empresa, e a incerteza da súa renovación⁴⁶. Pero a multa farase efectiva, de xeito definitivo e irrevogable, o 16 de novembro, e como, finalmente, a empresa Celta seguirá co Cervantes, deberá pagala na súa totalidade e facer as melloras oportunas.

Vista do Cine Cervantes desde o Paseo da Calzada (década de 1950).

⁴⁵Escrito ó alcalde de Cambados, 13-9-1965, onde tamén recolle o aviso anterior. AMC. *Expediente de infracción urbanística*. Caixa 1.130/9.

⁴⁶Escrito ó alcalde de Cambados, 24-7-1967. AMC. Ídem.

No referente ao edificio, a proliferación da construción de cines na década dos corenta tamén influíu nun interese cada vez maior pola creación dunha nova tipoloxía. Esta estivo marcada polos novos tempos e o cambio na concepción dos locais destinados á exhibición cinematográfica, que agora xa son concibidos de modo exclusivo para esta, aínda que deixasen opción a outras posibles actividades.

No Cervantes a decoración interior tiña, no teito, cunhas pinturas de motivos alegóricos que remitían á obra do autor do cal o cine tomaba o seu nome, así como caretas, máscaras..., de inspiración carnavalesca. Estes frescos foron realizados por Rivas Briones, mentres que unha árbore (e toda unha decoración paisaxística en derredor) pintada na zona de Butaca, foi obra de Baldomero Costa, quen, coma o primeiro, era natural de Vilagarcía de Arousa. Os debuxos estaban, todos eles, dispostos en círculos, e eran iluminados por uns focos que estaban situados á súa vez na parte interior dos aneis que rodeaban a cada un dos debuxos.

Os asentos estaban orientados cara á parede norte do local. Alí, xunto coa pantalla para as proxeccións, acondicionouse un escenario cos seus correspondentes telóns, teares, cordas de mando, embocaduras, bambolinas, candilexas, cunchas de apuntador...

O local tiña capacidade para 601 espectadores, aínda que nas estreas destacadas vendíanse entradas de máis e a xente sentábase polos corredores. Os asentos estaban numerados (menos en Xeral) e había que sentarse onde tocara, para o cal había dous acomodadores, un para o piso superior (José Chaves Peiteado) e outro para o inferior (onde alternaban Diego Vieites Pontevedra e Ramón García Costa). Contaba tamén, como o Juventud, con asentos de Preferencia, Xeral e Butaca. Os dous primeiros tipos estaban no piso superior, e Butaca embaixo, con vintecatro filas. Parece ser que os asentos desta clase eran os máis incómodos pola falta de espazo, e tan só se enchían nos grandes éxitos, o que non quitaba que a fila vintecatro fose a máis ambicionada polas parellas.

O escenario estaba feito en realidade para ser visto dende o piso superior, por iso se fixo unha zona de Xeral moi ampla que ocupaba máis de media sala. De Preferencia, as entradas máis caras, tan só había dúas ou tres filas (as primeiras, e polo tanto a visibilidade distaba de ser a mellor), mentres que detrás, en Xeral, a zona máis barata e “barulleira”, os bancos eran corridos e contaba con vintecinco fileiras. No baixo estaban os baños comúns, así como a caldeira, polo que eran frecuentes os malos cheiros, cos conseguíntes comentarios e bromas. Unha delas, a preferida polos rapaces, consistía en pedirlle ao vendedor de billetes (Pintado), asentos para a fila vinteseis ou vinteseite, ante ao que el respondía sempre, para hilaridade dos presentes; “como non che dea para o váter...”.

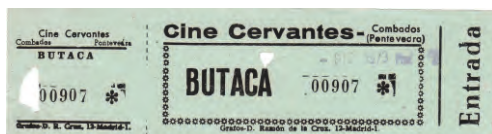

Parte do anecdotario deste cine (como de tantos outros), é tamén a activa participación do público nas películas proxectadas, ou que tampouco faltasen os que no “galiñeiro” poñían a man ante o foco. Outro recordo colectivo é o de escoitar en ocasións, durante as proxeccións, golpes trala pantalla. A orixe: os carteis que anunciaban as películas estaban polo lado contrario a esa parede, tras unha reixa, e cando pegaban a publicidade nova escoitábase dentro.

Parece ser que o local non era, verdadeiramente, moi bo. A calefacción era deficiente e por iso cando facía frío non ía moita xente. Incluso en ocasións ten aparecido fume ante a pantalla, que proviña da carboeira. Pero non obstante tiña un son de moi boa calidade, o que contrastaba aínda máis co caso contrario do Juventud, ao que superaba, e con moito, en instalacións e condicións de exhibición cinematográfica.

Entrada de 1955.

Entrada de 1973.

En canto ás sesións do cine, estas celebrábanse case tódolos días da semana, aínda que nos primeiros anos seguisen a centralizarse, como viña sendo habitual, nos xoves e domingos. Aínda despois de ampliarse o número de días, a xornada principal seguía a ser o domingo; se a película exhibida nel gustaba repetíase o luns, e se seguía habendo xente e o contrato o permitía, tamén o martes, pero máis barata. Cada día de proxección contaba normalmente con dúas sesións (ás 19:30 e 22:45, xeralmente), e os domingos tres. Nos anos sesenta pasaron a realizarse sesións infantís de xeito regularizado, a raíz de que fosen instauradas polo novo cine, o Avenida.

As entradas custaban, arredor dos anos cincuenta, 5 pesetas en Butaca, 3 en Preferencia e 2 en Xeral, e en tódolos seus anos de funcionamento, nunca houbo as chamadas entradas de “Fémina” coma noutros cines cambadeses. Claro que a cantidade variará ao longo de todo este tempo, e así, por exemplo, no 1968 faise unha solicitude á Delegación Provincial para aumentar os prezos en función da densidade de poboación, petición secundada polos cines de toda a provincia e que foi aprobada. A finais dos sesenta o prezo das entradas subira xa ás 12/15 pesetas aproximadamente.

Tamén é de interese sinalar que o cine comezou a súa andadura cun só aparato de proxección, un Zeiss-Ikon Luxophone, coma no Variedades. Con el púñase o NO-DO (que se compartía ca Juventud, pasándose dun cine ao outro cando un deles remataba a proxección) e a continuación a película, cun descanso no medio. Co tempo este único aparello cambiou a dous, algo que xa era habitual nas principais salas de exhibición. Esta duplicidade permitía enlazar a película sen interromper a proxección para “cambiar o rolo”, polo que ademais podía optarse por facer ou non o habitual descanso, ou cando menos escoller o momento no que realizalo.

Enriba da porta de entrada, a ras do tellado, había un altofalante co que se puñan discos dende a cabina cara á rúa, antes de dar comezo a proxección, unha idea que o Juventud non tardou en imitar. Isto servía para indicar o comezo da película, aínda que por estes altofalantes comunicábanse así mesmo as próximas estreas.

Para anunciar os filmes, tamén se empregaban uns “cristais pequenos, pintados así de cores, poñíaslles os títulos, e no descanso poñíanse ante a máquina un tras outro e anunciábanse as películas por días, para o luns, martes... Logo José trouxo trailers, que se poñían tamén no descanso e que substituíron aos cristais”⁴⁷. A iso sumábanse sobre todo os afiches, pequenos carteis que se repartían á xente pola rúa e polas portas. Pero tamén estaban os carteis grandes no cine, e incluso ás veces, cando a película era unha novidade, facíanse pintadas polas rúas nos lugares autorizados para propaganda, para anunciála.

O Cervantes traballaba con casas como Suevia Films, Cesáreo González, Selecciones Capitolio, Cifesa... Tamén poñía películas da Casa Filmófono, Radio Films..., pero especialmente da Fox.

Antes de afondar nos filmes proxectados, os xéneros predilectos, etc., hai que resaltar que o Cervantes acolleu outro feito histórico dentro da Historia do Cinema: a incorporación da cor ás pantallas. Isto é algo que xa se fixera esporadicamente dende os inicios do cine, pero o perfeccionamento das técnicas levará á instauración definitiva do procedemento.

Dos diferentes medios empregados para a realización de filmes en cor, o que gozaba de maior popularidade entre os espectadores do Cervantes era o technicolor. A primeira película con esta técnica proxectouse, parece ser, na primeira metade da década dos corenta, o pouco de botar a andar o cine e antes de que se fixese no Juventud, aínda que ninguén se arrisque a confirmar un ano en concreto. O filme que marcou este evento foi *Eso que llaman amor* (Harold Schuster, G.B, 1937), con Henry Fonda e Annabella, que veu nun lote da Fox que tamén traía o thriller *Su nombre en los periódicos* (Carol Reed, G.B, 1941). Para divulgar o suceso chegou a repartirse publicidade ata polas poboacións circundantes, coma Sisán.

En canto á primeira película exhibida en Cambados en Cinemascope, foi, tamén no Cervantes, a archicoñecida *Ben-Hur* (William Wyler, EUA, 1959), con Charlton Heston. O acontecemento tivo lugar a principios dos sesenta, data en torno da cal abriu o Avenida (1961), e a proxección puido obedecer á competencia directa entrambos.

Ben-Hur (William Wyler, 1959). Primeira película exhibida en Cinemascope no Cervantes.

⁴⁷Testemuña de José Fernández...

Chicago (Henry King, 1937)

Exemplos de programas de man.

Pero dende a primeira experiencia, os resultados en canto á calidade de imaxe deixaron moito que desexar, algo que non se arranxou co paso do tempo. O principal problema comprendíano as serias dificultades coa capacidade da pantalla. Esta era máis pequena do requirido polo formato Cinemascope, e a propia estrutura do cine non permitía instalar unha maior, xa que as paredes acotaban case o espacio xusto da pantalla instalada na inauguración, e por moito que tentou ampliarse ao máximo non conseguiu chegarse ao tamaño demandado.

De aí que os filmes deste tipo fosen escasos, aínda que non inexistentes. E cando os había, tentábase solucionar o problema axustando unha lente ao proxector, pero os resultados nunca chegaron a ser satisfactorios, queixándose a xente de que as figuras aparecían moi alongadas. Isto é o que ocorreu, por exemplo, coa antedita *Ben-Hur*, na que tentaron esta solución tras unha primeira proxección onde a película saía “polos lados”, o que ocorrerá sempre que se prescinda da lente.

Estas mesmas razóns imposibilitaron o emprego do Cinerama, xa que a pantalla tampouco “daba” para el.

Dos filmes exhibidos, en xeral, hai opinións de todo tipo, pero algo no que todo o mundo coincide, é en que se proxectaron películas moi boas, filmes de estrea, éxitos americanos, españois... Uns viñan contratados por lotes e cun prezo fixo, e outros, os menos (e nos que se esperaba acadar maiores dividendos), ao tanto por cen, como *La canción de Bernardette* (Henry King, EUA, 1943).

Dramas, aventuras, amor..., os xéneros predilectos seguen a ser os mesmos que en tempos anteriores. De aí o éxito dos filmes de Tyrone Power, galán que espertaba paixóns na súa época, e do que se recorda especialmente o acontecemento que supuxo, ao pouco de abrir o cine, a proxección de catro das súas películas que viñan nun mesmo lote da Fox: *Chicago* (Henry King, EUA, 1937), *El hijo de la furia* (John Cromwell, EUA, 1942), *Suez* (Allan Dwan, EUA, 1938) e *El signo del zorro* (Rouben Mamoulian, EUA, 1940). Con eles viña tamén unha película española, que non quedou atrás en canto ao éxito colleitado, *El camino del amor* (José María Castellví, 1943), con Jacinto Quincoces.

Soado foi igualmente o éxito dos dramas: *La canción de Bernardette*, ao que xa se aludiu, con Jennifer Jones; *Qué verde era mi valle* (John Ford, EUA, 1941), de Maureen O'Hara; ou as mexicanas *El derecho de nacer* (Zacarías Gómez Urquiza, 1952), con Jorge Mistral, e *Allá en el rancho grande* (Fernando de Fuentes, 1949), con Jorge Negrete.

Tamén o das películas do Oeste, como a serie de filmes de curta duración de Kit Carson, e *La diligencia* (John Ford, EUA, 1939), con John Wayne. Ou thrillers coma *Luz de gas* (Thorold Dickinson, G.B, 1940); musicais coma *Nunca es tarde para amar* (Tito Davison, México, 1953), con Libertad Lamarque; e películas de cómicos coma Cantinflas, en *El gendarme desconocido* (Miguel M. Delgado, México, 1941).

Sen embargo, tamén hai casos de marcados fracasos, máis sorprendentes por canto menos esperados. Isto ocorreu con *Pastor Angelicus* (Romolo Marcellini, Italia, 1942), documental sobre a vida do Papa Pío XII, contratado por José González na espera de captar a atención pola súa vertente relixiosa, e que constituíu unha das maiores catástrofes deste cine, especialmente tendo en conta o publicitado que estivo.

Unha aceptación máis ben moderada foi tamén a que recibiu *Tú y yo* (Leo McCarey, EUA, 1939), drama romántico de éxito internacional protagonizado por Charles Boyer e Irene Dunne.

Proxectáronse ademais outros moitos títulos de distintas nacionalidades, algúns deles míticos: *Lo que el viento se llevó* (Victor Fleming, EUA, 1939); *Rebeca* (Alfred Hitchcock, EUA, 1940); *Pandora y el holandés errante* (Albert Lewin, G.B, 1951); *Caravana de mujeres* (William A. Wellman, EUA, 1951), con Robert Taylor; *Melodías de Broadway* (Vicente Minnelli, EUA, 1953), con Fred Astaire e Cyd Charisse; *Sissi* (Ernst Marischka, Austria, 1955); *Picnic* (Joshua Logan, EUA, 1955); *Esta tierra es mía* (Henry King, EUA, 1959), con Rock Hudson; *Los girasoles* (Vittorio de Sica, Italia-Francia-URSS, 1970), de Sofía Loren e Marcello Mastroianni; ou *Love Story* (Arthur Hiller, EUA, 1970).

Tampouco desmerece a aceptación dos filmes españois, que foron de moi variado tipo. Destacan, entre os dramas: *Marcelino pan y vino* (Ladislao Vajda, 1954); *Murió hace quince años* (Rafael Gil, 1954), con Rafael Rivelles e Francisco Rabal; *Revelación* (Mario Costa, 1955), co segundo; ou *¿Dónde vas Alfonso XII?* (Luís César Amadori, 1958). Nas comedias: *Eloisa está debajo de un almendro* (Rafael Gil, 1943), con Amparo Rivelles; *El Capitán Veneno* (Luís Marquina, 1951), con Fernando Fernán Gómez e Sara Montiel; *La otra vida del Capitán Contreras* (Rafael Gil, 1955), de novo co primeiro; *Las chicas de la Cruz Roja* (Rafael J. Salvia, 1958), con Concha Velasco, Toni Leblanc...; *La vida por delante* (Fernando Fernán Gómez, 1958); e *Fulano y Mengano* (Joaquín Luís Romero Marchent, 1959), con Pepe Isbert. Entre os musicais, gran fama tiveron no 1958 as cancións de Sara Montiel en *El último cuplé* (Juan de Orduña, 1957), con asistencia de xente que nunca fora ao cine, pero tamén a coproducción con México *Tres melodías de amor* (Alejandro Galindo, 1955).

Exemplos de programas de man.

Máis títulos españois: *La tempestad* (Javier de Rivera, 1944), *Sabela de Cambados* (Ramón Torrado, 1948) e *El hereje* (Francisco Borja Moro, 1957).

E como modelo do que se amosaba nas pantallas, o programa das Festas de San Roque de 1957 dá unha relación dos filmes que nestas se proxectarían, ao tempo que anticipa os títulos dos que o Cervantes disporía na nova tempada, a partir de setembro.

Para os días propios da festa, 15 e 16 de agosto, prográbase a estrea dunha película do Oeste con Robert Mitchum, *Con sus mismas armas* (Richard Wilson, EUA, 1955). Séguelle, o domingo 18, *Limosna de amores* (Miguel Morayta, España-México, 1955), con Lola Flores; e tamén nas primeiras semanas dese mes, *Unidos por el crimen* (Felix E. Feist, EUA, 1951), “un drama intenso de fuerte contextura, plétórico de acción, con la guapísima Ruth Roman y el duro Steve Cochran”⁴⁸. A partir de setembro, chegarían: *El corazón no miente* (Juan Orol, España, 1950), “de intensidad emocionante, un drama que emocionará a todas las madres”⁴⁹; o documental francés *El mundo del silencio* (Louis Cousteau e Jacques-Yves Malle, 1955), que “causará verdadera sorpresa a los hombres de mar, que conocen la dureza del trabajo en el mismo, pero desconocen lo que bajo sus barcas hai de cuento infantil”⁵⁰; *La portera de la fábrica* (Maurice Cloche, Francia-Italia, 1949); e, en technicolor, *Era el Comandante Callicut* (Felix E. Feist, EUA, 1953), acción e aventuras con Randolph Scott, e *El temible burlón* (Robert Siodmak, EUA, 1952), neste caso con Burt Lancaster.

Xunto a elas anúncianse toda unha serie de estreos en Cinemascope, xa que pese ás dificultades vai seguir tentándose o adaptalas e proxectalas. Os títulos anunciados son: *Los caballeros se casan con las morenas* (Richard Sale, EUA, 1955), con Jane Russell; *El hombre de Kentucky* (EUA, 1955), dirixida e protagonizada por Burt Lancaster; *La hija del embajador* (Norman Krasna, EUA, 1956), con Olivia de Havilland e Mirna Loy; *París-Palace Hotel* (Henri Verneuil, Francia-Italia, 1956), con Charles Boyer; *Siete novias para siete hermanos* (Stanley Donen, EUA, 1954); *Fuego verde* (Andrew Marton, EUA, 1954), con Stewart Granger e Grace Kelly; *Pacto de honor* (André de Toth, EUA, 1955), filme do Oeste con Kirk Douglas; *Sitting Bull* (Sidney Salkow, EUA-México, 1954); *Alejandro Magno* (Robert Rossen, EUA-España, 1956), de Richard Burton; *Trapezio* (Carol Reed, EUA, 1956), con Burt Lancaster, Tony Curtis e Gina Lollobrigida; e a comedia *Siete esposas para un marido* (Sidney Gilliat, EUA, 1955), con Rex Harrison.

Exemplos de programas de man.

⁴⁸ Programa das Festas de San Roque de Cambados, 1957. APXAPS.

⁴⁹ Ídem.

⁵⁰ Ídem.

Na segunda metade da década dos sesenta comezaron a proliferar as coproducións, a maioría con participación española. Exemplo diso son dous contratos entre Isaac Fraga Penedo e Emilio Baños Santos (Atlántico Films) de finais de 1968 e 1969⁵¹, onde o primeiro contrata para a exhibición, en calidade de estrea e en prazas da súa competencia (entre as cales se conta Cambados), filmes coma os que seguen: *El rey de África* (Sandy Howard, Italia-España, 1967), acción e aventuras con Pier Angeli; o thriller *La muerte no tiene sexo* (Massimo Dallamano, Italia-Alemania Occidental, 1968); o filme bélico *Brigada suicida* (Alfonso Brescia, Italia-Francia, 1967); ou a comedia *Mercancía humana* (Gian Paolo Callegari, Italia-España, 1966). Xunto a elas, ocupan un lugar preferente as coproducións italo-españolas coñecidas comunmente como “spaghetti-westerns”. Algúns exemplos: *Un hombre vino a matar* (León Klimovsky, 1967); *Dos cruces en Danger Pass* (Rafael Romero Marchent, 1967); *La hora del coraje* (Umberto Lenzi, 1967); *Con el corazón en la garganta* (Mario Caiano, 1968); ou *El sabor del odio* (Umberto Lenzi, 1968).

Por outra banda, o Cervantes, ao abranguer case todo o período do Réxime franquista, colleu tamén de pleno a época da censura, dende os seus anos máis radicais e intransixentes á relativa flexibilidade e “apertura” dos últimos tempos. Para iso, os rolos das películas viñan acompañados por unha folla de censura na que se especificaban os cortes.

Censura moral, política... No segundo caso, por exemplo, cortábase toda alusión a rebelións, militares ou palabras como “República” ou “huelga”. En canto á censura moral, unha das películas máis afectadas foi por exemplo *El séptimo cielo* (Henry King, EUA, 1937), película de James Stewart “que tiña moito de collela a ela por unha escalinata, de estar nun xardín... e todo eso corte, corte... tiña vinteseite ou trinta e sete cortes, unha cousa así, viña a folla chea, xa era mellor que a eliminaran...”⁵². Tamén se tiña moito coidado en todo o alusivo á Igrexa...

E xunto á censura, estaba tamén a clasificación dos filmes pola Oficina Nacional Calificadora de Espectáculos en: 1 (“Todos, incluso niños”), 2 (“Mayores de 14 años”), 3 (“Mayores de 18 años”), 3R (“Mayores de 18 años, con reparos”) e 4 (“Gravemente peligrosa”). Destas cualificacións informaba puntualmente a Junta Nacional de Acción Católica, que nos anos sesenta realizaba unhas fichas que eran expostas na praza da Casa do Concello, na Igrexa..., e que en Cambados facían referencia tanto aos filmes do Cervantes coma aos do Avenida. Entre estas fichas, habíaas que eran un simple listado cos títulos e clasificacións, e outras máis detalladas, con datos técnicos, sinopse e comentario final “clarificador”.

Portada do programa das Festas de San Roque. 1957.

⁵¹ Cartas contrato do 27-12-1968 e 15-12-1969. Arquivo Persoal de Miguel Anxo Fernández Fernández (APMAFF).

⁵² Testemuño de José Fernández...

Ejemplos de programas de man.

TÍTULO	«UN GATO DEL FBI» «THAT DARN CAT»	Nº 6.230
Calificación . .	1.—Todos, incluso niños.	
Censura del Estado.	Autorizada para todos los públicos.	
Producción . . .	Norteamericana. Walt Disney 1965.	
Distribución . .	Filmayer.	
Género	Comedia - Pantalla normal - Technicolor.	
Director	Robert Stevenson.	
Intérpretes . . .	Hayley Mills, Dean Jones. Dorothy Provine.	
Fecha estreno . .	19-12-66.- Benlliure, Imperial.-Madrid.	Min.: 110
Síntesis	Los ladrones de un banco se llevan junto con el dinero robado a la cajera, para evitar que pudiese identificarlos. Los tres ocupan un piso en las cercanías del lugar donde han llevado a cabo la fechoría. Cuando más confiados se encuentran, un gato entra en la casa y la cajera raptada le coloca de collar su reloj de pulsera con la esperanza de que por medio de él, puedan encontrarla. El argumento se centra en el ir y venir del felino, hasta que se comienza a sospechar que el reloj, podía ser el de la desaparecida. El tema es poco consistente para la duración de la película, que se dilata innecesariamente. Es elogiable el movimiento de la cámara que hace del gato un auténtico personaje. Fotografía y colorido buenos.-X.	
Limpia en su desarrollo salvo algunas frases ligeras. Se destaca el mérito de la constancia, por salvar a una persona en peligro.		

TÍTULO	«DIVORCIO A LA ITALIANA» «DIVORZIO ALL' ITALIANA»	N.º 6.229
Calificación . .	4.—Gravemente peligrosa.	
Censura del Estado.	Autorizada para mayores de 18 años.	
Producción . . .	Italiana. Lux-Vides y Galatea 1962.	
Distribución . .	Rey Soria films.	
Género	Cómico - Pantalla normal - Blanco y negro.	
Director	Pietro Germi.	
Intérpretes . . .	Marcello Mastroianni, Stefania Sandrelli, Daniel Rocco.	
Fecha estreno . .	19-12-66.-P. Prensa, Bilbao,-Madrid.	Min.: 100
Síntesis	Un barón venido a menos debido al despilfarro y vida ociosa ha de compartir su casa solariega con otros familiares que le ayudan económicamente. Casado con una mujer vulgar se siente atraído hacia una sobrina. Las circunstancias hacen aparecer las cosas de forma distinta a como ocurren y poco a poco surge en el marido la idea de asesinar a su mujer. El tema gira alrededor de este planeamiento, en el que procura buscar dentro de su puesta en práctica atenuantes. Interpretación ajustada. Fotografía oscura. Los decorados logran una ambientación adecuada.-X.	
A pesar de su carácter cómico todo se centra en un asesinato, con el que se mezclan adulterios, frivolidad de ambiente y planos y escenas fuertes. Diálogos escabrosos. Alguna escena resulta irreverente. Carece de elementos positivos que puedan contrarrestar estos defectos.		

Dous exemplos de fichas de calificación de películas.

Tampouco faltaron outros espectáculos en paralelo, aínda que en menor medida, ao do cine. Realmente, tanto José González coma Fraga non adoitaban alugar para teatro, porque o local non era moi axeitado, e cando o facían era máis ben por “compromiso”, con compañías coas que se traballara dende a apertura. Por exemplo, Xan das Bolas, que facía comedia, actuou ao pouco de estrearse o cine, e ao longo dos anos a súa compañía volverá en numerosas ocasións. É o mesmo caso o da compañía Torrado, que veu con certa frecuencia.

As dificultades tamén han ser habituais debido á falta de espazo. A problemática en canto ao tamaño da pantalla terá o seu equivalente na estreiteza do escenario, e nas dificultades que iso comportaba para todo tipo de representacións. Cando estas tiñan lugar, había que poñer o acceso dos artistas ao escenario por medio dunha escaleira na parte interior de onde estaba o despacho de billetes, onde había unha porta falsa. Tampouco había camerinos nin nada que se lle semellase, e había que por un biombo para que os artistas se cambiasen tras del. Aínda así, o Cine Cervantes aparecerá rexistrado como Teatro-Cine na relación de locais onde poder realizar campañas teatrais na provincia de Pontevedra⁵³.

Á parte de teatro, veu por exemplo “un señor que se chamaba Sansón, que dobraba arames, e encheuse o cine”⁵⁴, e incluso se celebrou un Festival de música e danza, o 2 de marzo de 1963, coa participación do Orfeón Universitario Compostelano e o Grupo de Danzas do Sindicato Español Universitario.

Coa entrada da década dos setenta o auxe e euforia constructiva de cines, que acadara o seu cumio a mediados dos sesenta e pasara a estabilizarse (e pouco a pouco a decaer) na segunda metade, sofre un cambio, pasando a invertirse o proceso. Comezan agora a pechar cada vez máis salas no ámbito rural, cunha progresiva concentración do sector no medio urbano.

O xerme desta crise, que levará a unha mingua gradual no número de espectadores, víñase intuindo xa dende principios dos sesenta. As causas: a relativa mellora económica, que permitía o acceso do común da poboación aos usos e costumes dunha sociedade de consumo como a adquisición de automóbiles; e, especialmente, a aparición dun novo medio, un perigo emerxente que a non tardar converterase na grande ameaza para o sector cinematográfico, a televisión.

Cambados, con dúas salas en activo a principios dos setenta, tamén se verá afectado por todos estes feitos. Finalmente, e despois dunha década de competencia co Avenida, un cine que o avantaxaba en case tódolos aspectos (acondicionamento das instalacións, calidade da exhibición, novidade dos filmes...), o Cervantes acabará por ceder e, ante unhas perdas cada vez máis acusadas, e non podendo manter por máis tempo o ritmo da exhibición, en 1973 pechará as súas portas para sempre.

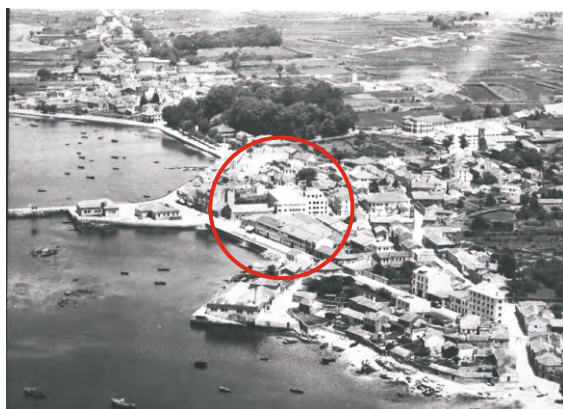
Vistas do edificio na década de 1980.

⁵³ Informe da Delgación Provincial, 1963/1964. AHPP. Espectáculos, cine e teatro: 1962-1965. *Información e Turismo*.

⁵⁴ Testemuño de José Luis Durán...

CINE AVENIDA (1961-1988): O “CINE NOVO”, CHEGA A MODERNIDADE

Vista aérea de Cambados (arredor de 1964)
coa localización do Cine Avenida.

O Avenida foi o cuarto grande cine de Cambados e terceiro en lonxevidade cos seus vinte e sete anos en activo. A súa apertura obedeceu a un momento de auxe e expansión de principios dos sesenta, no que se podía facer fronte sobradamente á existencia de dous cines con cheos nas sesións de ambos. Denominado “cine novo” por causas que se sobreentenden, viviu anos de esplendor pero tamén lle tocou “campar” coa crise do sector dos anos setenta e oitenta, nestes últimos xa como único representante do cine na vila.

Ao abranguer estas décadas, viviu os decisivos cambios políticos que afectaron á vida española en tódolos seus ámbitos, e polo tanto tamén ao cinematográfico. Experimentou neste senso a mudanza dun período onde a censura estaba aínda vixente (aínda que na súa vertente máis moderada), ao final do franquismo coa morte de Franco no 1975, a abolición da censura no 1977, a época da Transición e os primeiros anos da democracia española, coa eclosión do socialismo.

José Otero Otero e Antonio Cuiñas y Cuiñas foron os que, como socios a medias, erixiron a empresa, investindo o capital para a súa posta en marcha e posterior desenvolvemento. O segundo conseguía así, por fin e tralo interese pola adquisición do Variedades, entrar no negocio da exhibición cinematográfica. Pero en realidade o negocio foi posto a nome da filla do primeiro, María Jesús Otero Sarmiento, consecuentemente a primeira empresaria feminina do sector en Cambados. Ela foi a encargada de levar a administración e dirixir todo o relativo ao cine ata finais dos anos setenta.

A andadura do cine comeza o 13 de febreiro de 1960, cando María Jesús Otero remite un comunicado ao alcalde no que expón:

“Que en un terreno de su propiedad sito en la Calle de la Avenida del Muelle o Nueva desea proceder a la construcción de un Salón destinado a Cinematógrafo de carácter público... habiéndose cumplido todos los requisitos necesarios a tal respecto y ofreciendo cumplir igualmente todos los demás que fueran pertinentes... Suplica ...que a la mayor brevedad posible le sea concedida la licencia municipal para la realización de tal obra.”⁵⁵

O terreo, unha horta sen edificación anterior, estaba situado non moi lonxe do Cervantes e cubría unha superficie de 585 metros cadrados de superficie.

⁵⁵ Instancia de solicitude, 13-2-1960. AMC. Expediente de Construcción do Cine Avenida. 1960. Caixa 470/3.

Vai acompañada a instancia dos planos correspondentes, realizados polo arquitecto Alfonso Barreiro Buján. Será el o que se encargue da dirección das obras, contando como aparellador con Octavio del Río Castro e como mestre de obras cun veciño de Cambados, Antonio Pérez Rey (alcumado “o de Segundo”), irmán do escultor Narciso Pérez.

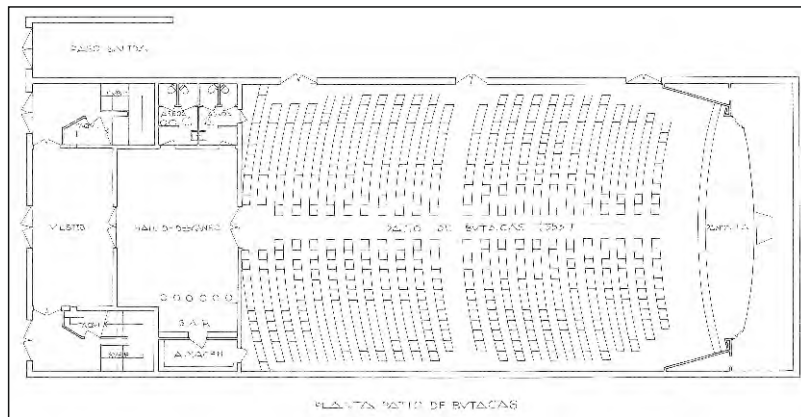
O 24 de marzo dese mesmo ano, Alfonso Barreiro presenta a Memoria correspondente ao proxecto, especificando nela que o edificio non desentonará na súa situación no casco urbano, seguindo coa preocupación habitual polo aspecto externo no seu carácter público, co equivalente tamén no interno. De ambos os dous danos abundante información esta Memoria. Por medio dela coñecemos o emprego dos distintos materiais: granito para os cimentos; formigón armado, por exemplo, nos pisos de Anfiteatro e Xeral; ladrillo na planta de cabina e servicios, embocadura do escenario ou na varanda do Anfiteatro... Pero tamén sabemos que contaba con chanzos de terrazo, pavimento de baldosas, beirís sobre as portas principias de fábrica de ladrillo enlucido... Ou a utilización de distintos tipos de madeira: pasamáns da escaleira de castiñeiro, piso do escenario en piñeiro sobre vigas de eucalipto, portas de entrada e interiores, e marcos das fiestras, de novo con castiñeiro. O custo da execución de todo este proxecto calculouse en 804.780 pesetas.

Revisado todo isto, o 18 de maio o alcalde comunica a autorización para a construción dun edificio destinado a cinematógrafo que deberá contar cunhas axeitadas condicións hixiénico-sanitarias. Como condición previa está o pagamento dos dereitos municipais (6.224 pesetas), no prazo de quince días.

Arranxados tódolos trámites, as obras desenvolveranse ao longo dun período superior a un ano, inaugurándose o novo edificio o sábado 1 de outubro de 1961. A película proxectada foi *El árbol del ahorcado* (Delmer Daves e Karl Malden, EUA), un filme do Oeste de 1959 con Gary Cooper, seguido de inmediato por *Los últimos días de Pompeya* (Mario Bonnard e Sergio Leone, Italia-España-Mónaco-Alemania Occidental, 1959), con Steve Reeves e Fernando Rey.

Coa súa apertura asistimos á aparición dun cine adaptado aos novos tempos, ás novas necesidades, tanto dos espectadores como do pobo en xeral (co mellor acondicionamento do local para o seu emprego en actos públicos), pero tamén da evolución das técnicas cinematográficas.

Non hai dúbida de que este foi, no referente a instalacións, o mellor dos cines que houbo en Cambados: amplitude do local, pantalla grande (podíase proxectar en todo tipo de formatos, agora por fin o Cinemascope xa non supuña problema), calefacción de óptimo rendemento, comodidade das butacas... De aí o asombro causado na súa estrea, xa que a xente non podía deixar de sentirse impresionada ao comparalo cos cines anteriores.

GARY COOPER · MARIA SCHELL · KARL MALDEN

EL ARBOL DEL AHORCADO

Technicolor

Director **DELMER DAVES**
Distribuido por Warner Bros. Una Compañía Warner Communications

El árbol del ahorcado
(Delmer Daves e Carl Malden, 1959).
Filme inaugural do Avenida.

Contaba o local cunha zona de Butacas, outra de Anfiteatro e outra de Xeral, as tres en niveis diferentes. No baixo, o patio de Butacas era o que posuía un maior número de prazas. Ante esas butacas, o escenario e unha grande pantalla, e detrás delas, antes de entrar no espacio da sala propiamente dito, había unha antecámara de descanso con, á súa dereita, o bar do cine, e á esquerda uns aseos.

Nun segundo nivel estaba o Anfiteatro, que contaba con varias fileiras situadas diante das de Xeral. Nesta mesma planta había outra antecámara, de menor amplitude que a inferior, e un pequeno bar, en realidade complemento do anterior, así como uns segundos aseos.

Por último, xa no piso superior, as gradas de Xeral, e tras delas, a cabina de proxección xunto co almacén.

Entre as tres zonas sumaban ao redor dunhas 1.000 localidades, máis da metade (553) pertencentes a Butaca. Unha capacidade, por tanto, moi por riba da de tódolos demais cines, pero esta aínda podía ampliarse ás veces a 100 prazas máis, cunhas cadeiras de tesoiras que se empregaban cando, nas películas “grandes”, o aforo quedaba cuberto na súa totalidade. Ante este (ilegal) procedemento, os controladores que viñan con este tipo de filmes facían a “vista gorda”, xa que de feito, ao levar unha porcentaxe do despacho de billetes, o aumento de localidades tamén xogaba no seu favor.

Unha vez aberto o cine, os cartos investidos foron recuperados nun tempo moi breve, xa que os primeiros anos da década dos sesenta foron a época de esplendor deste local, como tamén do Cervantes. No momento da súa inauguración había unha soa televisión en todo Cambados, e nos seguintes anos, aínda que o número destas foi en aumento, non supuxo aínda unha ameaza (tan só se emitían filmes unha ou dúas veces á semana, era en branco e negro...). Non será ata finais dos sesenta cando a situación comece a empeorar.

A súa “rivalidade” co Cervantes foi tamén mítica, e deu pe a numerosas anécdotas nas que os dous cines tentaban superarse mutuamente. Isto ocorreu dende o mesmo día da inauguración: á apertura do Avenida, o Cervantes “contraatacou” coa proxección de *Esta tierra es mía*, trala cal, o novo cine proxectou *Sissi*, que foi lido polos espectadores da época coma un “si, si” claramente irónico, en resposta á “defensa do territorio” do anterior. ¿Simples coincidencias ou clara intencionalidade?. Pode que a elección dos títulos non estivese en mans dos empresarios, pero dende logo, a xente do pobo prefería crelo.

Sissi (Ernst Marischka, 1955)

Un recordo por todos compartido é que os cambadeses ían moitísimo ao cine, especialmente nos anos sesenta. Atraían tamén, os dous locais, á xente das aldeas dos arredores, e á parte da afluencia de espectadores, é de resaltar que moitos ían incluso a dúas películas seguidas, primeiro á dun cine e despois á doutro. Isto ocorría especialmente cando nun deles botaban unha película de grande reclamo: ao esgotarse as entradas, a xente compraba para a seguinte sesión, pero namentres ía ver o filme que proxectasen no outro local, independentemente de cal fose.

No Avenida destacaba especialmente a asistencia, por riba de tódolos demais tipos de espectadores, da xente do mar e dos nenos. Estes últimos configuraban un público fiel, que non dubidaba en visionar unha película as veces que fixese falta, se esta espertaba o seu interese.

O feito de ser Cambados unha vila mariñeira foi determinante para a marcha tanto deste, como dos demais cines. Pero no caso concreto do Avenida este factor acusouse aínda máis.

Asistían ao local moitos mariñeiros, entre semana e ás sesións de tarde e noite. Ás veces ían despois de faenar, pero tamén era moi frecuente que, cando o mal tempo lles impedía facerse ao mar, decidisen asistir ao cine, que ademais estaba situado ao lado do Pósito. Por iso non resulta estraño que no Avenida se alterasen, moitas veces, os horarios das sesións en función do calendario de mareas. Ademais, estes mariñeiros chegaban entre semana coas patelas e sentábanse en Xeral, algo que continuaban facendo incluso os domingos por costume. Esta elección era, polo tanto, máis que unha diferenciación social un acto motivado polo costume, xa que na época do Avenida o nivel económico da profesión estaba equilibrado con respecto a outras.

Tamén en relación co mar estaba o período de máis auxe do cine: o inverno, especialmente entre outubro e maio. Nestes meses, que era cando os barcos ían ao marisqueo, ao rematar as ventas na Lonxa a xente aproveitaba e metíase na sesión das 19:00 horas.

Todo isto foi habitual ata a chegada do fútbol, ou máis ben á retransmisión televisada deste, xa que pouco a pouco, os mariñeiros comezaron a substituír cada vez con máis frecuencia a asistencia ao cine polo visionado dos partidos, ata que chegou a preferirse o segundo.

Pero este cine tamén sufriu un cambio de mans en canto á súa explotación. Andando cara á década dos oitenta, xa na época da Transición, tralos primeiros e axitados anos de cambio socio-político e do incipiente despuntar da democracia, María Jesús Otero comeza a perder o interese pola actividade cinematográfica e decide alugar o negocio, motivada fundamentalmente pola aparición, e rápido triunfo, do chamado “destape”.

Interior do Cine Avenida

No 1978 ten lugar o cambio de mans do cine, que é arrendado por un período de dez anos, comprendido entre o 1 de setembro de 1978 e o mesmo día do 1988, por Jesús Pérez Rodríguez, vigués que explotaba un cine en Cangas e xerente da empresa Gallega de Cine S.L.

O contrato de arrendamento data do 6 de agosto do 1978, e nel aparecen rexistradas, como propietarias a partes iguais, María Jesús Otero e Emilia Cuiñas Álvarez, filla de Antonio Cuiñas. Malia iso, seguirá a ser a primeira a que leve o peso das negociacións e tramitacións burocráticas, tanto na práctica como sobre o papel, sendo ademais a única nomeada como empresaria no resto dos documentos sobre o cine.

As cláusulas contidas no contrato especifican: a duración e prazo sinalados, prorrogable un ano ou máis de haber un novo acordo; renda de 55.000 pesetas mensuais, revisada anualmente de xeito automático; prohibición de realizar todo tipo de obras sen permiso escrito, así como de subarrendar o negocio ou parte del; o arrendatario farase cargo da exhibición das películas contratadas aínda pendentes de exhibición, así como dos gastos e impostos do negocio; o número de empregados do cine (seis), non poderá aumentar, pero si diminuír; e ao remate do contrato, as instalacións e maquinaria deberán estar en perfectas condicións.

Este cambio de titularidade, aínda que a efectos prácticos xa foi unha realidade dende 1978, non a será de xeito legal ata o 6 de maio de 1986.

No referente ao persoal que traballaba no local, no despacho de billetes estaba Emilio Millán Cacabelos (alcumado Emilio “O Gallego”), que ademais foi quen primeiro rexentou o bar do local. E como no cine tamén traballaban outros membros da súa familia, houbo quen se refería ironicamente ao Avenida como “El Centro Gallego”.

No posto do despacho de billetes foi substituído, dende mediados dos setenta, por María del Carmen Álvarez Iglesias, mentres que o bar pasou logo a mans de Ramón Estonillo Casais.

Coa entrada de Jesús Pérez, Antonio Gómez Búa, que xa traballara con anterioridade no Cervantes, pasou a ser o encargado do cine. Recibía as películas, dicía cales proxectar, daba a orde aos operadores..., todo iso entre 1978 e 1985, tres anos antes do peche.

O Avenida contaba, ao igual que o Cervantes, con dous acomodadores, para cada un dos seus pisos. As entradas estaban tamén numeradas e había que sentarse onde tocasse, pero este foi un costume que aquí non durou moito.

As proxeccións eran case tódolos días da semana, aínda que a frecuencia variase segundo que épocas. Un dos anos que se recordan cunha maior actividade foi 1978 (coincidindo có alugamento a segundos), no que, parece ser, houbo funcións practicamente tódolos días.

PREZOS ENTRADAS CINE AVENIDA 1972

	Laborables	Vésperas de festivos	Festivos
Butaca e Anfiteatro	18 pesetas	20 pesetas	22 pesetas
Xeral	15 pesetas	18 pesetas	20 pesetas

común das sesións a zona de Butaca. Os pisos superiores pasaron a ser unha “reserva” para as estreas máis sobresaíntes, cando o aforo do inferior non era suficiente.

EVOLUCIÓN DO PREZO DAS ENTRADAS NO CINE AVENIDA: 1973-1988⁵⁶

DATA	DÍAS	SESIÓNS	PREZOS
1973	Laborables, festivos e vésperas	Todas en laborables; tarde e noite en festivos	18 ptas
	Festivos	Infantil	9 ptas
1974	Laborables	Todas	18 ptas
	Festivos	Todas	25 ptas
1975	Laborables, festivos e vésperas	Todas	35 ptas
1977	Laborables, festivos e vésperas	Todas	50 ptas
1978	Laborables, festivos e vésperas	Todas	40 ptas
1979	Laborables, festivos e vésperas	Todas	75 ptas
1980	Laborables, festivos e vésperas	Todas	75 ptas
1981	Laborables, festivos e vésperas	Todas	100 ptas
1984 (ata agosto)	Laborables, festivos e vésperas	Todas en laborables; tarde e noite en festivos	150 ptas
	Festivos	Infantil	100 ptas
1984 (dende agosto)	Laborables, festivos e vésperas	Todas	175 ptas
1987	Laborables	Todas	200 ptas
	Sábados e festivos	Todas	250 ptas

O custo das entradas variou, e moito, ao longo destes anos. Ademais, mentres que nos primeiros tempos aínda existía diferenza de prezo entre as distintas zonas, a principios dos setenta vai pasar a imporse a “clase única”, co mesmo custo para tódalas prazas do local. Un motivo determinante para isto foi que por eses anos pasou a pecharse a zona de Anfiteatro e Xeral, empregando tan só no

O último ano no que se pode observar, aínda, unha diferenza nas entradas de Xeral con respecto das demais, é 1972. Os prezos, segundo os días, foron os seguintes:

É no 1973 cando se operará o cambio, pasando a venderse unicamente un tipo de localidade: as de Butaca. O prezo destas sufriu, ao longo das dúas décadas seguintes, viraxes máis ou menos bruscos, tanto á alta como á baixa, como podemos observar nun cadro aproximativo da evolución dos prezos neses anos.

⁵⁶Estimativo, faltan anos. Fontes varias. Elaboración propia.

La Violetera (Luís César Amadori, 1958).

Observamos como, ao darse o cambio a un só tipo de entrada, o prezo fíxase en 18 pesetas, sen facer nun primeiro momento diferenciación entre os distintos días do calendario. Do 1973 ao 1974 ese custo mantense, pero no segundo ano pasará a facerse de novo unha distinción nos festivos, nos que aumentará a 25 pesetas, diferenza bastante acusada con respecto ao común dos días. Ao ano seguinte, en cambio, iguálanse de novo os prezos, cunha subida de 10 pesetas. Ao internarse na segunda metade da década segue o aumento gradual, acadando as 50 pesetas no 1977. Nembargantes, o 1978 acusa unha baixada ás 40 (cadrando co cambio na explotación do cine), recuperándose de seguido ao ano posterior, cunha rechamante subida a 75 pesetas, prezo que seguirá a manterse ao longo de 1980.

Coa entrada da nova década o incremento das entradas segue, e no 1981 custarán 100 pesetas. Nos tres anos seguintes chégase ás 150, e xa en agosto do 1984 rexístrase unha nova subida a 175.

Nos últimos tempos, preto xa o peche do cine, a tarifa estabilizouse nas 200 pesetas para os días laborables e 250 en sábados e festivos. Prezos que seguirán, aproximadamente, ata a o momento da clausura.

Como se reflicte no cadro, tamén se facían sesións infantís, pero só os domingos (e outros días festivos) ás 15:00/15:30 horas, para que enlazase co filme das 17:00. Estes pases contaban cun prezo especial, máis barato, e anque aquí non aparezan sinalados máis que nun par de ocasións foron moi frecuentes.

Á parte disto, durante moito tempo houbo os venres a chamada entrada de “Fémina” (habitual tamén nas demais poboacións, non só en Cambados), coa que un home podía levar unha acompañante sen que pagase, deste xeito ás mulleres saíalles gratis a entrada.

Tanto María Jesús Otero coma Jesús Pérez traballaron coa Empresa Fraga, que tiña a súa sede en Vigo. O distribuidor ía á casa do empresario para tramitar os alugamentos dos filmes, nunhas negociacións que eran moi complicadas. Isto foi debido, especialmente, a que os tempos das estreas en poboacións coma Cambados non tardaron en rematar, e así, as películas debían proxectarse previamente en Pontevedra, Vilagarcía... e outros lugares con dereito primeiro de explotación, para poder pasar despois ás prazas “menores”. Había excepcións, e ás veces películas máis “pequenas”, ou cando menos non tan destacadas, pasaban directamente a poboacións coma Cambados, cando as carteleiras dos cines urbanos estaban ocupadas con estreas máis sobresaíntes. Neste senso, Fraga non dubidaba en empregar pequenas trampas, como contratar un bloque de películas para Vigo e del tomar as menos importantes para cederllas directamente a Cambados sen un novo contrato, co que, por unha banda, Fraga aforraba cartos, e pola outra, en Cambados estreábanse certos filmes antes que, por exemplo, en Vilagarcía.

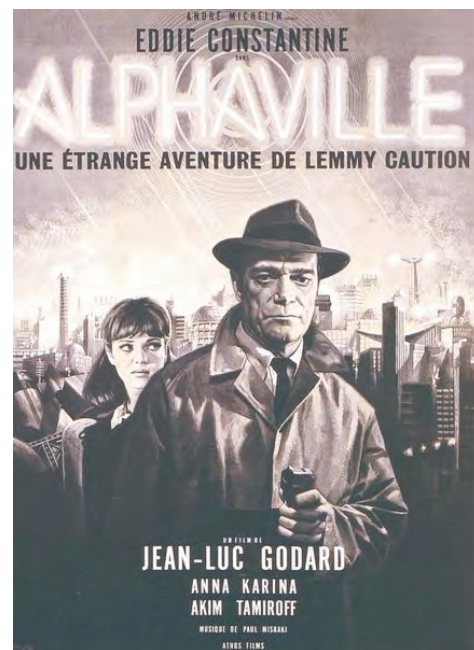
Adoitábase alternar con diferentes casas; Distribuidora Bengala (Filmax), Atlántico Films (Emilio Baños Santos), Exclusivas Floralba..., e o criterio de selección viña marcado, evidentemente, polo gusto e reacción do público ante as novidades. María Jesús Otero explica, por exemplo, como “nunca cogía las películas de ese boxeador que luego se hizo actor, Eddie Constantine, no sabía ni como eran. Pero un día puse una y al público le encantó, así que luego las compramos todas”⁵⁷. Este actor, que interpretou filmes como *Agente federal en Roma* (Pierre Chevalier, Francia-Italia, 1956), *Eddie en acción* (Werner Klinger, Alemania Occidental, 1958), *Eddie el gánster* (Michel Deville, Francia, 1964)... e outras de maior renome, como *Cleo de 5 a 7* (Agnès Varda, Francia-Italia, 1961) ou *Lemmy contra Alphaville* (Jean-Luc Godard, Francia-Italia, 1965), contou cunha grande aceptación en Cambados, especialmente na primeira década do funcionamento do cine.

Das películas proxectadas, sobra dicir que as houbo de todo tipo. No caso das españolas había que proxectar un tanto por cen fixo, que se materializaba nalgúns casos na obrigatoriedade de exhibir un filme español á semana, aínda que a normativa variou moito ao longo dos anos, e para dar fe diso había que rexistrar o recadado nos libros de contas, que logo eran examinados polos inspectores.

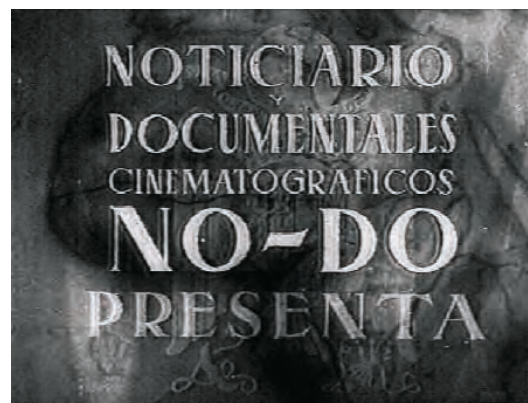
O NO-DO, que aquí sempre chegaba cun pouco de atraso, tamén era obrigatorio unha vez á semana. Da proxección deste aínda se deron exemplos no 1978 ou 1979, xa que a pesares de que o fin da obrigatoriedade da proxección do NO-DO data de 1975, seguirían a exhibirse de canda en vez ata 1981. É o caso das sesións do 11 de febreiro de 1978, acompañando a *Fray Dólar* (Raúl Peña, España, 1970); ou o 4 de agosto de 1979, antecedendo a proxección de *El cazador* (Michael Cimino, EUA, 1978).

Pero a obriga referente ao cine nacional non supuña en realidade ningún sacrificio, xa que os filmes españois eran os que gozaban, en xeral, de mellor aceptación.

Isto ocorreu na década dos sesenta e boa parte dos setenta, especialmente coas películas nas que houbese cancións que o público puidese corear. Son moi recordadas as películas de Sara Montiel, como *La violetera* (Luis César Amadori, 1958), estreada neste cine, e *El último cuplé*, proxectada primeiro no Cervantes. No segundo caso, o feito de tratarse dunha reposición e non da estrea rematou por redundar no favor do Avenida, xa que diante do entusiasmo espertado pola proxección no Cervantes, a maioría dos espectadores volveron repetir, sumándose os que quedaran sen vela de primeiras.

Alphaville (Jean-Luc Godard, 1965)

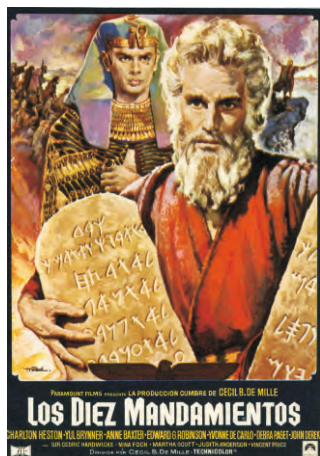

⁵⁷Testemuña de María Jesús Otero...

¡Bienvenido Mister Marshall!
(Luis García Berlanga, 1952)

Los diez mandamientos
(Cecil B. De Mille, 1956)

El crimen de Cuenca
(Pilar Miró, 1980)

Outro éxito español foi o de *¡Bienvenido Mister Marshall!* (Luis García Berlanga, 1952), e a el engadiranse, en xeral, tódalas películas interpretadas por Tony Leblanc, Pepe Isbert, Marisol, Pili e Mili...

Aos éxitos nacionais seguíronos os conseguidos polas películas do Oeste, nas que a xente aplaudía cando chegaba o famoso Séptimo de Cabalería. Menor era en cambio o das comedias de Jerry Lewis, relativa pero non excesivamente apreciadas.

Na escala de éxitos dos anos sesenta e setenta seguen aos filmes de vaqueiros, os de Jorge Negrete e, logo xa, casos individuais de calidade: *Duelo al sol* (King Vidor e Otto Brower, EUA, 1946), con Gregory Peck e Jennifer Jones; *Mujercitas* (Mervyn Le Roy, EUA, 1949), con Janet Leigh, Elisabeth Taylor, June Allyson...; *Los diez mandamientos* (Cecil B. De Mille, EUA, 1956), de Charlton Heston; Yul Brynner e Deborah Kerr en *El rey y yo* (Walter Lang, EUA, 1956); ou *La jauría humana* (Arthur Penn, EUA, 1966), con Marlon Brando.

Os dramas seguen a estar entre os títulos máis celebrados, abranguendo ademais todo tipo de nacionalidades: dende a norteamericana, con *La esclava libre* (Raoul Walsh, 1957), *Parrish* (Delmer Daves, 1961) ou *Esplendor en la hierba* (Elia Kazan, 1961), co seu correspondente 4; á italiana, con *Mandinga* (Mario Pinzauti, 1976); ou mexicana, en *La mujer marcada* (Miguel Morayta, 1957).

Tamén nos setenta proxectáronse filmes menos coñecidos como: o filme do Oeste *Soldado azul* (Ralph Nelson, EUA, 1970); *¿Quién es Harry Kellerman?* (Ulu Grosbard, EUA, 1971), con Dustin Hoffman, para maiores de dezoito; a coprodución para tódolos públicos, *La isla misteriosa y el Capitán Nemo* (Juan Antonio Bardem e Henri Colpi, España-Francia-Italia-Camerún, 1973)... Ou, xa morto Franco e gracias aos novos aires que se respiraban no sector, a italiana para maiores de dezoito, *La ronda del placer* (Marcello Fondato, 1975), con Vittorio Gassman e Claudia Cardinale.

Andando un pouco máis adiante no tempo, na década dos oitenta máis éxitos españois: *El crimen de Cuenca* (Pilar Miró, 1980) ou *Los Santos inocentes* (Mario Camus, 1984), entre os de máis calidade. Pero en realidade, os que despertaron un maior entusiasmo foron os filmes protagonizados por Pajares e Esteso, máximos expoñentes do “destape” hispano, que superaban en acollida a calquera filme americano. Da proxección dos filmes nos primeiros tempos do “destape” tamén quedaron moitas anécdotas. Unha delas conta como, para enfatiar á xente nova, ao chegar a escea “cumio” (léase os espidos), o operador escurecía moitas veces a pantalla, ante o cal a xente comezaba a berrar desesperada pola luz.

A principios desta década atoparemos, ademais, ocasións nas que o filme principal a proxectar ía acompañado por unha curtametraxe española. É o caso, por poñer algún exemplo, de *Viajando por el Mare Nostrum* (José Alcon Traver, 1981), co filme español *La mano negra* (Fernando Colomo e Alan de Herrera, 1980), o 12 de maio de 1982 nun programa para maiores de 16 anos; e *Playas de Santander* (José Andrés Alcalde, 1981), que acompañou á norteamericana *Juegos de guerra* (John Badham, 1983), nas sesións do 19 de agosto de 1984.

De nacionalidade norteamericana, tiveron nese momento grande acollida: os bailes e cancións de John Travolta e Olivia Newton-John en *Grease* (Randal Kleiser, 1978), o drama *El campeón* (Franco Zeffirelli, 1979) ou *Poltergeist* (Tobe Hooper e Steven Spielberg, 1982).

Pero dous filmes que supuxeron un fito na historia do Avenida foron: *E.T.* (Steven Spielberg, EUA, 1982) e *Regreso al futuro* (Robert Zemeckis, EUA, 1985), para os cales houbo que abrir a parte de arriba, contando ademais con cheos absolutos en case tódalas súas sesións, xa que a xente (especialmente os nenos) volvía a velas unha e outra vez. Tampouco lle quedou atrás a famosa triloxía *La Guerra de las Galaxias* (George Lucas, EUA, 1977), *El Imperio contraataca* (Irvin Kershner, EUA, 1980) e *El retorno del jedi* (Richard Marquand, EUA, 1983).

Tamén nesta década recuperáronse éxitos da anterior non exhibidos aquí no seu momento, en certos casos por problemas de censura, como *El graduado* (Mike Nichols, EUA, 1967), que non se proxectou ata 1981, e inda así indicada para maiores de 16; *La naranja mecánica* (Stanley Kubrick, G.B, 1972); ou *El jovencito Frankenstein* (Mel Brooks, EUA, 1974).

Pasaron así mesmo polo local todo tipo de heroes e superheroes, dende *Flash Gordon* (Mike Hodges, G.B, 1980) e *Conan el destructor* (Richard Fleischer, EUA, 1984), a Christopher Reeve coas mallas de Superman, en *Superman III* (Richard Lester, G.B, 1983) e *Superman IV* (Sidney J. Furie, G.B, 1987), ou a súa versión con faldas, *Supergirl* (Jeannot Szwarc, G.B, 1984).

Acción, ciencia-ficción... ou ámbolos dous xuntos, tiveron a súa representación en filmes coma: *Rocky IV* (EUA, 1985), dirixido e protagonizado por Sylvester Stallone; *Platoon* (Oliver Stone, EUA, 1986); *Terminator* (James Cameron, EUA, 1984); *Blade Runner* (Ridley Scott, EUA, 1982)...

Outro grande éxito, o da violencia de *Holocausto caníbal* (Ruggero Deodato, Italia-Colombia, 1979) e o morbo espertado polo suposto realismo das súas imaxes.

Regreso al futuro
(Robert Zemeckis, 1985)

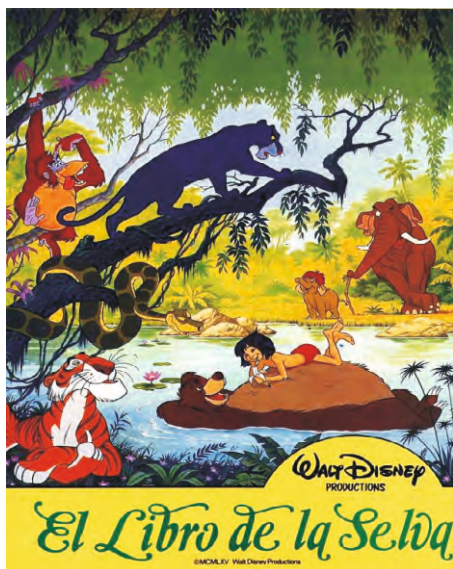
La Guerra de las Galaxias
(George Lucas, 1977)

Superman III
(Richard Lester, 1983)

Los Picapiedra (J. Barbera, W Hanna, 1960)"

El libro de la selva (W. Reitherman, 1967).

Nas sesións infantís, algúns dos títulos máis significativos entre os proxectados: *Los Picapiedra* (Joseph Barbera e William Hanna, EUA, 1960), *El libro de la selva* (Wolfgang Reitherman, EUA, 1967), *D'Artacan y los tres mosqueperros* (Luis Ballester Bustos, España-Japón, 1981), *Snoopy, ven a casa* (Bill Meléndez, EUA, 1972)..., todas eles en debuxos animados. Anque os filmes nesta técnica fosen os máis abundantes, tampouco faltaron os de imaxe real, como *El sheriff y el pequeño extraterrestre* (Michele Lupo, Italia, 1979), de Bud Spencer. Para un público máis xuvenil, abundaron en cambio producións como *El secreto de la pirámide* (Barry Levinson, EUA-G.B, 1985).

Por outra banda, en Cambados as películas proxectadas no cine daban pé, tamén, a disfraces de Entroido moi ocorrentes e traballados. Das proxectadas no Avenida, son especialmente recordados os inspirados en: *El árbol del ahorcado*, o que constata o impacto provocado polo primeiro filme aquí exhibido, *Ben-Hur*, *El rey y yo* e *Los diez mandamientos*.

No referente ás actividades alternativas no local, aída que as había, nunca foron demasiado numerosas. Non se deron practicamente representacións teatrais, pero en cambio si foron máis habituais os mitíns políticos (dende o remate da ditadura), as actuacións de saltimbanquis para os rapaces... e mesmo se celebrou un concerto do grupo de música folk Milladoiro.

Así mesmo, na década dos oitenta serviu como sede ao Cineclub cambadés, que non tivo unha vida excesivamente longa.

A este cine tocoulle vivir de cheo os anos de crise do sector, que se materializa na aparición, e xeneralización, doutros modos de ocio e diversión que van desprazar a hexemonía cinematográfica de décadas anteriores, coma o cine fixera no seu momento co teatro e as variedades. Estamos a falar da televisión, cada vez máis difundida e que comeza a ampliar a oferta cinematográfica na súa programación, pero tamén dun novo aspecto: as discotecas. Estas últimas, que proliferarán cada vez máis, serán outro factor importante á hora de "roubar" asistentes ao cine. A iso hai que sumarlle a incipiente tendencia ao desprazamento de fin de semana para asistir ás estreas de primeira man nos centros urbanos máis próximos (no caso de Cambados, especialmente Vilagarcía e Pontevedra).

Isto verase dun xeito aínda máis claro nos anos oitenta, onde estes factores van ir acusándose en cada vez maior medida, sumándose a eles o encarecemento das entradas, a crise económica xeral e a expansión do vídeo.

Masters del Universo (Gary Goddard, 1987).

A crise tomará pouco a pouco un carácter definitivo, a pesar dun relativo rexurdir motivado pola supresión da censura e a proxección de filmes anteriormente prohibidos, así como o desenvolvemento dunha industria propia que propugna aspectos antes vedados (o xa comentado “destape”).

A situación dos cines nos anos oitenta é, por tanto, realmente grave. Cambados, afectado como tódolos demais pobos por este convulso panorama, que incidirá incluso nas grandes cidades, aínda aguantou o tirón por varios anos.

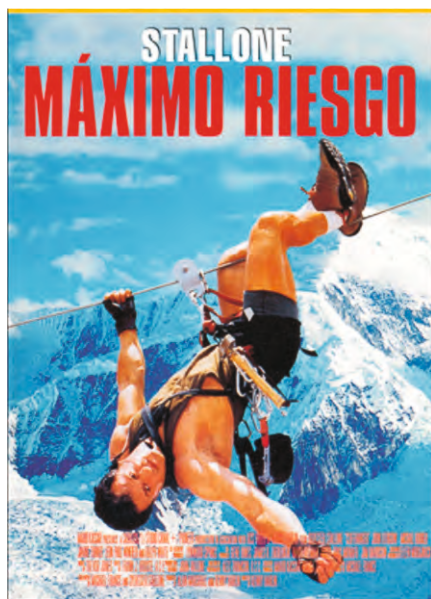
Pero o 1 de setembro de 1988, rematado o contrato de alugueiro por parte de Jesús Pérez, xa non haberá unha renovación do mesmo. Por iso podemos dar esta data como a do peche concluínte do cine Avenida (aínda que a baixa do negocio non se faga plenamente efectiva ata o 15 de febreiro do 1989), e como moi probable filme de clausura *Masters del Universo* (Gary Goddard, EUA, 1987), filme fantástico protagonizado por Dolph Lundgren.

Mitin político nas Eleccións Municipais de 1983.

CINE AVENIDA (1994-1999): A DERRADEIRA EXPERIENCIA

Primeira película proxectada
no Cine Avenida II

Nos anos oitenta, ao ambiente de crise imperante vaise sumar un cambio, paulatino e en paralelo a tódalas circunstancias comentadas, nos modos de exhibición. É dicir, na propia tipoloxía dos locais e na actividade destes. Dende principios da década van comezar a xurdir, fronte ás salas únicas de elevado aforo, os multicines, que pronto van imporse ao modelo tradicional co seu menor tamaño pero maior amplitude de oferta cinematográfica (grazas á posibilidade, pola súa división en varias salas de proxección, de contar cun maior número de películas en cartel a un tempo), e a súa situación en baixos de céntricos bloques de edificios, áreas comerciais ou similar.

O segundo Cine Avenida, como fillo do seu tempo, obedece a todos estes cambios. Con seis escasos anos de actividade que o converten no cine cambadés de menor duración, abriu outros seis despois do peche do anterior, nun momento no que a crise do sector cinematográfico aínda seguía a manterse, para, cara á segunda metade dos noventa, comezar pouco a pouco a emendarse.

A iniciativa da realización deste cine proviu de Gonzalo González Castro, empresario cambadés dedicado á hostalería e grande afeccionado á sétima arte. Isto último víñalle xa de familia, posto que o seu pai fora operador no Juventud e axudante no Cervantes. Da súa propiedade era o local onde se situou o cine, no que el mesmo rexía outro negocio, o Mesón Avenida. Por iso, a pesar de retomar o nome do seu predecesor, a elección non derivou realmente dese feito, senón do nome do establecemento previo.

Situado na céntrica rúa Ourense (de novo nas inmediacións de onde se erixiron tódolos demais cines), non requiriu polo tanto da construción dun edificio propio, senón que ocupou un baixo preexistente adaptándoo ás súas necesidades, acondicionando unha sala que amosaba características similares ás de tantas outras coetáneas. De moi pequeno tamaño (o seu aforo era de 105 localidades), contou coas últimas técnicas en canto a dotación de maquinaria, sistema de son (Dolby estéreo), aire acondicionado..., e canda menos veu suplir a necesidade dun cine en Cambados.

O novo Cine Avenida inaugurouse o xoves 20 de xaneiro de 1994 co filme *Máximo riesgo* (Renny Harlin, EUA-Francia-Italia, 1993), protagonizado por Sylvester Stallone. Uniuse a el, nas sesións infantís do fin de semana e mailo luns seguinte, o filme de Walt Disney *Bambi* (David Hand, EUA, 1942). E nese mesmo mes; *Sommersby* (Jon Amiel, EUA-Francia, 1993), *Como agua para chocolate* (Alfonso Arau, México, 1992), *El fugitivo* (Andrew Davis, EUA, 1993) e *El libro de la selva* (que xa proxectara nos seus tempos o Avenida anterior).

Xurdiu con moita ilusión e numerosos proxectos pola parte do seu empresario. Das intencións iniciais destacan a de proxectar xunto ás novidades, títulos que xa abandonasen a carteleira comercial pero que no seu momento fosen éxitos destacados. Xunto a esta intención (levada a cabo), manifestase tamén a de crear un “Día do espectador” (tamén posto en práctica), e outro día á semana no que se exhibirían dúas películas das xa proxectadas en sesión continua. Para isto tentouse acadar unha subvención do Concello, que non saíu adiante, polo que a iniciativa non rematou de tomar corpo.

Os horarios das sesións foron nun principio as 18:00, 20:00 e 22:45 horas (as dúas últimas cambiadas de seguido a 20:15 e 23:00), correspondéndose a primeira á sesión infantil, que nos fins de semana adiantábase ás 16:00, ampliando por tanto o número de funcións. Pensouse nun principio en realizar proxeccións diarias, pero, remitida a euforia inicial, pasou a descansarse un día á semana (mércores), e xa nos últimos tempos dous (mércores e xoves).

Os prezos no momento da apertura foron:

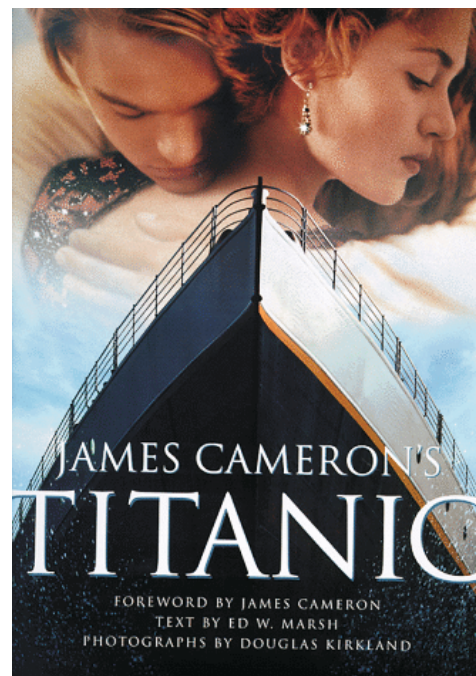
- Fins de semana, festivos e vésperas: 400 ptas
- Laborables: 350 ptas
- Sesións infantís: 300 ptas
- “Día do espectador” (luns), e “Día do carné Xove” (a partir do 1998, martes): 300 pesetas

Ata o ano do peche, en 1999, as entradas sufriron un incremento de 50 pesetas, pasando a custar 400 en tódalas sesións, manténdose así mesmo os prezos especiais nos dous últimos días sinalados.

As películas proxectadas responderon á carteleira deses anos: filmes de aventuras, románticos, thrillers, dramas, películas oscarizadas, outras menos coñecidas... Das que acadaron unha maior repercusión, encabeza a lista fóra de toda dúbida o éxito internacional *Titanic* (James Cameron, EUA, 1997). Proxectada en dúas ocasións (a primeira durante quince días, en abril e xuño do 1998, e a segunda oito, en xullo e agosto do mesmo), pasaron polo cine cambadés unhas 3.000 persoas para vela, cifra realmente increíble e non igualada en ningunha outra ocasión. Seguírona, aínda que a unha distancia considerable, *El rey león* (Roger Allers e Rob Minkoff, EUA, 1994), proxectada do 6 ao 18 de abril do 1995, e *Los Picapiedra* (Brian Levant, EUA, 1994), entre o 1 e o 11 de decembro do 1994.

Como agua para chocolate
(Alfonso Arau, 1992).

Titanic (James Cameron, 1997)

Parque Jurásico (Steve Spielberg, 1993).

Full Monty (Peter Cattaneo, 1997).

Entre os éxitos norteamericanos (nacionalidade predominante dos filmes proxectados) que aquí repetiron relativamente as xenerosas recadacións doutros cines, estarían: *Parque jurásico* (Steven Spielberg, 1993), *La lista de Schindler* (ídem, 1993), *La tapadera* (Sydney Pollack, 1993), *El silencio de los corderos* (Jonathan Demme, 1991), *Philadelphia* (Jonathan Demme, 1993), *Forrest Gump* (Robert Zemeckis, 1994), *Entrevista con el vampiro* (Neil Jordan, 1994), *Pulp Fiction* (Quentin Tarantino, 1994), *Batman* (Tim Burton, 1989), *Leyendas de pasión* (Edward Zwick, 1994), *Speed* (Jan De Bont, 1994), *Misión imposible* (Brian De Palma, 1996), *Independence Day* (Roland Emmerich, 1996), *El paciente inglés* (Anthony Minghella, 1996), ou *Mejor... imposible* (James L. Brooks, 1997).

Tampouco faltaron filmes que abranguesen dende a máis pura acción, con *Blanco humano* (John Woo, EUA, 1993), *Demolition man* (Marco Brambilla, EUA, 1993) ou *En tierra peligrosa* (Steven Seagal, EUA, 1994); a comedias como *Los visitantes* (Jean-Marie Poiré, Francia, 1993), *Cuatro bodas y un funeral* (Mike Newell, G.B, 1994), *La máscara* (Chuck Russell, EUA, 1994), *Dos tontos muy tontos* (Peter e Bobby Farrelly, EUA, 1994), *La boda de Muriel* (P.J. Hogan, Francia-Australia, 1994), *El profesor chiflado* (Tom Shadyac, EUA, 1996), *Jerry Maguire* (Cameron Crowe, EUA, 1996), *Bean* (Mel Smith, G.B, 1997) ou *Full Monty* (Peter Cattaneo, G.B, 1997).

As películas españolas foron numerosas, pero, todo hai que dicilo, non se contaron en xeral entre as de mellor acollida. Algúns exemplos: *Kika* (Pedro Almodóvar, 1993), *La flor de mi secreto* (ídem, 1995), *El amante bilingüe* (Vicente Aranda, 1993), a oscarizada *Belle Epoque* (Fernando Trueba, 1992), *El baile de las ánimas* (Pedro Carvajal, 1993), *Todos los hombres sois iguales* (Manuel Gómez Pereira, 1994), *Los peores años de nuestra vida* (Emilio Martínez Lázaro, 1994), *Historias del Kronen* (Montxo Armendáriz, 1994), *Boca a boca* (Manuel Gómez Pereira, 1995), *El amor perjudica seriamente la salud* (ídem, 1996), *El día de la bestia* (Alex de la Iglesia, 1995), *Tesis* (Alejandro Amenábar, 1996), *Abre los ojos* (ídem, 1997), *El perro del hortelano* (Pilar Miró, 1995), *Airbag* (Juanma Bajo Ulloa, 1997)... ou *Sempre Xonxa* (Chano Piñeiro, 1989), como homenaxe ao seu director en conmemoración do Día das Letras Galegas, o 17 de maio de 1995.

Outros filmes exhibidos neste cine: *Un mundo perfecto* (Clint Eastwood, EUA, 1993), *La casa de los espíritus* (Bille August, EUA-Alemania-Dinamarca-Portugal, 1993), *El piano* (Jane Campion, Australia-Nueva Zelandia-Francia, 1993), *En el nombre del padre* (Jim Sheridan, Irlanda-G.B, 1994), *Fresa y chocolate* (Tomás Gutiérrez Alea e Juan Carlos Tabío, Cuba-México-España, 1993), *Doce monos* (Terry Gilliam, EUA, 1995), *Sentido y sensibilidad* (Ang Lee, EUA-G.B, 1995), *Pena de muerte* (Tim Robbins, EUA-G.B, 1995), *Trainspotting* (Danny Boyle, G.B, 1996), *Sé lo que hicisteis el último verano* (Jim Gillespie, EUA, 1997), *Salvar al soldado Ryan* (Steven Spielberg, EUA, 1998)... Por poñer algúns exemplos dos máis coñecidos.

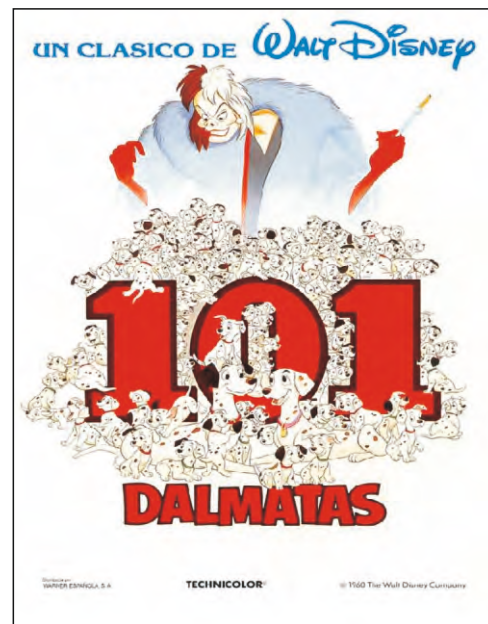
Tamén foron abundantes as propostas para os nenos. En debuxos animados destacou a proxección, por exemplo, de: *Fievel va al Oeste* (Phil Nibbelink e Simon Wells, EUA, 1991), *Aladdin* (Ron Clements e John Musker, EUA, 1992), *101 dálmatas* (Clyde Geronimi e Hamilton Luske, EUA, 1961) ou *Pocahontas* (Mike Gabriel e Eric Goldberg, EUA, 1995); e en imaxe real: *La familia Adams: la tradición continúa* (Barry Sonnenfeld, EUA, 1993), *El jardín secreto* (Agnieszka Holland, EUA-G.B, 1993), *¡Liberad a Willy!* (Simon Wincer, EUA-Francia, 1993), *Casper* (Brad Silberling, EUA, 1995), *Flipper* (Alan Shapiro, EUA, 1996), *Matilda* (Danny De Vito, EUA, 1996)...

As actividades alternativas no local foron practicamente inexistentes, por estar este acondicionado unicamente para a exhibición cinematográfica. Nembargantes, destacará por méritos propios unha iniciativa manifestada polo dono dende a apertura; os programas didácticos para escolares de Cambados e parroquias, para os cales contactou dende un principio con directores dos diferentes colexios da comarca.

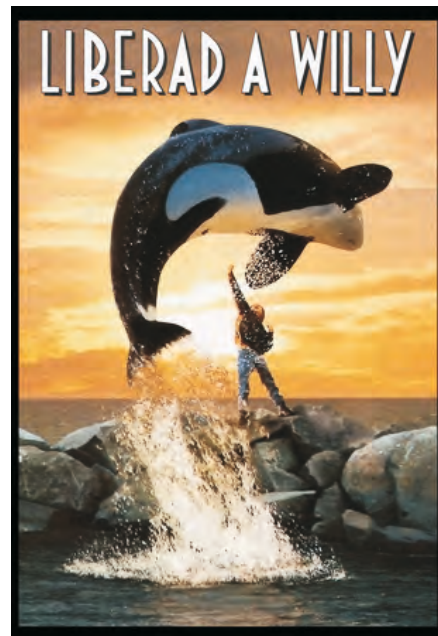
Aínda así, esta intención non se materializará ata 1999, cando se suxeite ao programa da campaña “Cine na escola” patrocinado pola Fundación Caixa Galicia. Único cine da comarca do Salnés que acolleu esta campaña, o 28 de abril proxectaranse unha serie de sesións co filme *Un mundo a su medida* (Peter Chelsom, EUA, 1998). Participaron na xornada, orientada a alumnos de quinto e sexto de Primaria, uns catrocentos alumnos cambadeses dos colexios de Castrelo, San Tomé, Magariños e Vilariño.

Pero o grande problema co que atopou este cine dende os seus inicios, e que levou ao seu pronto peche, é algo xeneralizado nos cines das vilas que pertencen a circuítos secundarios (por non dicir terciarios) na área da distribución. Iso derivará en feitos como a tardía chegada das películas ou o inconveniente dos lotes de exhibición, xa que cunha película de interese vén un número maior que non o ten. Isto, que non é novo nin exclusivo do Avenida, nel tería o inconveniente de que, ao contar cunha soa sala de proxección, na maioría dos casos non era posible darlles saída de xeito favorable.

Estes feitos, entre outros (repetición de moitas películas proxectadas, tamaño da sala, comodidade...), xogaron en detrimento do funcionamento do cine, xa que os seus espectadores potenciais optaron, cada vez con máis frecuencia, polo desprazamento de fin de semana para ver as estreas nas poboacións máis próximas, ou simplemente esperar á saída en vídeo pola comodidade de vela na casa. Este problema das formas domésticas de acceso ao audiovisual xa viña de antes, pero neste caso acentuarase pola perda de hábito na asistencia ao cine, inducida pola falta dunha sala de proxección durante varios anos.

101 dálmatas (C. Geromini, H. Luske, 1961).

Liberad a Willy! (S. Wincer, 1993).

Será en 1999 cando a decisión sexa definitiva. A pesar de vir anunciándoo dende principios de ano, o cine cambadés pechou o martes 29 de xuño de 1999, para aproveitar as estreas do inverno. Proxectouse ese día *La vida es bella* (Roberto Benigni, Italia, 1997), película trala cal Cambados quedou de novo, e polo de agora, carente dun edificio dedicado ao cine.

P R O G R A M A

Jueves, 20 8 - 10,45
Viernes, 21 6 - 8 - 10,45
Sábado, 22 8 - 10,45
Domingo, 23 8 - 10,45
Lunes, 24 8 - 10,45

MAXIMO RIESGO. Asombroso espectáculo en pantalla grande, filmado en los auténticos Alpes Dolomitas. Stallone vuelve al cine de acción. Un sicópata secuestra un avión del Tesoro y se estrella en la nieve. Stallone deberá rescatarlo.

Sesión Especial Infantil

Sábado, 22 4 tarde **BAMBI.** Un clásico de Walt Disney por primera vez en Cambados y en pantalla grande para que descubras a tus pequeños la magia del buen cine. ¡Tréelos!.

Martes, 25 6 - 8 - 10,45 **SOMMERSBY.** Richard Gere y Jodie Foster en una apasionante historia de amor y suspense. ¿Es el marido o un impostor?

Jueves, 27 6 - 8 - 10,45 **COMO AGUA PARA CHOCOLATE.** La película del año en todo el mundo. La historia de una mujer condenada a no casarse con el hombre que ama y a amarlo preparando exquisitos platos. De esas que no se olvidan.
Viernes, 28 8 - 10,45 Magnífica. Te emocionará.

Sesión Especial Infantil

Viernes, 28	6 tarde	EL LIBRO DE LA SELVA. La inolvidable maravilla Disney ahora en pantalla grande, como debe ser.

Sábado, 29 6 - 8 - 10,45
Domingo, 30 6 - 8 - 10,45
Lunes, 31 6 - 8 - 10,45

EL FUGITIVO. La única capaz de competir en América con "Parque Jurásico". Harrison Ford es el doctor Richard Kimble, huyendo para demostrar su inocencia. Aspirante a varios Oscar. Te enganchará hasta el final. De las que devuelven la confianza en el cine.

Sesión Especial Infantil

Sábado, 29	4 tarde	EL LIBRO DE LA SELVA. Una maravilla Disney que encandiló a varias generaciones. Para que tus pequeños participen del mejor cine en pantalla grande.
Domingo, 30	4 tarde	
Lunes, 31	6 tarde	

P R E C I O S

Sesión Infantil.....	300
Sesión Normal Laborables.....	350
Sesión Normal Festivos y Visperas.....	400

CINE NON COMERCIAL

Á marxe dos locais cinematográficos que xurdiron cunha finalidade eminentemente comercial, houbo, e segue a haber, outros modos de proxección diferentes; con fins culturais, de difusión, entretemento... con ou sen ánimo de lucro, pero entendendo o cine coma un negocio non estable nin permanente. Neste apartado veremos algúns exemplos, comezando polos Cineclubs e chegando ata a creación dunha televisión local na comarca.

OS CINECLUBS

Cambados contou, dende finais dos setenta e na década seguinte, cunha iniciativa de grande tradición na Galicia deses anos; a creación dun Cineclub propio, aínda que tampouco faltou un Teleclub na década dos setenta.

Houbo dous organismos que responderon o nome de Cineclub, á parte dun episodio previo que tanteou o camiño a seguir.

“Cineclub Vento Mareiro”: un proxecto de 1978

Supuxo o paso inicial, un tímido intento pola banda da Asociación Cultural “Vento Mareiro”. Dita asociación, fundada o 23 de abril de 1977, pretendía potenciar e desenvolver a cultura galega en tódolos seus eidos, entre os que estaría tamén o cinema. Por iso mesmo, contábase entre os seus obxectivos o fundar un Cineclub, onde xogaría un importante papel a difusión dun cine propio mediante a proxección de filmes galegos.

A primeira actividade da agrupación no campo cinematográfico, foron os pases incluídos na “Semana da Cultura Galega”, organizada con motivo do Día das Letras Galegas de 1978. A pesar de non ampararse baixo a denominación de Cineclub, a vontade de fundalo xa estaba operante, e con ese afán exhibíronse, o martes 16 de maio ás 21:00 horas, os filmes galegos: *Illa* (Carlos L. Piñeiro, 1975), *A ponte da vereia vella* (ídem, 1977), *O pai de Migueliño* (Miguel Castelo, 1975), *Fendetestas* (Antonio Francisco Simón, 1976) e *O herdeiro* (Miguel Gato, 1976).

Fendetestas (Antonio Francisco Simón, 1976).

Ao día seguinte proxectáronse tamén, ás 17:30 do serán, películas galegas para os nenos. En ámbolos dous casos, o Cine Avenida cedeu as súas instalacións e a entrada foi pública e de balde. Xa no mes de xuño dese mesmo ano, procurouse oficializar o Cineclub dándolle un regulamento. Co nome de “Cineclub Vento Mareiro”, os estatutos provisionais propuñan a creación dun organismo coa fin de fomentar a arte cinematográfica mediante a proxección e estudo (por medio de coloquios) de filmes de carácter cultural e artístico, en proxeccións privadas para os socios, que deberían pagar unha cota aínda non acordada, sen interese comercial nin ánimo de lucro.

O Pai de Migueliño (Miguel Castelo 1975)

Una producción Elias Querejeta
Cría cuervos...
 Con las niñas
 Ana Torrent
 Conchi Pérez
 Maite Sánchez
 color
 Geraldine Chaplin
 Mónica Randall
 Florinda Chico
 Josefina Díaz
 Germán Cobos
 Guión y dirección: Carlos Saura

Cría cuervos (Carlos Saura, 1975)

A pesar de que tódalas condicións e normativas foron aprobadas sobre o papel, na práctica o Cineclub nunca chegou a celebrar as súas sesións, polo que o proxecto morreu antes de ter comezado.

“Cineclub da Sociedade Cultural”: 1978-1983

No cambio de década houbo outra tentativa, que esta vez si chegou a materializarse, de levar a cabo algo semellante no local da Sociedade Cultural. Un local situado fronte ao primeiro Cine Avenida onde xa tivera lugar algunha que outra proxección de xeito illado, como o pase, o 24 de novembro de 1977, de tres curtametraxes de Rafael Sabugueiro, todas elas sobre enclaves de relevancia histórica e artística na provincia de Pontevedra.

Denominado por iso mesmo “Cineclub da Sociedade Cultural de Cambados”, a súa actividade entendeuse máis ben coma unha ocupación cultural a maiores entre as programadas, e aínda que contaba cos seus socios, que eran escasos, as proxeccións fixéronse dun xeito máis ben esporádico ao longo dos seus anos de existencia.

Este Cineclub pasou por dúas etapas, marcadas por un cambio na directiva: a primeira, baixo a presidencia de Marco Antonio Costa Fuentes (1978-1979) e a segunda, con Francisco Trigo Durán (ata 1983).

Da primeira etapa, un dos momentos que gozou de maior cantidade e regularidade na exhibición, foi o trimestre outubro-decembro de 1979, no que proliferaron as producións españolas: *Una isla con tomate* (Tony Leblanc, 1962), *Una monja y un Don Juan* (Mariano Ozores fillo, 1973), *Chicas de club* (Jorge Grau, 1970), *¿Por qué te engaña tu marido?* (Manuel Summers, 1969), *El turismo es un gran invento* (Pedro Lazaga, 1967), *Cria cuervos...* (Carlos Saura, 1975), *Furtivos* (José Luis Borau, 1975) e *Felices Pascuas* (Juan Antonio Bardem, 1954). Doutras nacionalidades foron: *El juicio de los hijos* (Alfredo B. Crevenna, México, 1970), *El cardenal* (Otto Preminger, EUA, 1963) e *Muerte en Roma* (George Pan Cosmatos, Italia-Francia, 1973), nesos mesmos meses.

No referente á segunda época, destaca outro trimestre, o de abril-xuño de 1982. As películas proxectadas neste foron de nacionalidade máis variada, reducíndose ostensiblemente as españolas. Algúns dos títulos exhibidos foron: *Las verdes praderas* (José Luis Garci, España, 1979), *Muerte en Roma* (George Pan Cosmatos, Italia-Francia, 1973), *Ratataplan* (Maurizio Nichetti, Italia, 1979), *Delirios de grandeza* (Gérard Oury, Francia-España-Italia-Alemania Occidental, 1971), *Cita en Bray* (André Delvaux, Francia-Alemania Occidental-Bélxica, 1971) e *El hombre de la cabeza rapada* (ídem, Bélxica, 1965). Engadiuse tamén algunha sesión infantil ás 19:30 da tarde, con filmes coma *Las aventuras de Pinín y sus amigos* (José Antonio Arévalo, España, 1979) e *Hugo y Josefina* (Kjell Grede, Suecia, 1967).

Fotograma de *Hugo y Josefina* (Kjell Grede, Suecia, 1967).

Tralo seu peche, que se fixo de xeito paulatino co cada vez maior espaciamento das actividades, houbo que esperar un par de anos ata a terceira e última proposta.

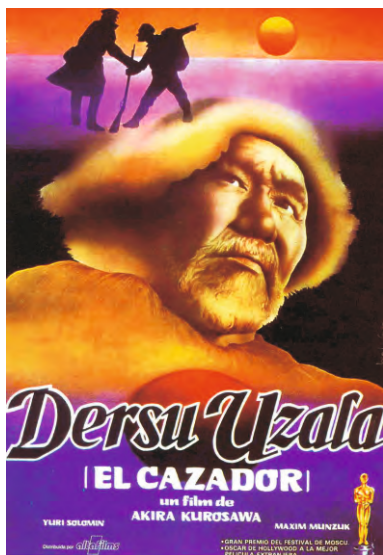

Muerte en Roma
(George Pan Cosmatos, 1973)

Furtivos (José Luís Boráns, 1975)

Dersu Uzala (Akira Kurosawa, 1974)

La vida de Brian (Terry Jones, 1979).

“Cineclub Cambados”: finais 1985-1986

Baixo esta denominación atópase unha idea madurada fundamentalmente por un grupo de mestres da localidade, que no 1985 chegaron a un acordo co Cine Avenida para que lles cedese as súas instalacións un día á semana.

A presidencia foi asumida por Berta Piño Montoto, mentres que o secretario, e encargado da contratación e pago das películas, era Carlos Rábade Pallares. Dende un principio houbo unha cifra estable de socios, en torno aos 300, que pagaban á súa vez unha cota de 500 pesetas mensuais.

O día de proxección era o martes, na sesión de noite (variaba entre as 22:00 e 23:00 horas), e os filmes abrangueron dende *El cazador* (Michael Cimino, EUA, 1978) ou *La vida de Brian* (Terry Jones, G.B, 1979) e outras dos Monty Python, ata os Irmáns Marx (a programación procuraba contar con títulos de cine clásico, xa que á parte do interese artístico eran moito máis baratos que os de actualidade), con títulos coma *Sopa de ganso* (Leo McCarey, EUA, 1933), pasando por un único filme de procedencia española, *La Corte del faraón* (José Luis García Sánchez, 1985), que ademais fora unha estrea recente. Entre os títulos que contaron cunha maior afluencia, destacan *Dersu Uzala* (Akira Kurosawa, Japón-URSS, 1974) e *Gallipoli* (Peter Weir, Australia, 1981).

Pero este Cineclub durou un ano escaso, de finais de 1985 a outubro de 1986. As razóns primordiais foron: a escaseza de novos socios, que fixo insostible co tempo o ritmo de contratación dos filmes; a incomodidade do cine, onde o frío acusábase en grande maneira pola amplitude da sala; e a hora de proxección, o que facía que no inverno a asistencia se reducise excesivamente. A isto uníase que as facilidades dadas polo propio cine tampouco eran as máis satisfactorias, pola contra, os servicios foron a menos ao longo dun ano no que xa se comezaba a falar da posibilidade de pechar o negocio.

Así, aínda que nun principio pareceu que ía gozar de éxito, a iniciativa foi pouco a pouco morrendo por si soa, ata o momento no que, de común acordo, decidíronse suspender as actividades.

OUTROS MODELOS ALTERNATIVOS DE PROYECCIÓN

Xunto ao capítulo conformado polos Cineclubs, hai que sinalar as exhibicións cinematográficas levadas a cabo noutros locais, ou lugares de diferente natureza, non destinados a tal fin.

De entre estes modelos, especial atención require o papel xogado polo cine ambulante, que chegou a Cambados da man de compañías itinerantes que vivían do espectáculo, ou ben de campañas que empregaron o cine como elemento difusor e propagandístico.

Remontándonos aos tempos máis antigos, unha das presencias máis salientables é a da Compañía ambulante de Puertollano, que xa actuara no cine Variedades. Esta compañía realizaba algunhas proyeccións como complemento aos seus números de comedia, aínda que iso non apareza recollido na prensa da época. Segundo testemuñas da época, nos anos vinte paraban na casa de Serafín Otero e realizaban o seu número no mercado (praza de Fefiñáns), tralo cal proxectaban cine nunha pequena pantalla que eles mesmos levaban, cobrando “a vontade”.

Por outra banda, nos anos trinta, Cambados foi unha das vilas receptoras da campaña do Estatuto de 1936. Cunha finalidade propagandístico-electoral, desenvolveuse o chamado Cine-Móvil, que realizou o seu itinerario por territorio galego en xuño dese ano. En realidade esta campaña abranguía moito máis que a actividade cinematográfica, contando con propaganda escrita (textos do Estatuto), radio, altosfalantes, fonógrafo..., todo ao servizo da campaña política. O venres día 12 este Cine-Móvil percorreu o Salnés, facendo parada en Cambados, Sanxenxo, Caldas e Cuntis, para continuar despois cara Ourense e Lugo, tal e como rexistra o *Faro de Vigo* o 13 de xuño.

Tamén ambulantes foron as proyeccións realizadas a principios da década dos sesenta, en: Castrelo (nas Quintáns, “no galpón de José de Caldas”), Vilariño (en “Casa Juan”) e Fefiñáns, na praza de San Gregorio (diante da taberna de Luciano, “O Canónigo”). Neste último lugar, o artífice foi a familia Orbich, pode que os mesmos que realizasen as proyeccións en Castrelo, anque isto está sen confirmar, e cóntase que ademais do cine traían máis números, entre eles un faquir.

Xunto a estas manifestacións, tamén atoparemos exhibicións promovidas por xente, ou entidades, da propia vila.

Retrocedendo no tempo, grande número de voces coinciden en falar das proxeccións que realizaba José Rovira nos anos corenta, despois da Guerra, no barrio de Triana. Este personaxe levaba a cabo funcións restrinxidas, para aqueles a quen el invitase, nun local da súa propiedade dedicado á droguería (en Fefiñáns, na praza de Asorey). Pero a maiores, realizaba tamén proxeccións públicas e gratuítas en diferentes lugares do barrio, concretamente na zona da rúa das Rodas. Principalmente, eran na parede de enfronte da súa casa, proxectando dende a súa propia fiestra, e sempre con numerosa asistencia de público de tódalas idades, que levaba banquetas da casa para acomodarse mellor durante o visionado.

CINE SALESIANOS

Un apartado independente require, entre estes modelos alternativos de proxección, o do Colexio salesianos. Sito na parroquia de Castrelo, este colexio, en principio masculino (ata 1997) e interno (e nos seus inicios tamén seminario), contaba cunha Sala de Cine propia para desfrute dos seus alumnos, aínda que algúns domingos tamén permitían o acceso a pais e rapaces que ían xogar ao fútbol ao recinto, e co tempo a máis nenos da parroquia pagando unha módica cantidade.

Este cine comezou no faio do antigo colexio cunha máquina portátil de 8 mm. A primeira película en proxectarse foi *Mi tío Jacinto* (Ladislao Vadja, España, 1956). En anos seguintes proxectáronse películas de Cantinflas, do Oeste, de aventuras, curtas salesianas....

No 1964 construíuse o Salón de Actos no piso de arriba da igrexa, inaugurándose o 31 de xaneiro de 1969 (día da festividade do Patrón, San Xoán Bosco) con cabina para cine, cunha máquina fixa de 16 mm que se mantería ata o 1983, cando se estropeou e houbo que substituíla por unha máquina de segunda man OSSA de cinta ancha. A película que se proxectou ese día foi *El gran combate* (John Ford, EUA, 1964).

Na década dos 70 exhibíronse películas coma *El Señor de La Salle* (Luis César Amadori, España, 1964), *La Historia más grande jamás contada* (George Stevens, EUA, 1965), e *¿Arde París?* (René Clément, Francia, 1966).

A partir dos anos 90 as proxeccións de películas seguiron, pero agora xa en vídeo e nunha televisión de pantalla grande.

Salón de Actos dos Salesianos.

Los hermanos Marx en el Oeste
(Edward Buzzell, EUA, 1940)

As películas que se proxectaban eran para tódolos públicos e buscábase que contasen cun contido moral acorde á mentalidade salesiana. Por iso mesmo tamén era habitual a censura, cortando escenas de mulleres escasas de roupa ou que levasen “mala vida”. A parte dos cortes, outro xeito de censura era poñer un encargado a carón da máquina cun breviario para tapar o obxectivo nos momentos delicados.

Entre as películas máis vistas cóntanse *Aquellos chalados en sus locos cacharros* (Ken Annakin, GB, 1965, o 20 de abril de 1968), *Los hermanos Marx en el Oeste* (Edward Buzzell, EUA, 1940), as películas do Gordo e o Flaco, de Cantinflas, *Molokai, la isla maldita* (Luis Lucia, España, 1959) ou *Marcelino pan y vino* (Ladislao Vajda, España, 1954).

Neste Salón tamén se celebraban actividades de teatro e zarzuela, sendo a primeira destas últimas *El barberillo de Lavapiés*. Os actores estaban acompañados pola Banda de Música de Castrelo, e eran os propios alumnos do centro, que ó ser só homes adaptaban as obras para que non houbo mulleres.

CINE NA RÚA

Finalmente, hoxe en día (aínda que últimamente de xeito máis esporádico), é de salientar o programa “Cine na rúa”, iniciativa do concello que se vén desenvolvendo dende mediados dos noventa, e pola que nos veráns se realizan proxeccións gratuítas ao aire libre de filmes comerciais da máxima actualidade posible. O lugar elixido é a praza de Fefiñáns, aínda que nos primeiros anos compartiu protagonismo coa escalinata de San Tomé, onde se proxectaron filmes coma *Tormenta blanca* (Ridley Scott, EUA, 1996) ou *El hombre de la máscara de hierro* (Randall Wallace, G.B, 1998).

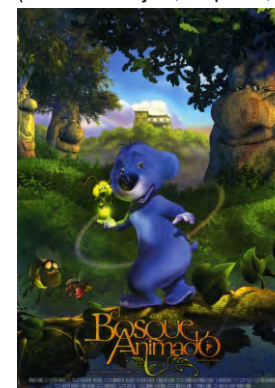
A programación exhibida en Fefiñáns, pola súa banda, estivo composta, por poñer algúns exemplos, por: *El Santo* (Phillip Noyce, EUA, 1997), *La lengua de las mariposas* (José Luis Cuerda, España, 1999), *Nothing Hill* (Roger Michell, EUA-G.B, 1999), *Astérix y Obélix contra el César* (Claude Zidi, Francia-Alemania-Italia, 1999), *La momia* (Stephen Sommers, EUA, 1999), *Gladiator* (Ridley Scott, EUA-G.B, 2000), *El secreto de Thomas Crown* (Jonh McTiernan, EUA, 1999), *¿Conoces a Joe Black?* (Martin Brest, EUA, 1998), *Harry Potter* (Chris Columbus, EUA, 2001), *Los padres de ella* (Jay Roach, EUA, 2000), *El bosque animado* (Ángel de la Cruz e Manolo Gómez, España, 2001), *Destino de caballero* (Brian Helgeland, EUA, 2001) ou *Ocean's eleven* (Steven Soderbergh, EUA, 2001).

Molokai, la isla maldita
(Luis Lucia, España, 1959)

Marcelino pan y vino
(Ladislao Vajda, España, 1954).

El bosque animado
(A de la Cruz, M. Gómez, 2001).

A TELEVISIÓN LOCAL: CANAL RÍAS BAIXAS (TVSB)

Tanxencialmente, pero en relación co que estamos a tratar, outro suceso de importancia foi a creación dunha televisión local.

Foi fundada, co nome de Tele Salnés, por veciños da comarca co propósito de contar cun canal propio que informase do que acaecese neste ámbito xeográfico. O inicio da emisión data de setembro de 1994, e nun principio houbo un amplo período de probas no que tan só se emitía dúas horas ao día, conectando o resto do tempo co canal de Galavisión.

Despois dunha andadura de catorce anos, o funcionamento desta televisión evolucionou de modo moi favorable, e hoxe en día pasou a chamarse Canal Rías Baixas (TVSB), con emisión en TDT e unha cobertura que abrangue as comarcas de Pontevedra, O Salnés, Barbanza, Muros e Noia, e unha audiencia que a sitúa como unha das televisións locais galegas máis vistas, tras de Localia Vigo e Localia Coruña.

A programación componse de contidos de produción propia e programación allea (comprada a produtoras ou por conexión Vía Satélite). A produción propia, que é a que reviste maior interese, abrangue diferentes xéneros, como: informativos de carácter local (os espazos que rexistran maior índice de audiencia), magazines ("Verán, verán"), ou programas sobre viticultura ("Orixes e calidade"), horticultura ("Agrocultura"), mar ("infoMAR") ou entrevistas, tetulias e debates ("Pleno aberto", "Contrastes"...).

Cambados no cine

O presente apartado constitúe, por unha banda, unha aproximación ás filmacións que tiveron (e seguen a ter) lugar en Cambados, e pola outra, aos profesionais do ámbito de orixe cambadesa.

Esceas de *Luna de Miel* (Michael Powell, 1958)

CAMBADOS “PLATÓ CINEMATográfico”

Dende moi cedo, as posibilidades ofertadas pola vila, especialmente pola súa zona monumental e conxunto histórico-artístico, chamaron a atención de distintos directores, tanto os que se dedicaban á ficción coma dos documentalistas. Por iso non será estraño atopar dende tempos do silente, imaxes varias da vila como localización de obras dos dous caracteres, e en ámbalas circunstancias, tanto en curta coma longametraxes.

Os lugares máis retratados no común dos casos serán tres:

- **A praza de Fefiñáns**, xunto co Pazo e a Igrexa de San Bieito que a circundan, como punto histórico-artístico referencial da vila.
- **As ruínas de Santa Mariña Dozo**, conxunto de igrexa e cemiterio situado ao pé do monte da Pastora, declaradas Monumento Nacional en 1943. As obras foron rematadas a finais do século XV (realizadas á súa vez sobre o terreo edificable dunha antiga ermida románica), e estilisticamente corresponden á transición cara ao primeiro Renacemento. A igrexa arruinouse ao ser abandonada, por traslado da parroquia á máis céntrica igrexa do convento de San Francisco, despois da Desamortización
- **A Torre de San Sadurniño** en San Tomé, tamén semiderruída, erixida nun illote. É probable que moi antigamente fose unha atalaia sobre a ría, os restos que se conservan actualmente son atribuídos aos tempos de Xelmírez (1100-1140), aínda que tamén se baralla a posibilidade de que tivesen a súa orixe cos Soutomaior, no século XIII.

Rodaxe de *Agallas*
nas Ruínas de Santa Mariña.

O panorama completárase coas series para televisión, outro medio incluso máis importante no referente ao emprego da vila no audiovisual, xa que saen do triángulo anteriormente mencionado, para meterse nun maior número de localizacións por toda a poboación e maila comarca.

Escea de *Luna de Miel* (Michael Powell, 1958)

CINE DE FICCIÓN

Longametraxes

Cambados amósase polo menos en oito películas:

***La Casa de la Troya* (Alejandro Pérez Lugín e Manuel Noriega, 1924)**

Primeira das versións cinematográficas da famosa novela, o argumento e intertítulos foron feitos polo propio autor, que tamén codirixiu o filme.

Esta foi unha adaptación trazada dende un principio con altas aspiracións, presuposto desmesurado para a época, coidadosa elección de actores... O éxito na súa estrea foi clamoroso, reiterándose esta acollida na súa imparable carreira comercial ao longo deses anos.

Un dos principais valores do filme eran as súas paisaxes, nas que o retrato das terras galegas (Santiago de Compostela, Sada, Betanzos, Combarro, Ribeira...) tomaba unha vital importancia no desenvolvemento das aventuras e desventuras universitario-amorosas dos protagonistas.

No referente a Cambados, tamén esta vila contou co seu (moi breve) intre de protagonismo. Avanzado o filme, cando Gerardo (Luis Peña Sánchez) está a visitar a súa namorada Carmiña (Carmen Viance) no pazo de Outeiro, morre o pai dela (Francisco Ortega). O cemiterio no que é enterrado, á carón do pazo, non é outro que o de Santa Mariña de Cambados. Para iso non se rodou ningunha escena con actores ou figuración que reproducise o enterro no lugar. O recurso empregado para significalo foi realizar, tralo intertítulo correspondente que informaba da morte e enterro, un varrido coa cámara que daba unha panorámica do emprazamento.

***Odio* (Richard Harlan, 1933)**

Filme sobre odios, xenreiras e maldicións ancestrais, non demasiado ben recibido pola crítica, foi dirixido por Richard Harlan, protagonizado por María Fernanda Ladrón de Guevara, e contou cun guión elaborado por Wenceslao Fernández Flórez.

Hoxe en día non se conserva copia algunha, pero si abundantes referencias que permiten, a pesar de carecer do material fílmico en si, saber que algunhas das secuencias exteriores foron rodadas en Santa Mariña.

Imaxe antiga das Ruínas de Santa Mariña.

As primeiras probas proveñen da prensa. Por exemplo, o *Faro de Vigo* do 7 de xullo de 1933 recolle a visita, “...con obxecto de elegir un escenario apropiado para filmar algunas escenas de una película sonora, argumentada en la novela del genial escritor Wenceslao Fernández Flórez”, dos representantes da casa Orpheo a Cambados, que manifestan a súa aprobación ante as nomeadas ruínas. Na crónica, do 10 de marzo de 1934, do mesmo xornal sobre a estrea, confírmase que esas intencións foron levadas á práctica, ao sinalar que “*tiene Odio valores muy apreciables, como el estar perfectamente realizada y que para el rodaje se eligiesen a conciencia los trozos más bellos de la campiña galaica..., escenarios como el que ofrecen las ruínas de Santa Mariña de Cambados*”.

Estas probas veñen ser reafirmadas por fotografías da época ou por un fotograma conservado do filme, que amosa un dos actores axeonllado diante dunha tumba, véndose claramente ao fondo a capela e arcos de Santa Mariña Dozo; así como polo recordo da rodaxe de testemuñas, nenos naquel tempo.

Polizón a bordo (Florián Rey, 1941)

Dirixida por un dos directores de maior renome da época, esta película foi un dos grandes éxitos españois do momento. Foi a primeira produción do vigués Cesáreo González coa Suevia Films, e nela xogaron un papel fundamental os irmáns Torrado (Adolfo como autor do argumento e Ramón como xefe de produción). Relátanos a historia de dous amigos de Vilanova (A Coruña) que emigran a América, e a súa volta a Galicia.

Entre os exteriores, conta con escenas rodadas en Santiago, A Coruña, Vigo, Betanzos, Combarro e Cambados.

La Tempestad (Javier de Rivera, 1944)

Baseada nunha zarzuela de Miguel Ramos Carrión, esta dramática historia recrea un relato de asasinato, naufraxio, acusacións, malentendidos...

Tampouco se conservan copias, pero sabemos que foi rodada na Ría de Arousa, na Armenteira, A Toxa, Praia da Lanzada, O Grove, Vilagarcía de Arousa... e en Cambados. Neste último caso, escolleuse de novo Santa Mariña.

Polizón a bordo (Florián Rey, 1941)

La Tempestad (Javier de Rivera, 1944)

***El Hereje* (Francisco Borja Moro, 1957)**

Obra altamente relixiosa, moralista e adoutrinante, trátase dunha coproducción hispano-italiana protagonizada por Folco Lulli (como Tadeo “*El Hereje*”). No referido a Cambados, atopámonos xa non as ruínas de Santa Mariña, senón a igrexa de San Bieito de Fefiñáns. O protagonista diríxese a unha poboación a carón da súa, á que denomina Castrofuerte. Cando baixa do camiión que o deixa nese lugar, o que aparece é a praza da Leña de Pontevedra, e no cambio de plano, a igrexa á que se dirixe e pola que sobe as escaleiras é a de San Bieito de Cambados.

Recóllese a entrada pola fachada sur, a que da á praza, e estas imaxes teñen ademais un valor engadido ao non conservarse hoxe en día as escaleiras amosadas, modificadas nos anos 70 coa pavimentación da praza.

Así mesmo, o figurante que estaba apostado no alto das mesmas era un veciño de Cambados, Señor José “*O Pajarito*”, que contou daquela co seu intre de sona.

A cámara acompaña ao actor ao interior da igrexa e amosa abondo a súa configuración, namentres el toma unha das cruces do altar e fala co cura.

• *Luna de miel* (Michael Powell, 1958)

Esta historia foi dirixida polo británico Michael Powell, coproducida por Cesáreo González e protagonizada polo bailarín Antonio Ruíz Soler, que interpretaba un personaxe do seu mesmo nome e oficio.

O inicio da película amósanos unha parella inglesa (Ludmila Tcherina e Anthony Steel) que inicia a súa viaxe de noivos por terras españolas, comezando concretamente por Galicia. É aquí, xa nos primeiros minutos do filme, cando Antonio ten a súa primeira toma de contacto con eles, ou polo menos co seu coche. Isto ocorre cando, ao perder por un momento de vista a estrada, están a punto de chocar. O lugar onde sucede iso, dentro da mestura aleatoria de diferentes emprazamentos da xeografía galaica que se fan neses momentos, non é outro que a praza de Fefiñáns, aínda que previamente o vehículo pasara pola Alameda de San Tomé, cando nesta aínda non fora construída a estrada actual. Diante da igrexa, os coches esquiváanse e Antonio para uns instantes. Non aparece o pazo, pero si a fachada sur da igrexa (que, como ocorría en *El hereje*, aínda conta coas primitivas escaleiras que baixan de fronte) e parte da praza, aínda sen pavimentar.

Fotograma de *El hereje*.

Luna de Miel (Michael Powell, 1958)

Escea de *Luna de Miel* (Michael Powell, 1958)

A contratiempo (Óscar Ladoire, 1981)

Primeiro filme dirixido polo actor Óscar Ladoire, é unha película “de estrada” onde o protagonista (o propio director, interpretando tamén a un director de cine) emprende unha viaxe cara Fisterra, acompañado dunha rapaza que recolle, inesperadamente, no camiño.

No seu periplo polas terras do norte, a paisaxe adquire unha importancia fundamental na relación dos propios personaxes. Entre as numerosas localizacións galegas están O Grove, A Toxa e Cambados. É precisamente despois de abandonar o Gran Hotel da Toxa, cando Félix (Óscar Ladoire) e Clara (Mercedes Resino) chegan á praza de Fefiñáns, onde aparcen o coche. Alí, Clara entra no pazo e coñece ao Marqués de Baixeiras (Helios Manríquez). Namentres ocorre isto, a cámara amósanos a ponte que une o pazo co xardín lindeiro, así como o balcón dese mesmo extremo, pero sen entrar nas dependencias do pazo.

A contratiempo (Óscar Ladoire, 1981)

Agallas (Samuel Martín Mateos, Andrés Luque, 2009)

Agallas é un filme de cine negro con toques humorísticos ambientado no mundo do narcotráfico que conta a historia dun delincuente de pouca monta (Hugo Silva), que entra na empresa dun narco (Carmelo Gómez), xunto do cal vai introducíndose e medrando neste mundo pouco a pouco.

A película rodouse o pasado verán en localizacións íntegramente galegas, entre elas Cambados, coa escena dun enterro no cemiterio de Santa Mariña, e contando tamén con figuración do lugar.

Á marxe destes títulos, hai outros filmes con relación a Cambados a pesar de non aparecer este nas súas imaxes:

Rodaxe de *Agallas*
nas Ruínas de Santa Mariña.

Sabela de Cambados (Ramón Torrado, 1948)

O primeiro e máis rechamante dos casos é o deste melodrama folletinesco, dirixido por Ramón Torrado en base a unha obra do seu irmán Adolfo. A pesar do que pareza indicar, este filme non foi rodado en Cambados, nin aparece mención algunha da vila salvo no seu título. Este feito desatou no momento as queixas dos cambadeses, que non entendían o por qué do emprego do nome da súa vila. Isto é plasmado por exemplo, nunha crónica xornalística de M. González Romero o 30 de marzo de 1951 en Galicia, que acudiu á estrea en Bos Aires acompañado dun grupo de integrantes da Sociedade “Nativos del Ayuntamiento de Cambados”, coa esperanza de ver reproducida na pantalla do exilio a súa terra natal. Por iso mesmo (á parte de pola mala calidade da película) o seu descontento: “...de Cambados, ni noticias.... quisiéramos saber por qué razón el autor la tituló Sabela de Cambados. Creemos que no hubo motivo para ello, y si lo hubo, sólo el señor Torrado lo sabe. Lo que lamentamos profundamente, es que siendo Cambados un pueblo poseedor de uno de los paisajes más bellos de Galicia... haya sido objeto de olvido semejante. Los cambadeses honrados, dignos hijos de ese pueblo, no pueden pasar por alto esa falta de consideración... y queremos dejar sentada nuestra formal protesta por tan descarado engaño”.

Sabela de Cambados (Ramón Torrado, 1948)

Cotolay (José Antonio Nieves Conde, 1965)

Para este filme estivéronse a buscar exteriores por diferentes lugares de Galicia. Na provincia de Pontevedra, barallouse o empregar a cidade de Pontevedra, a estrada desta a Sanxenxo, o mosteiro de Armenteira e as ruínas de Santa Mariña en Cambados. Estas últimas foron finalmente rexeitadas no informe de produción do filme porque non valía ao ser cemiterio.

Cotolay
(J. A. Nieves
Conde, 1965)

Airbag (Juanma Bajo Ulloa, 1997), Cargo (Clive Gordon, 2005)

O caso destes dous filmes tamén pode ser curioso porque, aínda que ningunha das súas secuencias foi rodada en Cambados, o seu nome é pronunciado en ambos; no caso de Airbag cando Pazos (Manuel Manquilha), bébede e empurrado pola morriña, exclama tras observar unha fotografía de Rossy de Palma (a súa esposa na ficción); “¡Ay Carmiña, tú en Cambados y yo en el País Vasco!”, mentres que na versión orixinal de Cargo escóitase aos mariñeiros galegos discutindo sobre fútbol e dicindo “Maradona xogaba no Cambados”.

Airbag (Juanma
Bajo Ulloa, 1997)

Curtametraxes

No referente ás curtametraxes de ficción, temos o exemplo dunha rodaxe levada a cabo entre o 11 e o 20 de agosto do 2003: ***Detrás del maíz***, dirixida polo sevillano Nicolás Pacheco.

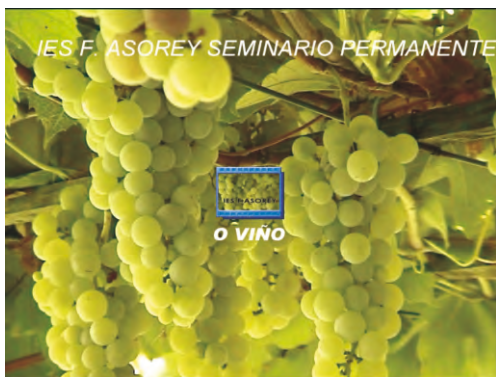
Rodado en formato vídeo dixital, e producido pola madrileña *La Tapia*, esta curta contou coa participación de xente de Cambados, tanto no equipo técnico (Manuel Paz -fillo do escultor cambadés do mesmo nome- cámara e director de fotografía, e o pintor Moncho Pazos como director artístico), coma no artístico, sendo a protagonista a nena cambadesa de orixe arxentino, Malena Sineiro, ademais da trintena de extras da vila. Os lugares escollidos para rodar foron: a praza de Alfredo Brañas, as rúas do conxunto histórico, o pazo de Ulloa e os campos de Castrelo.

A man Sagrada (2009)

Nos últimos anos é tamén de salientar a iniciativa dun grupo local de rapaces que, coa iniciativa de Rodrigo Piñeiro, crearon a productora ficticia CHOURIZO FILMS alá no 1999. Dende aquela, e coa participación desinteresada de amigos, van facendo curtametraxes cunha periodicidade anual (xa contan con dez) que colgan na rede, e que responden a títulos como: *No volveré*, *O home que puxo en pe de guerra o mundo*, *El supermillonario*, *To die in Tragove (I e II)*, *O golpe*, *O funeral*, *A verdadeira historia de W. Joe*, *Flores, amores e cementerios* e *A man segreda* (o último deles é adaptación dun poema de Cabanillas).

E tamén está o caso do TALLER LUMIERE, nome adoptado xa fai algún tempo polo Grupo de vídeo do IES Francisco Asorey. Este grupo, formado en torno a 1994/1995 pola iniciativa de tres profesores do centro como un Taller extraescolar, e que co tempo foi aumentando tanto en asistentes coma na ambición das súas actividades, adicase sobre todo ás curtametraxes de ficción e vídeos documentais de carácter didáctico, conseguindo premios no eido autonómico con varios deles (caso de *¡Sol dando!*, *A entrega*, *Mundo eléctrico*, *Unha curta historia*, *Voces do*

A produción do viño en Cambados (2003/2004). *Salnés...*

As tellas vellas (2000/2001).

DOCUMENTAIS

Máis abundante se cabe, é a aparición da vila en documentais de diferentes estilos e extensións.

Longametraxes

Entre as longametraxes documentais máis sobresaíntes que rexistran imaxes de Cambados, destacan tres:

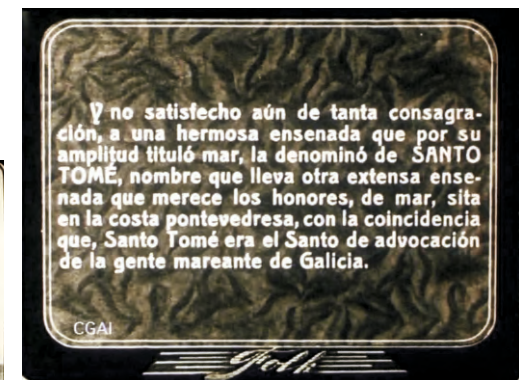
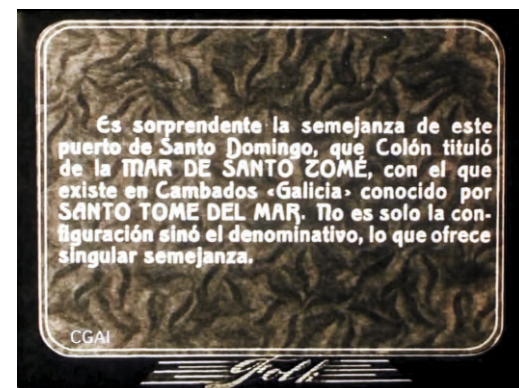
Pontevedra, cuna de Colón (Enrique Barreiro, 1927)

Este é un documental silente que, partindo da tese exposta por Celso García de la Riega en 1898 (logo seguida por outros estudiosos e investigadores), pretende xustificar a orixe pontevedresa de Colón. O principal dos argumentos esgrimidos son os topónimos outorgados por Colón aos lugares que foi atopando no seu primeiro contacto con terras americanas. O paralelismo destes cos galaicos, “terra natal” do descubridor, viría reforzado pola similitude xeográfica de moitas das paraxes do novo continente con aquelas ás que farían referencia. Deste xeito, namentres se degrañan os razoamentos xustificadores desta teoría, a cámara vai rexistrando diferentes paisaxes de América e Galicia.

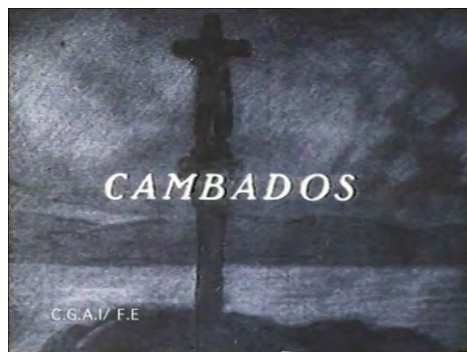
Un dos exemplos amosados correspondería a unha enseada en Santo Domingo (República Dominicana) á que Colón bautizou Mar de Santo Tomé, en teoría pola súa semellanza coa paraxe cambadesa. Tal como reza o intertítulo correspondente:

“Es sorprendente la semejanza de este puerto de Santo Domingo que Colón tituló de la MAR DE SANTO TOMÉ, con el que existe en Cambados ‘Galicia’ conocido por SANTO TOMÉ DEL MAR. No es solo la configuración sino (sic) el denominativo, lo que ofrece tan singular semejanza”.

Para iso, o filme amósanos a Torre de San Sadurniño de Cambados, que entra na imaxe en primeiro plano, e de aí a cámara fai un varrido polos arredores (zonas de Fefiñáns e San Tomé que dan ao mar). A continuación, para remarcalo aínda máis, aparece en pantalla unha imaxe de dous planos a comparar: o de San Tomé de Cambados (que en realidade é un plano de toda a Ría de Arousa) e o do Mar de Santo Tomé en Santo Domingo.

Fotogramas de *Pontevedra, cuna de Colón* (Enrique Barreiro, 1927) que fan referencia a San Tomé.

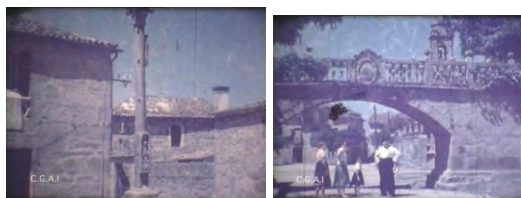
Un viaje por Galicia (Luis R. Alonso, 1929)

Nesta película, rodada con motivo da exposición Iberoamericana de Sevilla en 1929, faise un detallado percorrido por cada unha das catro provincias galegas. Na de Pontevedra incluírá imaxes de Cambados (zona de Fefiñáns).

Por los caminos de España (Manuel Arís, 1959)

Cineasta galego formado na emigración, Manuel Arís foi un dos principais artífices duns filmes que pretendían amosar a beleza da terra galega aos emigrantes mediante a filmación das principais vilas e cidades galegas. Este tipo de filmes, que coidaban cada vez máis a forma, comezaron a proliferar a partir de finais dos cincuenta, substituíndo ás películas de intercambio da emigración, e tiñan gran éxito en América, contando cunha maior importancia histórico-documental que artística.

Manuel Arís conta entre a súa produción co documental arriba amentado, que parte de Montevideo, cidade á que emigrara o director aos nove anos, e de aí leva a cabo unha traxectoria por diferentes provincias españolas, sendo a primeira Galicia. Entre as numerosas vilas das que se rexistran imaxes, atópase Cambados.

Fotogramas de Un viaje por Galicia
(Luis R. Alonso, 1929)

Curtametraxes

Esta sería unha relación dalgúns dos títulos, todos eles españois, onde se amosa a vila, aínda que ningún se centre exclusivamente nela. Seguindo unha orde cronolóxica:

- *Rías Bajas gallegas. Volando sobre España n° 4* (Leopoldo Alonso, 1941)
- *Verde y mar* (José Grañena García, 1966)
- *Galicia* (Claudio Guerín, 1967)
- *Toque de alba* (César Fernández Ardavín, 1976)
- *Salve de Poyo* (idem, 1980)

Series documentais

Spain... on the road again (Charles Pinsky, 2008)

Tras deste título agóchase unha serie documental producida por unha canle de televisión americana co obxectivo de dar a coñecer a gastronomía española. Coa colaboración da actriz Gwineth Paltrow, acompañada polo cociñeiro Mario Batali e o xornalista Mark Bittman, este documental percorre diferentes lugares da xeografía española, estando tres dos seus capítulos adicados a Galicia.

Neste marco, o 10 de outubro do 2007, a actriz mais todo o equipo do programa pasaron por Cambados, onde estiveron a gravar o labor das mariscadoras.

Rodaxe con Gwineth Paltrow fronte á Torre de San Sadurniño.

Vídeo-afeccionado

Neste formato atoparemos o exemplo de cinco filmes de Rafael Sabugueiro, nos que Cambados comparte protagonismo con outros lugares dos arredores:

- *Lembranzas da miña terra* (1974): parte da historia de ficción dun mozo que decide emigrar, para amosarnos a modo de documental, e por medio dos seus recordos, diferentes puntos da xeografía galega. Esta curtametraxe gañou o 4º premio especial Mellor Filme de “tema galego” do II Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa (1974).
- *Moradas pacegas del Salnés* (1979), gañador do 1º premio de documentais e Premio especial á mellor película presentada por un afeccionado vilagarciano, VII Certame Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa (1979).
- *O muíño de mar de A Seca* (1981)
- *As cruces de pedra* (1984)
- *Os hórreos de Galicia* (1986)

Películas de correspondencia

Mención á parte requiren estas películas, que contaron coas súas primeiras manifestacións nos anos dez e acadaron o esplendor nos anos vinte, trinta e corenta, e que foron exemplo característico do cine da emigración e exilio, rodadas ben en América (especialmente Arxentina, Cuba e Uruguai) polas sociedades galegas, que recollían actos sociais e culturais; ben en Galicia, onde se filmaban familiares, festas... ou obras e actividades financiadas polos emigrantes dende o exilio. Estes filmes eran intercambiados entre ambos continentes coma se se tratase de *cartas cinematográficas*.

Na súa maioría estaban producidos por sociedades galegas en América. Hai constancia da realización de filmes deste tipo entre 1910 e finais dos cincuenta pola sociedade de Cambados en Arxentina, que impulsou filmes tanto neste lugar como en Galicia. Carecen as películas, en xeral, de grande valor artístico, pero si o teñen dende un punto de vista antropolóxico.

Unha mostra representativa de películas realizadas en América, son as de Eligio González, o denominado “cineasta da emigración galega”, ourensán que emigrou a Bos Aires en 1929 e alí fundou Celta Films, coa que realizou reportaxes sobre a vida dos galegos na cidade. Máis que un director de cine era un reporteiro gráfico, e por iso os seus son filmes rodados con medios técnicos moi sinxelos. Non tiña pretensións artísticas, tan só pretendía captar as imaxes dos seus compatriotas, fixando intres lúdicos (comidas, vodas...) ou históricos da colectividade galega en Arxentina. Son curtametraxes en branco e negro entre as que se conta a *Romería de la Sociedad de Cambados* (1954).

Con estes exemplos, xunto co filme *Por los caminos de España* de Manuel Arís, podemos ver cómo o elemento migratorio tamén deixou a súa pegada cinematográfica en Cambados.

Manuel Arís

Julio Coll

SERIES DE TELEVISIÓN

Tres son as series, de moi diferente carácter, que empregaron exteriores ou interiores da vila:

La Familia Colón

Nos anos sesenta Televisión Española produciu esta serie, dirixida por Julio Coll, que nada tiña que ver co famoso descubridor, senón cunha familia orixinaria do Bierzo, onde se situaba a historia de ficción. Non tivo demasiado éxito, e todo parece indicar que a súa calidade tampouco era excesiva.

A estrea tivo lugar en xaneiro de 1967, e ao pouco apareceron as primeiras queixas. A razón: a pesar de situar a acción no Bierzo, moitas das súas imaxes correspondíanse con paraxes galegas, entre as que se atopaba en lugar destacado Cambados, de novo Santa Mariña e Fefiñáns. Decía así unha crónica do *Diario de Pontevedra* do 20 de xaneiro de 1967, tras definir a serie como un “remedo de la familia Cartwright de Bonanza”:

“...resulta un atentado alevoso contra la toponimia de nuestro país, con las agravantes de nocturnidad y desprecio geográfico, el que se trueque por arte de birlibirloque, El Bierzo, cuyas lindezas son muy respetables, por la lozanía, dulzura y lujurante belleza de nuestro paisaje riobajense. Ayer... El Bierzo... fue sustituido por imágenes y fotofijas de nuestra tierra... porque Santa Mariña de Cambados, no es El Bierzo ni cosa parecida. Y aquí, lo mejor es callarse para no empeorar el cariz de las frases despectivas. Lo que sí sugerimos al señor Coll, es que el señor Colón y su familia, mueran en la paz de El Bierzo”.

O 31 dese mesmo mes, o mesmo periódico remarcaba nos seus artigos de opinión ese criterio: *“...calcúlese la desazón de... cambadeses al ver que Santa Mariña de Cambados y San Benito de Fefiñanes... hayan sido trasladados, por obra y gracia prestigiadadora del señor Coll, a Ponferrada... Todo deplorable... so pena de apagar el televisor a las diez de la noche de cada viernes”,* día e hora nos que se retransmitía.

Rías Baixas

Producida para a TVG por Zenit Multimedia e Costa Oeste, *Rías Baixas* estreouse o xoves 5 de outubro de 2000, en plena época da vendima e nunha faixa horaria de máxima audiencia, as 22:30. Concibiuse orixinariamente como unha serie de vintedous capítulos, dunha hora de duración e frecuencia semanal. Pero ante o éxito colleitado decidiuse prolongar, polo que pasou a gozar dunha continuidade na súa emisión (salvo períodos de descanso) que chegou ata o 2005, cun total de 191 episodios.

Reparto da sexta temporada de *Rías Baixas*.

Dende a súa xestación foi unha produción moi publicitada, especialmente na comarca, convocando probas para buscar figurantes e actores ás que se presentaron en torno a douscentos cambadeses.

Comparada por moitos con *Falcon Crest*, ou definida tamén coma un híbrido entre *Dallas* e *Dinastía*, a serie centrouse dende un principio nas intrigas orixinadas arredor de varias familias vinculadas ao mundo dos adegueiros, e a propiedade duns viñedos. Negocios, traizóns, escuros pasados, amoríos, asasinatos, intrigas..., que foron degrañándose capítulo a capítulo mantendo como criterio de unidade a produción de viño nas terras do Salnés.

A rodaxe contou como punto neurálxico a vila de Cambados, tanto en interiores (compartidos cos platós de Vigo, da Produtora Faro TV), nos pazos Ulloa e Capitana e instalacións da Casa do Concello; como en exteriores, nas rúas da poboación (especialmente a zona histórica), e escenarios dos arredores.

Os protagonistas e tramas argumentais foron variando en maior ou menor medida ao longo dos anos, pero non o ton xeral da serie, que conseguiu manter o interese dos espectadores, o que se traduciu nun baremo de audiencia estable.

Entre bateas (José Coira, 2002)

Estreado na TVG o 19 de maio do 2002, este telefilme (xa que é un filme para televisión, a pesar de incluílo no apartado de series), dirixido por José Coira e producido por “Costa Oeste”, combina equilibradamente o thriller e o elemento dramático sobre unha temática base de amizade e contrabando. Servíndose de dous personaxes, amigos de infancia que ao crecer convértense en antagonistas, fáisenos un retrato do que foron o contrabando e o narcotráfico nos anos oitenta e noventa nas costas da ría de Arousa, dende os pasos iniciais co tabaco, ata as redes de tráfico de drogas posteriores.

Rodada en exteriores da ría, Cambados ocupa un lugar privilexiado en canto a localizacións, que amosan dende o Paseo da Calzada ata as máis habituais rúas da zona histórica, zona de Fefiñáns ou cemiterio de Santa Mariña. A rodaxe na vila comezou o luns 24 de setembro do 2001, coincidindo cun dos períodos de gravación de *Rías Baixas*.

Pazo de Ulloa.

Entre Bateas

Entre bateas (José Coira, 2002)

PROFESIONAIS DO CINE CAMBADESES

A pesar de ser moi poucos os exemplos, non faltaron cambadeses que destacasen, en determinado momento, polo seu traballo no ámbito cinematográfico. Citamos os dous casos máis sobresaíntes: Matilde Vázquez, actriz, e Benxamín Rey Fernández, director de cine afeccionado.

MATILDE VÁZQUEZ

Orixinaria de Cambados, deu os primeiros pasos no mundo do espectáculo nos anos vinte, iniciándose como cupletista e pasando logo a tiple de zarzuela. Conseguiu grande sona no ámbito musical, especialmente nos anos trinta e mesmo corenta. Á súa voz hai que engadir unha notable fotoxenia e facultades dramáticas, polo que non é de estrañar que non tardase en ser solicitada polo medio cinematográfico. As películas nas que interviu foron poucas e de irregular calidade, pero en todas elas a súa presenza foi destacada por parte de crítica e público.

No primeiro destes filmes dirixiuna un director de alto prestixio no cine español da época, José Buchs. O seu título foi *Prim* (1930), e era unha produción histórico-biográfica sobre este xeneral, ademais do primeiro filme español que intentou adaptarse ás novas experimentacións co sonoro mediante a sincronización musical do filme silente co disco, o primeiro dos modelos norteamericanos para a incorporación de son.

Pero a película pola que sen dúbida é máis recordada, é *Doña Francisquita* (1934). Famosa adaptación da zarzuela de Amadeo Vives e primera das que houbo (a segunda foi a de Ladislao Vajda no 1952), este filme do alemán Hans Behrendt tiña como principal protagonista á cantante galega.

En Cambados a estrea causou a natural expectación. Tivo lugar no Variedades, único cine en funcionamento no momento, aínda que o Juventud non tardou en abrir. Foi precisamente este último o que retomou o filme con posterioridade e o que lle sacou unha maior rendibilidade comercial. A estrea foi recollida por *El Pueblo Gallego* do 8 de maio, remarcando a orixe cambadesa da actriz e propoñendo, inclusive, que se lle dedicase unha rúa, o que non chegou a ocorrer:

“...gran entusiasmo ante el anuncio de poder admirar en todo el esplendor de su arte a la eminente tiple Matilde Vázquez, natural de este pueblo (Cambados), en el papel principal de la película *Doña Francisquita*... Aunque otros pueblos nos lleven la mano en adoptarla, es lo cierto que en este 'currunchiño' de Arosa... vió la luz primera y vivió toda su infancia la que es hoy notable tiple nacional. Nunca el destino mejor cuna pudo darle, y de ello orgullosa ella se halla, pues la tierra que vió nacer tantos hombres ilustres, bien puede engarzarse una perla más a su corona. Como Brañas, Cabanillas, Asorey, Narciso, Matilde Vázquez merece una calle, y bien puede ser la de donde nació”.

Matilde Vázquez

Doña Francisquita
(Hans Behrendt, 1934)

Tamén tivo a súa repercusión entre os membros da emigración, e por iso ao ano seguinte, nunha xira que lle fixo cruzar o Atlántico na súa faceta como cantante, foi homenaxeada en Bos Aires polos seus conxéneros cambadeses. De novo *El Pueblo Gallego* recolle a noticia o 16 de febreiro de 1935:

"En Buenos Aires, después de una brillantísima actuación en el Teatro Colón, con la Compañía de Moreno Torroba, ha sido obsequiada con un banquete la gran diva cambadesa Matilde Vázquez, por la sociedad 'Nativos del ayuntamiento de Cambados'... Fue un motivo de orgullo para los cambadeses residentes en aquella capital, el poder admirar en el mejor coliseo argentino a su conterránea".

Pero foi nos anos corenta cando a cantante e actriz colleitou os seus maiores éxitos no teatro e cinema. Comezou a década traballando noutro filme, *La última falla* (1940), comedia con números musicais e intriga, onde traballaba ás ordes de Benito Perojo. Nesta produción, rodada case integramente en Italia, Matilde Vázquez interpretaba a unha cantante, e foi a que saíu mellor parada nas críticas recibidas pola película.

Na primeira metade da década, realizou así mesmo as súas dúas últimas incursións no cine (películas dramáticas, baixo a dirección de Adolfo Aznar, e como protagonista): *Todo por ellas* (1942) e *Con los ojos del alma* (1943), nas que de novo gozou de maior favor do público que os filmes en si.

Con los ojos del alma
(Adolfo Aznar, 1943).

BENXAMÍN REY FERNÁNDEZ

O segundo nome a destacar é o deste autodidacta, que levou a cabo unha importante labor como cine afeccionado nos anos setenta e oitenta. Iniciado deste xeito no eido audiovisual, realizou tamén, a principios dos oitenta, vídeos industriais e publicidade. En 1986 comezou a traballar como cámara na TVG.

Coas súas producións en cine afeccionado, películas de diferente tipo aínda que de xénero fundamentalmente documental, concorriu a festivais por toda a xeografía española, acadando diversos premios entre os que destacan os de sucesivos Certames de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa.

A súa filmografía en Super 8 está conformada polos seguintes filmes:

- *A rapa das bestas* (1976), Premio ao mellor tema galego no IV Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa.
- *Sevilla y la feria de Abril* (1977), Premio do público V Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa.

Benxamín Fernández Rey.

Fotogramas de *A fouce esquecida*
(Benxamín Rey, 1978).

Fotograma de *As telleiras de Arousa*
(Juan Carlos Falcón Noya, 1987).

- *Corpus Christi* (1977), 2º Premio e Filme de Plata, Premio da Prensa e radio local, V Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa. *Fexdega* (1978)
- *A fouce esquecida* (1978), Terceiro premio argumental, Filme de Bronce, no VI Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa. Premiado tamén no XI Festival de Cine Afeccionado do Círculo das Artes de Lugo.
- *A piscicultura* (1979), Terceiro premio documental e Filme de Bronce, no VIII Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa. Segundo premio no Certame de Santander, Primeiro no Festival de Castellón, Terceiro en Tarragona, e Primeiro en San Roque (Cádiz).
- *O queixo galego* (1979), Terceiro premio documental e Filme de Bronce, no VII Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa.
- *O xudío* (1979)
- *El hombre, ese animal* (1980)
- *Motocross* (1981)
- *El mejor amigo del hombre* (1982),
- *A dorna* (1982), Premios Galicia e Casino no XIII Certame de Cine Afeccionado de Vilagarcía de Arousa.
- *A ostricultura* (1985)

JUAN CARLOS FALCÓN NOYA

Juan Carlos Falcón Noya foi outro cambadés que realizou traballos como video-aficionado nos anos oitenta.

O máis destacado, tamén polo seu valor antropolóxico, é *As telleiras de Arousa* (1987), onde amosaba o modo de traballo, hoxe xa estinto, nestas instalacións. Este documental foi galardonado co Premio Casino ó mellor traballo de Arousa no Certame de Cine e Video Afeccionado de Vilagarcia (1987), así como co 1º Premio do Certame Nacional de Cine e Video Etnográfico de Huesca (1988) e o 2º Premio no Certame de Video Afeccionado de Vila de Gabá (1988) e no Certame de Video Amateur Zou-ltroup (Barcelona 1988).

Outros dos seus traballos, tamén premiados, foron *En Galicia de romería* (1988), 2º premio no V Certamen de Cine e Video Afeccionado de Vilagarcia (1988) e Premio Galicia ó mellor Video da Comunidade (Vilagarcia 1988); así como *Zoo* (1988), co Primeiro Premio no Certame de Cine e Video Amateur do Carballiño (1988).

MANOLO MORÁN

Aínda que non como nativo cambadés, podemos incluír brevemente neste apartado a Manolo Morán.

Actor español de prestixio, iniciouse no oficio nos comezos da Guerra Civil, especializándose de seguida en personaxes populares, bonachóns ou picarescos, e de grande humanidade, moi condicionados polo seu particular físico. Personificou, xunto a José Isbert, a comedia española dos anos corenta e cincuenta, e sobre tódalas súas demais interpretacións, destacou o papel de representante no filme de Luis García Berlanga *¡Bienvenido Mister Marshall!* (1952).

Este intérprete pasaba os seus veráns en Sanxenxo e, dende o inicio do seu contacto con terras galegas, resalta a súa estreita relación con Cambados. A esta vila veu por vez primeira a probar o marisco á casa de Adelina Trigo, viúva do irmán de José Fariña, operador do Variedades, pero o cariño tomado á familia foi tal que incluso chegou a ser o padriño dun dos netos de Adelina.

Todo isto ocorría a finais dos anos cincuenta, período no que o actor gozaba de gran popularidade, e no que foi acollido con cariño e admiración por tódolos cambadeses.

JUAN GALIÑANES

Cambadés adicado á animación, traballa dende o 2003 como montador en Dygra Filmes, participando en películas coma *O soño dunha noite de San Xoán* (polo que obtivo o Premio Mestre Mateo á Mellor Montaxe), *O espírito do bosque* ou as curtametraxes *O Señor dos mosquis*.

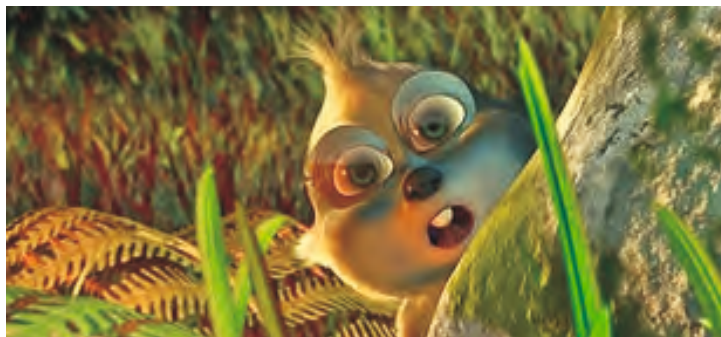
Conta no seu haber como director coas curtametraxes *Coma nunca* (nominada aos Premios Mestre Mateo 2002) e *Incomunicados*, ámbalas dúas en imaxe real, pero sobre todo, coa curta de animación *O bufón e a infanta*, nominada aos Premios Goya 2008. Actualmente está dirixindo, xunto a David Rubín, a longametraxe de animación *Holy Night!*.

Fotograma da película *Bienvenido Mister Marshall* (Luís G. Berlanga, 1952).

O bufón e a infanta (Juan Galiñanes, 2008)

Fotograma de *O espírito do bosque*.

bibliografía

HISTORIAS DE CAMBADOS

- CAAMAÑO BOURNACELL, JOSÉ: *Cambados a la luz de la Historia*. Santiago de Compostela, 1933.
- CABANILLAS, RAMÓN: "Cambados de antaño". *Ramón Cabanillas. Obra completa, III*. Akal, Madrid, 1981, pp. 411-414.
- SÁNCHEZ PEÑA, JOAQUÍN: *Historia de Cambados*. 1927, manuscrito (borrador para un libro).

HISTORIAS DO CINE LOCAIS

- ACUÑA RODRÍGUEZ, XOSÉ ENRIQUE: *Da historia do cine en Pontevedra*. 1897-1936. Edicións A Nosa Terra, Vigo, 1996.
- ARIBAS ARIAS, FERNANDO: *O cine en Lugo, 1897-1977. Notas para unha historia cinematográfica*. Xerais, Vigo, 1996.
- CASTRO DE PAZ, JOSÉ LUIS: *La Coruña y el cine I. 100 años de historia: 1896-1936*. Vía Láctea, A Coruña, 1995.
- IDEM: *La Coruña y el cine II. 100 años de historia: 1936-1995*. Vía Láctea, A Coruña, 1995.
- ERIAS MARTÍNEZ, ALFREDO; SARMIENTO ESCALONA, ROSARIO: *O Cinematógrafo en Betanzos (1897-1951)*. Deputación Provincial de A Coruña, A Coruña, 1997.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, MIGUEL ANXO: *Crónica de cine: O Carballiño 1900-1994*. Centro Galego de Artes da Imaxe (CGAI), A Coruña, 1994.
- HUESO MONTÓN, ÁNGEL LUIS: *La exhibición cinematográfica en La Coruña, 1940-1989*. Deputación Provincial de A Coruña, A Coruña, 1992.
- MARTÍN SÁNCHEZ, RITA; VÁZQUEZ ANEIROS, AURORA: *Del New England a los Goya: casi un siglo de cine en Ferrol*. Cuadernos Ferrol Análisis, Ferrol, 1994.

HISTORIAS DO CINE EN GALICIA

- CASTRO DE PAZ, JOSÉ LUIS (director): *Historia do Cine en Galicia*. Vía Láctea, Oleiros, A Coruña, 1996.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, EMILIO CARLOS: *Historia del Cine en Galicia (1896-1984)*. La Voz de Galicia, A Coruña, 1985.
- NOGUEIRA OTERO, XOSÉ: *O Cine en Galicia*. A Nosa Terra, Vigo, 1997.

DICIONARIOS DE CINE EN GALICIA

- CABO VILLAVARDE, XOSÉ LUIS; COIRA NIETO, JOSÉ ANTONIO; PENA PÉREZ, JAIME (coordinadores): *Diccionario do cine en Galicia (1896-2000)*. Dirección Xeral de Comunicación Social e Audiovisual (Santiago de Compostela), CGAI (A Coruña), 2001.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, EMILIO CARLOS: *Diccionario Filmográfico de Galicia*. Coordinadas, Santiago, 1993.

OBRAS VARIAS

- CABO VILLAVARDE, XOSÉ LUIS; GONZÁLEZ ÁLVAREZ, MANUEL: "O patrimonio cultural na emigración: cine e fotografía". *Patrimonio cultural galego na emigración*, coordinado por María Xosé Rodríguez Galdo e Alfonso Vázquez-Monxardín. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 1996, pp. 221-227.
- CABO VILLAVARDE, XOSÉ LUIS: *Cinematógrafos de Compostela (1900/1986)*. Colección Difusión, Serie Ensayos. CGAI, Xunta de Galicia, 1992.
- IDEM: *Espectáculos precinematográficos en Galicia. Das sombras chinescas aos panoramas*. Xociviga, O Carballiño, 1990.
- FOLGAR DE LA CALLE, JOSÉ MARÍA: *Aproximación a la historia del espectáculo cinematográfico en Galicia (1896-1920)*. Universidade de Santiago de Compostela, Santiago, 1987.
- IDEM: "Los primeros años del espectáculo cinematográfico en Galicia (1896-1914)". *Primeros tiempos del Cinematógrafo en España*, coordinado por Juan Carlos de la Madrid. Trea, Gijón, 1997, pp. 85-105.
- GONZÁLEZ ÁLVAREZ, MANUEL: *Documentos para a Historia do Cine en Galicia: 1970/1990*. Colección Patrimonio Audiovisual, Serie Escolma, CGAI, A Coruña, 1992.
- IDEM: *Gran Enciclopedia Gallega*. Tomos XI e XXIX. Silverio Cañada, Santiago de Compostela/Gijón, 1974.
- HEININK, JUAN B.; DICKSON, ROBERT G.: *Cita en Hollywood, antología de las películas norteamericanas habladas en castellano*. Mensajero, Bilbao, 1990.
- HUESO MONTÓN, ÁNGEL LUIS (coord.): *Catálogo dos fondos cinematográficos nos Arquivos Públicos galegos*. Consello da Cultura Galega, Comisión do Patrimonio Histórico, Santiago de Compostela, 1990.
- IDEM (coord.): *Fontes e documentos sobre cine en Galicia nos arquivos da Administración Central*. CGAI/ Xunta de Galicia, A Coruña, 1992.
- HUESO MONTÓN, ÁNGEL LUIS; FOLGAR DE LA CALLE, JOSÉ MARÍA (dirección). MARTÍN SÁNCHEZ, RITA; LÓPEZ LÓPEZ, YOLANDA (documentación e redacción): *Filmografía galega, curtametraxes*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Santiago de Compostela, 2002.
- HUESO MONTÓN, ÁNGEL LUIS; FOLGAR DE LA CALLE, JOSÉ MARÍA (dirección). NOGUEIRA OTERO, XOSÉ; RIVAS VIDAL, RUBÉN (colaboradores). MARTÍN SÁNCHEZ, RITA (responsable xeral do catálogo): *Filmografía galega, longametraxes de ficción*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Santiago de Compostela, 1998.
- QUIROGA VALCARCE, LUIS M.: *El Cine en Galicia durante la Segunda República*. Tese doutoral dirixida por Ángel Luis Hueso Montón, defendida na Facultade de Xeografía e Historia, Universidade de Santiago de Compostela, 1989. Inédita.

HEMEROGRAFÍA

XERAL

- HUESO MONTÓN, ÁNGEL LUIS: “Aspectos do comercio cinematográfico en Galicia”. *Grial*, tomo 23, nº 90, outubro-decembro 1985, pp. 443-450.
- IDEM: “Los Medios audiovisuales en la campaña del Estatuto de 1936”. *Museo de Pontevedra*, vol. 44, 1990, pp. 755-768.
- REI NÚÑEZ, LUIS: “Cabanillas en Cambados; a forxa dun poeta”. *Ponte Norga*, Revista de estudos sociolingüísticos, monográfico dedicado a Cabanillas, nº 2 / 2000. Servicio de Publicacións da Deputación Provincial de Pontevedra, Vigo, 1998, pp. 33-52.

XORNAIS

- *Ahora*, Cambados. Arquivo persoal de Xoan Antonio Pillado (APXAPS): 19-6-1930.
- *Diario de Pontevedra* (DP), Pontevedra. APXAPS: mes de xaneiro de 1967.
- *El Cometa*, Cambados. APXAPS: 26-4-1910.
- *El Pueblo Gallego* (EPG), Vigo. APXAPS: 1927 varios números, 1933 a 1935 varios números.
- *Faro de Vigo* (FV), Vigo. Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago de Compostela (BXUSC): consultado ano 1909 completo, 1933 mes de xullo e varios números, 1934 a 1936 varios números. APXAPS: 1997 e 1999 varios números, meses de outubro e novembro do 2000, novembro de 2001, abril de 2002.
- *Galicia*, editado pola Federación de Sociedades Galegas en Bos Aires. APXAPS: 30-3-1951.
- *Galicia Nueva* (GN), Vilagarcía de Arousa. Biblioteca Municipal de Vilagarcía de Arousa: anos 1907 a 1926 completos, anos 1930 e 1931 varios números.
- *La Voz de Galicia* (LVG), A Coruña. BXUSC: anos 1909, 1924, 1933 e 1936 varios números. APXAPS: meses de marzo e abril de 1986, xaneiro e marzo de 1994, febreiro de 1995, abril e xuño de 1999, 2000 completo, outubro e novembro do 2001, maio, xullo e outubro do 2002, 2003 completo, xaneiro 2006, outubro 2007, agosto e outubro 2008.

PÁXINAS WEB

- www.canalriasbaixas.com
- www.cgai.org
- www.culturagalega.org/avg
- www.mcu.es (Filmoteca Española)
- www.spanish.imdb.com

VIDEOGRAFÍA

- *A Contratiempo* (Aoscar Ladoire, 1981). Fondo do Seminario de Historia do Cine, Departamento de Historia da Arte da Universidade de Santiago de Compostela (SHCDHAUSC).
- *Airbag* (Juanma Bajo Ulloa, 1997). Copia de aluguer.
- *Casa de la Troya, La* (Alejandro Pérez Lugín e Manuel Noriega, 1924). Fondo SHCDHAUSC.
- *Hereje, El* (Francisco Borja Moro, 1957). APXAPS.
- *Luna de miel* (Michael Powell, 1958). Arquivo persoal de Rita Martín Sánchez.
- *Pontevedra, cuna de Colón* (Enrique Barreiro, 1927). Fondo CGAI.
- *Un viaje por Galicia* (Luis R. Alonso, 1929). Fondo CGAI.

ARQUIVOS

ARQUIVO HISTÓRICO PROVINCIAL DE PONTEVEDRA (AHPP)

- *Información e Turismo (Espectáculos, cine e teatro)*. Caixas sen inventariar, nº: 7, 8, 9, 30, 41, 56 e 62.
- *Registro de declaraciones de espectáculos para la contribución industrial*. Administración de Rendas Públicas. 1944-1951. L. 8967, e 1952-1957. L. 7928.
- *Registro de declaraciones de espectáculos por el Impuesto Industrial – Licencia Fiscal*. Administración de Rendas Públicas. 1958-1963. L. 7929.
- *Registro de declaraciones de espectáculos por el Impuesto Industrial – Licencia Fiscal*. Relacións cos contribuíntes. 1975-1981. L. 7930.

ARQUIVO MUNICIPAL DE CAMBADOS (AMC)

- *Concesións* 1922.
- *Correspondencia Oficial*: 1909 a 1928.
- *Expedientes*: 1940 a 1965.
- *Instancias*: 1908 a 1942.
- *Libros de Actas*: 1909 a 1950.
- *Libros de Rexistro de Entrada de Documentos*: 1898 a 1934.
- *Libros de Rexistro de Saída de Documentos*: 1898 a 1934.

ARQUIVO PERSOAL DE LUIS COSTA LÓPEZ (APLCL)

- *Correspondencia comercial e persoal variada*: 1924-1938, descontinua.
- *Correspondencia con distribuidoras*: 1924-1934, ídem.
- *Facturas*: 1924-1938, ídem.
- *Fotografías*
- *Libro de contas*: 1924-1932 (incompleto).
- *Libro de contas*: 1933-1937.

ARQUIVO PERSOAL DE MIGUEL ANXO FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ (APMAFF), MANUEL PILLADO SILVOSO (APMPS), XOÁN ANTONIO PILLADO SILVOSO (APXAPS)

SERVIZOS PERIFÉRICOS DO MINISTERIO DE CULTURA DE PONTEVEDRA. SUBDELEGACIÓN DO GOBERNO CIVIL (SPMCP)

- *Expediente Cine “Avenida” Cambados*. Legajo 4544.

TESTEMUÑAS ORAIS

- Antonio Gómez Búa (25-1-03)
- Berta Piño Montoto (6-9-03)
- Gonzalo González Castro (26-8-03)
- Jesús Gómez Charlín (9-2-03)
- José Fernández García (25-2-03), mariñeiro e gran afeccionado ao cine, axudante do operador do Cine Cervantes.
- José Luis Durán González (7-3-03), sobriño de José Fernández e afeccionado ao cine.
- María Jesús Otero Sarmiento (16-11-02)
- Nera Trigo Durán (7-3-03)
- Xoan Antonio Pillado Silvoso (6-4-03 e 22-6-03)
- Taller Lumiere (IES Francisco Asorey (10-7-09)
- Juan Carlos Falcón Noya (30-8-09)
- Luís Ordóñez Tamiet (3-9-09)
- Manuel Cachaldara Prado (3-9-09)
- Hermenegildo González Santos (3-9-09)

ANEXO I: DATOS BÁSICOS DAS SALAS DE CINE CAMBADESAS

SALÓN VARIEDADES

- **Data de apertura**: 11-7-1909
- **Data de peche**: 31-5-1940
- **Película inaugural**: -----
- **Película de clausura**: -----
- **Empresario/s**: Pío Vigo Domínguez, Emilio Cid Arias e Manuel Silva Núñez (1909-1921); José López Rodríguez (1922-1940)
- **Aforo**: 300 localidades (150 de Preferencia e 150 de Xeral)
- **Prezos das localidades (estimativo)**: nos anos dez, 0'40 pesetas en Preferencia (0'20 para nenos) e 0'20 en Xeral (0'10 nenos); nos anos vinte, 0'50 en Preferencia e 0'25 en Xeral; e na década dos trinta, 0'75 en Preferencia e 0'40 en Xeral
- **Días de proxección**: preferentemente xoves, domingos e festivos
- **Xéneros ou títulos de máis éxito**: (segundo as épocas) nos anos vinte: seriais de aventuras, misterio, dramas de sociedade..., tamén filmes españois, todos acompañados por complementos (mellor cómicos); exemplos concretos, películas de Greta Garbo, *La torre de Nesle*, *Rey de reyes*, *La Casa de la Troya*... Anos trinta: musicais en español (especialmente zarzuelas), de José Mojica, Carlos Gardel, Imperio Argentina...; algúns títulos, *El negro que tenía alma blanca*, *La mujer X* ou *Sor Angélica*
- **Actividades alternativas no local**: baile, espectáculos de variedades (musicais, acrobáticos, cómicos...), teatro, concertos, recitais, reunións políticas, actos varios da vida social da vila.
- **Outros datos significativos**: incorporación do sonoro (9-7-1933); inactividade cinematográfica no período 1918-1921
- **Ocupación actual do solar**: edificio de baixo e tres plantas. Baixo dedicado a negocio particular (tenda de electrodomésticos da empresa R. Montero Blanco S.L.) e pisos superiores a vivenda.

CINEMA JUVENTUD

- **Data de apertura:** 2-9-1934
- **Data de peche:** principios de 1948
- **Película inaugural:** -----
- **Película de clausura:** -----
- **Empresario/s:** Acción Católica (1934-mediados de 1946); Isaac Fraga Penedo (mediados de 1946-1948)
- **Aforo:** 613 localidades (43 de Preferencia, 130 de Xeral e 440 de Butaca)
- **Prezos das localidades (estimativo):** 0'40 pesetas en Preferencia, 0'25 en Xeral e 0'60 en Butaca (finais dos anos trinta)
- **Días de proxección:** dous á semana, preferentemente xoves e domingo
- **Xéneros ou títulos de máis éxito:** musicais, especialmente os cantados en español; filmes españois da época (como *Nobleza baturra*) de distinto tipo; películas de acción...
- **Actividades alternativas no local:** teatro, conferencias, mitins, reunións varias, festas, catequese...
- **Outros datos significativos:** vinculación á vida relixiosa do pobo, autocensura previa ao Réxime franquista, introducción dun novo modelo de exhibición por Isaac Fraga
- **Ocupación actual do solar:** segue o mesmo edificio, repartido segundo convenio entre a Igrexa e o oncello. As dependencias da Igrexa empréganse para actividades como a catequese, e a parte municipal está adicada a Auditorio (na sala anteriormente dedicada a cine), e Conservatorio.

CINE CERVANTES

- **Data de apertura:** 1-4-1943
- **Data de peche:** 1973
- **Película inaugural:** *Malvaloca*
- **Película de clausura:** -----
- **Empresario/s:** José González Méndez (1943-finais 1947); Adelino Pose Oreiro, de Espectáculos Celta (finais 1947-1973)
- **Aforo:** 601 localidades
- **Prezos das localidades (estimativo):** 5 pesetas en Butaca, 3 en Preferencia e 2 en Xeral (anos cincuenta); sobre 12/15 a finais dos sesenta
- **Días de proxección:** case todos os da semana
- **Xéneros ou títulos de máis éxito:** dramas, acción, romance, musicais en español, películas do Oeste (especialmente "spaghetti-westerns")...
- **Actividades alternativas no local:** teatro (principalmente) e espectáculos variados, aínda que de xeito non moi frecuente
- **Outros datos significativos:** polémica suscitada pola aliñación do edificio; preocupación pola estética externa; paso dun aparato de proxección a dous; incorporación do tecnicolor (*Eso que llaman amor*) e Cinemascope (*Ben-Hur*)
- **Ocupación actual do solar:** idem Salón Variedades

CINE AVENIDA (1)

- **Data de apertura:** 1-10-1961
- **Data de peche:** 1-9-1988
- **Película inaugural:** *El árbol del ahorcado*
- **Película de clausura:** *Masters del Universo (¿?)*
- **Empresario/s:** María Jesús Otero Sarmiento (1961-1978); Jesús Pérez Rodríguez, Gallega del Cine S.L (1978-1988)
- **Aforo:** en torno a 1.000 localidades (553 de Butaca)
- **Prezos das localidades (estimativo):** evolución de 15 pesetas en Xeral e 18 en Butaca e Anfiteatro, nos días laborables (principios dos setenta); a 200 en días laborables e 250 en sábados e festivos, para todo tipo de localidades (época do peche)
- **Días de proxección:** case todos os da semana
- **Xéneros ou títulos de máis éxito:** filmes españois (primeiramente de Sara Montiel, Marisol..., co "destape" de Pajares e Esteso); filmes do Oeste; de Jorge Negrete; dramas... Entre os títulos concretos, *E.T*, *Regreso al futuro*...
- **Actividades alternativas no local:** mitins, concertos, actuacións varias, Cineclub
- **Outros datos significativos:** rivalidade co Cervantes, adaptación á vida mariñeira, cambio a entrada única (de Butaca)
- **Ocupación actual do solar:** superficie mercantil (supermercado da cadea Eroski.)

CINE AVENIDA (2)

- **Data de apertura:** 20-1-1994
- **Data de peche:** 29-6-1999
- **Película inaugural:** *Máximo riesgo*
- **Película de clausura:** *La vida es bella*
- **Empresario/s:** Gonzalo González Castro
- **Aforo:** 105 localidades
- **Prezos das localidades (estimativo):** 350 pesetas en laborables (con aumento paulatino ata as 400, en 1999); 400 en fins de semana, festivos e vésperas; 300 en sesións infantís, "Día do espectador" e "Día do carné Xove"
- **Días de proxección:** toda a semana, con descanso os mércores (co tempo tamén os xoves)
- **Xéneros ou títulos de máis éxito:** filmes norteamericanos, películas oscarizadas... Títulos concretos: *Titanic*, *El rey león*, *Los Picapiedra*
- **Actividades alternativas no local:** campaña "Cine na Escola" de Caixa Galicia
- **Outros datos significativos:** problemas dende o inicio pola tardía chegada das películas, imposición dos lotes de exhibición...; venda da maquinaria ao concello, con subvención de Caixa Galicia
- **Ocupación actual do solar:** baixo dedicado a negocio particular, actualmente desocupado

ANEXO II: FICHAS TÉCNICAS DE FILMES E SERIES DE TELEVISIÓN⁵⁸

VIVA LA LIBERTAD (1931)

Película que inaugura o aparato de cine sonoro no Salón Variedades.

Título orixinal (T. orix.): *A nous la liberté!* **Nacionalidade (Nac.):** francesa **Producción (Prod.):** Tobis **Director (Dir.):** René Clair **Argumento (Arg.):** René Clair **Guión (Gui.):** René Clair **Fotografía (Fot.):** Georges Perinal **Música (Mús.):** Georges Auric **Procedemento (Proc.):** Blanco e negro (B/N) **Paso:** 35 mm. **Duración (Dur.):** 82 minutos **Distribución (Dist.):** Barcino Films S.A. **Intérpretes (Int.):** Henri Marchand, Raymond Cordy, Rolla France, Paul Ollivier, Jacques Shelly.

MALVALOCA (1942).

Filme inaugural do Cine Cervantes.

Nac.: española **Prod.:** CIFESA-UPCE **Dir.:** Luis Marquina **Arg.:** obra de Serafín e Joaquín Álvarez Quintero **Gui.:** Luis Marquina **Fot.:** Guillermo Goldberger **Mús.:** José María Ruiz de Azagra **Montaxe (Mon.):** Juan Pallejá **Decorados (Dec.):** Luis Recasens **Estudio (Est.):** Trilla-Orphea **Laboratorio (Lab.):** Cinefoto **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 96 min. **Dist.:** CIFESA **Int.:** Amparo Rivelles, Alfredo Mayo, Manuel Luna, Rosita Yarza, Miguel Pozanco, Fernando Freyre de Andrade, Rafaela Satorres.

ESO QUE LLAMAN AMOR (1937)

Primeira película proxectada en technicolor. Cine Cervantes.

T. orix.: *Wings of the morning* **Nac.:** G.B **Prod.:** New World Pictures **Dir.:** Harold Schuster **Arg.:** conto de Donn Byrne, *The thale of a gypsy horse* **Gui.:** Brinsley Geraghty, Tom Meehan, John MacNamara **Fot.:** Henry Cardiff, Jack Rennahan, Ray Imus **Mús.:** Arthur Benjamin **Proc.:** cor **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 85 min. **Int.:** Annabella, Henry Fonda, Leslie Banks, Stewart Rome, Harry Tate, Irene Vanbrugh.

BEN-HUR (1959)

Primeira película proxectada en Cinemascope. Cine Cervantes.

T. orix.: *Ben-Hur* **Nac.:** EUA **Dir.:** William Wyler **Arg.:** novela de Lew Wallace **Gui.:** Karl Tunberg **Proc.:** cor (technicolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 212 min. **Int.:** Charlton Heston, Jack Hawkins, Haya Harareet, Stephen Boyd, Hugh Griffith, Martha Scott, Cathy O'Donnell, Sam Jaffe, Finlay Currie, Frank Thring.

EL ÁRBOL DEL AHORCADO (1959)

Filme inaugural do Cine Avenida (1).

T. orix.: *The hanging tree* **Nac.:** EUA **Prod.:** Baroda Production para Warner Bros **Dir.:** Delmer Daves **Arg.:** baseado na novela homónima de Dorothy M. Johnson **Gui.:** Halsted Mayes, Wendell Welles **Fot.:** Ted McCord **Mús.:** Max Steiner **Proc.:** cor **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 110 min. **Dist.:** Warner Española S.A. **Int.:** Gary Cooper, María Schell, Karl Malden, Ben Piazza, Karl Swenson, George C. Scott, John Dierkes.

MASTERS DEL UNIVERSO (1987)

Posible filme de clausura do Cine Avenida (1).

T. orix.: *Masters of the Universe* **Nac.:** EUA **Prod.:** Cannon Films, Cannon International **Dir.:** Gary Goddard **Arg.:** David Odell **Gui.:** David Odell **Fot.:** Havanía Baer, William Neil **Mús.:** Bill Conti **Mon.:** Anne V. Coates **Proc.:** cor (Metrocolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 106 min. **Dist.:** Izaro Films S.A. **Int.:** Dolph Lundgren, Frank Langella, Meg Foster, Billy Barty, Courteney Cox, James Tolkan, Christina Pickles.

MÁXIMO RIESGO (1993)

Filme inaugural do Cine Avenida (2).

T. orix.: *Cliffhanger* **Nac.:** EUA-Francia-Italia **Prod.:** Carolco, Le Studio Canal Plus, Pioneer Production, RCS Video, Cliffhanger BV **Dir.:** Renny Harlin **Arg.:** Michael France, baseado nunha idea de John Long France **Gui.:** Michael France, Sylvester Stallone **Fot.:** Alex Thomson **Mús.:** Trevor Jones **Mon.:** Frank J. Urioste **Dec.:** Bob Gould **Proc.:** cor (technicolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 112 min. **Dist.:** Columbia Tri-Star Films de España, S.A. **Int.:** Sylvester Stallone, John Lithgow, Michael Rooker, Janine Turner, Rex Linn, Caroline Goodall, Craig Fairbass.

LA VIDA ES BELLA (1997)

Filme de clausura do Cine Avenida (2).

T. orix.: *La vita è bella* **Nac.:** italiana **Prod.:** Melampo Cinematográfica **Dir.:** Roberto Benigni **Gui.:** Vincenzo Cerami, Roberto Benigni **Fot.:** Tonino Delli Colli **Mús.:** Nicola Piovani **Mon.:** Simona Paggi **Deseño artístico (Des. artist.):** Danilo Donati **Proc.:** cor **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 122 min. **Dist.:** Lauren Film, S.A. **Int.:** Roberto Benigni, Nicoletta Braschi, Giustino Durano, Giorgio Cantarini, Marisa Paredes.

LA CASA DE LA TROYA (1924)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Troya Film **Dir.:** Alejandro Pérez Lugín, Manuel Noriega **Arg.:** segundo a novela de Alejandro Pérez Lugín **Gui.:** Alejandro Pérez Lugín, Manuel Noriega **Fot.:** José Gaspar, Agustín Macasoli, Alberto Arroyo **Est.:** Madrid Film, S.A. **Lab.:** Madrid Film, S.A. **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 127 min. **Int.:** Carmen Viance, Pedro Elviro, Luís Peña Sánchez, Florián Rey, Juan de Orduña, Dolores Valero, Ceferino Barraión, Domingo del Moral, Vicente Suárez Arango, Juan de Dios Muñiz, Francisco García Ortega, María Luz Callejo.

⁵⁸Faltan as correspondentes a *Romería de la Sociedad de Cambados*, *La familia Colón* e os filmes de Benxamín Rey Fernández, non localizadas.

ODIO (1933)

Localizaci3ns en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** Star Films-Orphea Film **Dir.:** Richard Harland **Arg.:** Wenceslao Fern1ndez Fl3rez **Gui.:** Wenceslao Fern1ndez Fl3rez **Fot.:** Am1d1ee Morrin, Jaime Piquer **M1s.:** Pati1o **Mon.:** A. C1novas **Dec.:** Henry Boulanger **Est.:** Orphea Film **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Int.:** Mar1a Fernanda Ladr3n de Guevara, Fernando Fern1ndez de C3rdoba, Pedro Terol, Raquel Rodrigo, Anton1a Plana, Jes1s Navarro, Pedro Larra1aga, Manuel Arb3, Manuel Par1s, Mart1n Vara.

POLIZ3N A BORDO (1941)

Localizaci3ns en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** Suevia Films **Dir.:** Flor11n Rey **Arg.:** Adolfo Torrado **Gui.:** Flor11n Rey **Fot.:** Enrique Guerner **M1s.:** Julio Soto, Modesto Rebollo, Guadalupe M. Del Castillo **Mon.:** Julio Pe1a Heredia, Mar1a Paredes **Dec.:** Fernando Mignoni **Est.:** C.E.A. **Lab.:** Madrid Film, S.A. **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 76 min. **Dist.:** Hispania Tobis Films **Int.:** Lina Yegraos, Tony D'Algy, Ismael Merlo, Antonio Casal, Guadalupe Mu1oz Sampedro, Charito Leon1s, Anselmo Fern1ndez, Mar1a Lu1sa Gerona, Conchita Tapia, Xan das Bolas.

LA TEMPESTAD (1944)

Localizaci3ns en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** CEPICSA **Dir.:** Javier de Rivera **Arg.:** segundo a zarzuela de M1guel Ramos Carri3n **Gui.:** Jos1 e Antonio Ramos Mart1n **Fot.:** Arturo Beringola **M1s.:** Ruperto Chap1 **Mon.:** Julio Pe1a Heredia **Dec.:** Francisco Canet Cubel **Est.:** C.E.A. **Lab.:** Madrid Film **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dist.:** CEPICSA **Int.:** Mar1a Lu1sa Gerona, Julia Lajos, Manuel Alc3n, Fred Galiana, Rufino Ingl1s, Manuel Arb3, Jos1 Portes, Pablo 1lvarez Rubio, Antonio Zaball3s, Lu1s Latorre.

EL HEREJE (1957)

Localizaci3ns en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** Osa Films-Sagitario Films **Dir.:** Francisco Borja Moro **Arg.:** conto hom3nimo de Jos1 Mar1a S1nchez Silva **Gui.:** Francisco Borja Moro, Jos1 Mar1a S1nchez Silva **Fot.:** Cecilio Paniagua **M1s.:** Joaqu1n Rodrigo **Mon.:** Antonio Ram1rez **Dec.:** Francisco Canet Cubel **Est.:** Sevilla Films-Cinecitt1 **Lab.:** Madrid Film, S.A.-Fotot1cnica **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 88 min. **Dist.:** Hispamex Films, S.A. **Int.:** Folco Lulli, Jos1 Guardiola, Nora Sanso, Julio Riscal, Lu1s Rivera, Manuel Guit11n, Rosario Garc1a Ortega, Carlos D1az de Mendoza, Jes1s P1ente.

LUNA DE MIEL (1958)

Localizaci3ns en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** Suevia Films-Ces1reo Gonz1lez **Dir.:** Michael Powell **Arg.:** Michael Powell, Lu1s Escobar **Fot.:** Georges Perinal, C1sar Fraile **M1s.:** Manuel de Falla, Mikos Theodorakis, temas populares **Mon.:** Peter Taylor, Rosita Salgado **Dec.:** Ivor Beddoes, Roberto Carpio, Eduardo Torre de

la Fuente **Est.:** Chamart1n, Sevilla Films **Lab.:** Technicolor de Londres **Proc.:** cor (tecnicolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 92 min. **Dist.:** Suevia Films-Ces1reo Gonz1lez **Int.:** Antonio Ruiz Soler, Ludmila Tcherina, Anthony Steel, Leonide Massin, Rosita Segovia, Carmen Rojas, Jos1 Nieto.

A CONTRATIEMPO (1981)

Localizaci3ns en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** 3pera Films **Dir.:** Aosc1r Ladoire **Gui.:** Fernando Trueba, Aosc1r Ladoire **Fot.:** 1ngel Lu1s Fern1ndez **M1s.:** Ariel Deier Latka **Mon.:** Miguel 1ngel Santamar1a **Lab.:** Fotofilm Madrid, S.A. **Proc.:** cor (Eastmancolor Kodak) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 107 min. **Dist.:** C.B. Films **Int.:** 3scar Ladoire, Mercedes Resino, Fernando Vivanco, Paco Lobo, Helios Manr1quez, Almudena Grandes, Juan Cueto, Gonzalo Su1rez, Rafael Garc1a Martos, Antonio Resines.

AGALLAS (2009)

Localizaci3ns en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** Continental, Mucho R1ido, Agallas AIE **Dir.:** Samuel Mart1n, Andr1s Luque **Gui.:** Javier F1lix Ech1niz, Juan Antonio Gil Bengoa **Fot.:** Juan Carlos G3mez **M1s.:** Xabi Font, Arturo Vaquero **Mon.:** Guillermo Represa **Dur.:** 99 min. **Int.:** Hugo Silva, Carmelo G3mez, Carlos Sante, Rula Blanco, Tom1s Lij3, Xavier Est1vez, Pepo Suevos, Celso Bugallo, Yoima Vald1s, Isabel Blanco.

SABELA DE CAMBADOS (1948)

Referencia a Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** Suevia Films **Dir.:** Ram3n Torrado **Arg.:** segundo a comedia hom3nima de Adolfo Torrado **Gui.:** Adolfo Torrado, Ricardo Mazo, Jos1 Mar1a Alonso Pesquera **Fot.:** Michel Kelber, Andr1s P1rez Cubero **M1s.:** Fernando D1az Giles **Mon.:** Gaby Pe1alba **Dec.:** Enrique Alarc3n **Est.:** C.E.A. **Lab.:** Madrid Film, S.A. **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 95 min. **Dist.:** Suevia Films **Int.:** Mar1a Fernanda Ladr3n de Guevara, Amparo Rivelles, Jorge Mistral, Fernando Fern1ndez de C3rdoba, Carolina Jim1nez, Rafael Bardem, Margarita Sandra, F1lix Fern1ndez, Xan das Bolas, Juanita Manso, Mario de Bustos, Mar1a Teresa Galiana, Arturo Mar1n, Lu1sa de Velasco.

COTOLAY (1965)

Estudio para posible localizaci3n en Cambados.

Nac.: espa1ola **Prod.:** Midega Films, S.A. para Suevia Films-Ces1reo Gonz1lez **Dir.:** Jos1 Antonio Nieves Conde **Arg.:** Lu1s Antonio Ruiz **Gui.:** Lu1s Antonio Ruiz, Lu1s Ligero, Jos1 Antonio Nieves Conde **Fot.:** Mario Pacheco **M1s.:** 1ngel Arteaga **Mon.:** Jos1 Lu1s Matesanz **Est.:** C.E.A. **Lab.:** Fotofilm Madrid, S.A. **Proc.:** cor (Eastmancolor, Techniscope) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 112 min. **Dist.:** Suevia Films **Int.:** Vicente Parra, Didier Haupedin, Jos1 B3dalo, Conrado San Mart1n.

AIRBAG (1997)

Referencia a Cambados.

Nac.: España-Alemania-Portugal **Prod.:** Baint Cinema, S.A., Marea Films, S.A., Road Movies Dritte Produktionen, MGN Filmes **Dir.:** Juanma Bajo Ulloa **Arg.:** baseado nunha idea de Karra Elejalde **Gui.:** Juanma Bajo Ulloa, Karra Elejalde, Fernando Guillén Cuervo **Fot.:** Gonzalo Fernández Berridi **Mús.:** Bingen Mendizábal **Mon.:** Pablo Blanco **Proc.:** cor (Eastmancolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 125 min. **Dist.:** Hispano Foxfilm S.A.E. **Int.:** Karra Elejalde, Fernando Guillén Cuervo, Alberto San Juan, Manuel Manquía, María de Medeiros, Francisco Rabal, Rosa María Sarda, Luís Cuenca, Pilar Bardem, Karlos Arguiñano, Albert Pla, Vicenta Ndongo, Raquel Meroño.

CARGO (2005)

Referencia a Cambados.

Nac.: España-G.B-Suecia **Prod.:** Morena Films, TVG, Vaca Films **Dir.:** Clive Gordon **Gui.:** Paul Laverty **Fot.:** Sean Bobbitt **Mús.:** Sergio Moure, Stephen Warbeck **Mon.:** Fernando Franco **Proc.:** cor (Eastmancolor) **Dur.:** 90 min. **Dist.:** Baños Films **Int.:** Luis Tosar, Daniel Brühl, Peter Mullan, Carlos Blanco, Roberto "Luna" Sánchez.

DETRÁS DEL MAÍZ (2003)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** La Tapia **Dir., Gui.:** Nicolás Pacheco **Fot.:** Manuel Paz **Proc.:** cor **Paso:** vídeo dixital **Dur.:** 15 min. **Int.:** Malena Sineiro, Belén Ponce de León, David Fernández, Eva Maneiros, Albert Boira

PONTEVEDRA, CUNA DE COLÓN (1927)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Ediciones Folk **Dir.:** Enrique Barreiro

UN VIAJE POR GALICIA (1929)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** as catro Deputacións galegas **Dir., Fot.:** Luís R. Alonso **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 110 min. **Dist.:** C.E.A.

POR LOS CAMINOS DE ESPAÑA (1959)

Localizacións en Cambados.

Dir., Fot.: Manuel Arís **Proc.:** cor **Paso:** 16 mm. **Dur.:** 95 min.

RÍAS BAJAS GALLEGAS. VOLANDO SOBRE ESPAÑA Nº 4 (1941)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Ernesto González P.C. **Dir.:** Leopoldo Alonso **Mús.:** Coros da Casa Rexional Galega, mestre Clemente **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 14 min.

VERDE Y MAR (1966)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Hello Films **Dir., Gui., Fot.:** José Grañena García **Mús.:** Pedro Iturralde **Mon.:** Carmen Gujarro **Proc.:** cor (Eastmancolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 50 min.

GALICIA (1967)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** X Films **Dir.:** Claudio Guerin **Arg.:** Álvaro Cunqueiro **Gui.:** Claudio Guerin **Fot.:** Francisco Madurga **Mon.:** Elena Jamandreu **Lab.:** Fotofilm Madrid S.A. **Proc.:** cor (Eastmancolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 30'18 min. **Int.:** Rafael Taibo (voz)

TOQUE DE ALBA (1976)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Aro Films S.L. **Dir., Gui.:** César Fernández Ardavin **Fot.:** Raúl Pérez Cubero, Segismundo Pérez de Pedro **Mús.:** Ángel Arteaga **Mon.:** Magdalena Pulido **Est.:** Estudios Roma **Lab.:** Fotofilm Madrid S.A. **Proc.:** cor (Eastmancolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 11 min.

SALVE DE POYO (1980)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Aro Films S.L. **Dir., Gui.:** César Fernández Ardavin **Fot.:** Raúl Pérez Cubero **Mús.:** Ángel Arteaga **Mon.:** Arcofón S.A. **Lab.:** Fotofilm Madrid S.A. **Proc.:** cor (Eastmancolor) **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 11 min.

SPAIN... ON THE ROAD AGAIN (2008)

Localizacións en Cambados.

Nac.: EUA **Prod.:** Frappé Productions **Dir.:** Charles Pinsky **Mús.:** Monte Rosa, Willie Nelson, Antonio Carmona... **Proc.:** cor **Dur.:** 13 episodios de 30 min. **Dist.:** APT **Int.:** Gwyneth Paltrow, Mario Batalli, Mark Pittman, Caludia Bassols.

LEMBRANZAS DA MIÑA TERRA (1974)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Sabugueiro Films **Dir., Gui., Fot., Mon.:** Rafael Sabugueiro Gestal **Proc.:** cor **Paso:** Súper 8 mm. **Dur.:** 28 min.

MORADAS PACEGAS DEL SALNÉS (1979)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Sabugueiro Films **Dir., Gui., Fot., Mon.:** Rafael Sabugueiro Gestal **Proc.:** cor **Paso:** Súper 8 mm. **Dur.:** 34 min.

O MUÍÑO DE MAR DE A SECA (1981)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Sabugueiro Films **Dir.:** Rafael Sabugueiro Gestal **Gui.:** Antón Rozas, Rafael Sabugueiro Gestal **Mús.:** Amancio Prada, Milladoiro, Airiños Galegos, Escola de gaitas de Ortigueira **Proc.:** cor **Paso:** Súper 8 mm. **Dur.:** 28 min.

AS CRUCES DE PEDRA (1984)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Sabugueiro Films **Dir., Gui., Fot., Mon.:** Rafael Sabugueiro Gestal **Proc.:** cor **Paso:** Súper 8 mm. **Dur.:** 15 min.

OS HÓRREOS DE GALICIA (1986)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod., Dir., Gui., Fot., Mon.:** Rafael Sabugueiro Gestal **Proc.:** cor **Paso:** Súper 8 mm.

RÍAS BAIXAS

Localizacións en Cambados.

Nac.: galega **Prod.:** Televisión de Galicia (TVG), S.A., Zenit Multimedia, Costa Oeste, colabora Diagonal TV **Dir.:** Javier Arazola, Miguel Conde, Jordi Frades, Orestes Lara, Gerardo Rodríguez, Sandra Sánchez, Jesús Segura **Arg., Gui.:** José María Benet, Rosa Castro, Antonio Ageitos, Carmen Fernández, Alberto Guntín, Joan Marimón, Eligio R. Montero, Carlos Portela, Puri Sexido, Víctor Sierra, Elvira Varela **Mús.:** Carlos Ferrant, Pablo Barreiro **Proc.:** cor **Int.:** Sonia Castelo, Antonio Mourellos, Aurora Maestre, Guillermo Cancelo, Tacho González, Belén Constenla, Avelina Vázquez, Toñito de Poi, Xan Cejudo, Pilar Pereira, Comba Campoy, Sonia Castiñeiras, Marcos Correa, Olalla Salgado, Nuria Sanz, Pedro Alonso, Maxo Barjas, Isabel Blanco, Lino Braxe, Monti Castiñeiras, Xabier Deive, Iolanda Muíños, Marcos Orsi, Sani Prego.

ENTRE BATEAS (2002)

Localizacións en Cambados.

Nac.: española **Prod.:** Costa Oeste, 3Koma93 S.A., para Televisión de Galicia S.A., Canal Sur Televisión S.A., Televisión Autonómica de Madrid S.A., Televisión Autonómica Valenciana S.A., Euskal Telebista- Televisión Vasca S.A. **Dir.:** Jorge Coira **Arg.:** inspirado en feitos reais **Gui.:** Carlos Portela, Ramón Campos **Fot.:** Chechu Graf **Mús.:** Piti Sanz **Proc.:** cor **Int.:** Miguel de Lira, Pepo Suevos, Nekane Fernández, Xosé Manuel Oliveira, Celso Bugallo, Piti Sanz, Luísa Merelas, Rosa Álvarez, Xulio Abonjo, Marcos Orsi, Marco Aurelio González, Fernando Arcay, Cristina Espinosa, Antonio Mourellos, Tino Rábade, Luís Iglesias, Xurxo Souto, Julián Rodríguez, Rosa Álvarez, Toñito de Poi.

PRIM (1930)

Nac.: española **Prod.:** Oliven-Monis-Forns **Dir.:** José Buchs **Arg.:** Francisco Agramonte **Gui.:** José Buchs **Fot.:** Enrique Blanco **Mús.:** José Forns **Dec.:** José María Torres **Proc.:** B/N **Paso:** 35 min. **Int.:** Rafael María de Labra, Carmen Viance, Manuel San Germán, Felipe Fernansuar, Rafael Crisbal, Matilde Vázquez, Rafael Calvo, Antonio Mata, Santiago Aguilar, Francisco Cejuela.

DOÑA FRANCISQUITA (1934)

Nac.: española **Prod.:** Ibérica Films **Dir.:** Hans Behrendt **Arg.:** zarzuela de Federico Romero e Guillermo Fernández Shaw **Gui.:** Hans Jacobi, Francisco Elías **Fot.:** Enrique Guerner **Mús.:** Amadeo Vives, Jean Gilbert **Dec.:** Herbert Lippschitz **Est.:** C.E.A. **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 80 min. **Int.:** Raquel Rodrigo, Antonio Palacios, Matilde Vázquez, Fernando Cortés, Antonia Arévalo, Manuel Vico, Félix de Pomés, Francisco Cejuela.

LA ÚLTIMA FALLA (1940)

Nac.: española **Prod.:** Ulargui Film, Sovrania Film **Dir.:** Benito Perojo **Arg.:** Saturnino Ulargui Moreno **Gui.:** Benito Perojo **Fot.:** Wacław Vich **Mús.:** Leopoldo Magenti **Proc.:** B/N **Dur.:** 113 min. **Dist.:** Ufilms S.L. **Int.:** Miguel Liger, Matilde Vázquez, Julio Peña, Maruchi Fresno, Mario Ferreri, Aurora Liesa.

TODO POR ELLAS (1942)

Nac.: española **Prod.:** Ediciones Cinematográficas Iberia **Dir.:** Adolfo Aznar **Arg.:** Santiago Aguilar **Gui.:** Adolfo Aznar **Fot.:** Segismundo Pérez de Pedro **Mús.:** Manuel Wagener Santander **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 91 min. **Int.:** Matilde Vázquez, Tony D'Algy, Luís de Arnedillo, Emilia Ardamuy, Mariano Azaña, Elsie Bayron, Antonio Riquelme, Antonio Ocaña.

CON LOS OJOS DEL ALMA (1943)

Nac.: española **Prod.:** Producciones Juan Montesinos **Dir.:** Adolfo Aznar **Arg.:** Santiago Valero, Antonio Aguilar **Gui.:** Adolfo Aznar **Fot.:** Segismundo Pérez de Pedro **Mús.:** Salvador Ruiz de Luna, José Ruiz de Azagra **Mon.:** Petra de Nieva **Dec.:** Teddy Villalba **Proc.:** B/N **Paso:** 35 mm. **Dur.:** 87 min. **Int.:** Matilde Vázquez, Fernando Fernández de Córdoba, Manuel Luna, José Ramón Giner, Pilar Molina, Antonio Zeballos, María Saco.

O BUFÓN E A INFANTA (2006)

Nac.: española **Prod.:** Dygra Films **Dir.:** Juan Galiñanes **Gui.:** Amaia Ruiz **Dir. Animación:** Julio Díez **Dir. Fotografía:** Alejandro Balsamo Estévez **Mús.:** Arturo Kress Varela **Montaxe:** Juan Galiñanes, Javier Reigada **Modalidade:** Animación **Dur.:** 5 min.

Fin

O Cine en Cambados

Sabela Pillado Villaronga

Neste estudo, Sabela Pillado lévanos da man para narrarnos unha aproximación ó mundo do cine no pequeno e singular ecosistema fílmico desta vila mariñeira. Os seus recunchos para a sétima arte, as proxeccións e a realización audiovisual ó longo do tempo, ofrecen unha reinterpretación única e persoal desta arte universal, testemuña da paixón desta vila pola cultura en xeral e polo cine en particular.

